

TIZEDIK ÉVFOLYAM

LÁTHATÁR

KISEBBSÉGI KULTÚRSZEMLE

A KÜLFÖLDI MAGYAROK ÉS KÖZÉPEURÓPAI NÉPEK SZELLEMI ÉLETÉNEK FIGYELŐJE

SZERKESZTI: CSUKA ZOLTÁN

A magyar írók márc. 15-16-án nagyszerű előadásokat tartottak Szófiában. Képünk: a magyar írók csoportja a szófiai magyar követség palotáján előtt. Középen Jungerth-Arnóthy Mihály dr. szófiai m. kir. követ, mögötte a bejártnál hitvese, tőle jobbra Nyiró József, Henkiss János dr., Zilahy Lajos, Drucker György dr., Csuka Zoltán és Csuka Zoltán. A követtől balra Szabó Lőrinc, Spnostranow és Fehér Géza dr. egyetemi tanár. (L. »Órhely« rovatunkat)

TARTALOM:

Magyarország és a Balkán

Nyilatkozatsorozat a magyar tudomány balkáni feladatairól. Ebben a számunkban a következők nyilatkozatait közöljük: Elekes Lajos, Horváth Jenő, Jánossy Dénes, Jávorke Sándor, Kniesz István, Lakatos István, Lukinich Imre, Makkai László, Tamás Lajos, Thim József. Egybeállította és bevezetőt írt: Gál István. — Joó Tibor: Korszerű nemzetiség szemlélet. — Ács Tivadar: Ismeretlen és újabb adatok Körösi Csoma Sándor életrajzához. — Sebestyén Endre: Az amerikai magyarság helye (Tanulmányosorozat). — Négy világláj krónikája. — Órhely. (Magyar írók Bulgáriában.) — Könyvszemle. — Sajtószemle

X. ÉV

1942 ÁPRILIS

4. SZÁM

ÁRA I PENGŐ

„ÉS AMINT AKARJÁTOK, HOGY AZ EMBEREK VELETEK
CSELEKEDJENEK, TI IS AKKÉPEN CSELEKEDJETEK AZOKKAL“

LUKÁCS EVANGÉLIUMA, 6. R. 31. VERSE

LÁTHATÁR

kisebbségi kultúrszemle, a középeurópai népek és a külföldi magyar szórványok szellemi életének figyelője. Megjelenik havonta. Felelős szerkesztő: Csuka Zoltán. — Kiadja a Studium Könyvkiadó Rt. Felelős kiadó: Imre Kálmán dr. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Baross-tér 15. Telefon: 426—921. Szerkesztőségi hivatalos órák d. e. 9—1-ig. Előfizetési ár jogi személyeknek és egyesületeknek évi 20 pengő, egyébként 10 pengő. Egyes szám ára 1 pengő.

Szerkeszti: CSUKA ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

Bédi Imre, Csuka Zoltán, Fekete Lajos, Majtényi I. Géza, vitéz Nagy Iván, Rónai András

A pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet önálló rovatainak főszerkesztője:

Faluhelyi Ferenc dr.

egyetemi ny. r. tanár, az intézet igazgatója

A BALKÁN-ANKÉT RÉSZTVEVŐI:

Eckhardt Sándor a budapesti egyetemen a francia nyelv és irodalom ny. r. tanára, a Magyar Szemle, az Egyetemes Philológiai Közlöny és a Magyarságtudomány c. folyóirat és a Magyar Írók és a Magyarságismeret c. könyvsorozat szerkesztője, a francia-magyar érintkezések kiváló kutatója, a középeurópai összehasonlító irodalomtörténetírás első magyar sürgetője.

Elekcs Lajos budapesti egyet. m. tanár, az Orsz. Levéltár tisztviselője, a középkori magyar-román történelmi kapcsolatok szakembere.

Galla Ferenc a budapesti egyetemen az egyháztörténelmet ny. r. tanára, a teológiai kar ezidei dékánja, számos balkáni vonatkozású egyháztörténelmi mű szerzője.

Gáldi László a budapesti egyetemen a romanisztika h. tanára, az Eötvös-kollégium tanára, az Archivum Europaeo-Centro-Orientalis társ-szerkesztője, a román-magyar kapcsolatok és a Balkán-filológia nemzetközi nevű búvára.

Gunda Béla a szegedi egyetemen a magyar néprajz balkáni vonatkozásainak docense, az Ethnographia szerkesztője, a budapesti Néprajzi Múzeum öre, a nemzeti néprajzának és a magyar-balkáni néprajzi érintkezéseknek a kutatója.

Hadrovics László a budapesti egyetemen a horvát nyelv és irodalom magántanára, a Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet tagja, az Eötvös-kollégium tanára.

Horváth Jenő a budapesti egyetemen a diplomácia-történet ny. r. tanára, a Magyar Külügyi Társaság alelnöke.

Jánossy Dénes min. oszt. tanácsos, az Orsz. Levéltár főigazgatója.

Jávorka Sándor ny. egyet. ny. r. tanár, a Nemzeti Múzeum növénytárának igazgatója.

Kardos Tibor a pécsi egyetem m. tanára, a pesti egye-

tem mb. előadója, a magyar renaissance balkáni vonatkozásainak szakembere.

Knics István a budapesti és kolozsvári egyetemen a szlavisztika ny. r. tanára, az Erdélyi Tudományos Intézet igazgatója, a legnagyobb élő magyar szlavista.

Lukatos István, kolozsvári főmérnök. A román-magyar zenei kapcsolatok szakértője.

Lukinich Imre a budapesti egyetemen a keleteurópai történelem ny. r. tanára, a M. Tud. Akadémia nyelv- és történettudományi osztályának főtitkára, az Archivum Europaeo-Centro-Orientalis főszerkesztője.

Makkai László kolozsvári egyet. tanársegéd, az Erdélyi Tudományos Intézet tanára, a román történelem szakértője.

Morawcsik Gyula a budapesti egyetemen a görög irodalom ny. r. tanára, a Magyar-Görög Tanulmányok szerkesztője, a magyarság bizánci kapcsolatainak szaktudója.

Szabó Pál Zoltán a szegedi egyetem m. tanára, a magyar-balkáni földrajzi összefüggések kutatója, a Horvát Enciklopédia magyar szerkesztője.

Tamás Lajos a budapesti és a kolozsvári egyetem ny. r. tanára, az Erdélyi Tudományos Intézet igazgatója, a román-ság kutatója.

Thim József orvos, történetíró, a magyar-szerb viszony historikusa.

Tóth László a kolozsvári egyetemen a magyar történelem ny. r. tanára, a magyar Balkán-kutatás történetírója, Bajza József munkáinak kiadója.

Váczy Péter a kolozsvári egyetemen a világtörténelmi ny. r. tanára, a középkori magyar történelem külföldi összefüggéseinek szakembere.

Wolsky Sándor egyet. m. tanár, biológus, a fihányi Biológiai Intézet igazgatója.

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL:

GÁLDI LÁSZLÓ: EMINESCU ERDÉLYBEN

A román irodalmi és szellemi élet kiváló magyar ismerője Eminescu életének és műveinek magyar vonatkozásait foglalja össze ebben a tanulmányában s ugyanakkor az erdélyi román-ság helyzetképét rajzolja fel az 1868—81-es évekből.

VITÉZ NAGY IVÁN DR.: MAGYARORSZÁG KAPCSOLATAI A 2600 ÉVES JAPANNAL

HALÁCSY DEZSŐ: TEKINTSÜNK A PÉCSI EGYETEM KISEBBSÉGI INTÉZET FELE

A kitérő szakíró új szempontokat vet fel cikkében s rámutat a Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet munkájának egyetemes magyar jelentőségére.

Magyarország és a Balkán

A magyar tudomány balkáni feladatai

Összeállította: GÁL ISTVÁN

A *Láthatár* márciusi számában ankétet kezdtünk a magyar Balkán-kutatás mulasztásairól, jelenlegi állásáról és jövő feladatairól. A magyar tudomány balkáni vonatkozásaival foglalkozó szakemberekhez a következő kérdéseket intéztük:

1. Miben látják a magyar Balkán-kutatás sajnálatos mulasztásait, mik a legégetőbb hiányok?
  2. Mik a magyar Balkán-kutatás legsürgősebb teendői?
  3. Mik a remélhető lehetőségek a mai viszonyok között?
- A *Láthatár* márciusi számában Eckhardt Sándor, Galla Ferenc, Gáldi László, Gunda Béla, Hadrovics László, Kardos Tibor, Moravcsik Gyula, Szabó Pál Zoltán, Tóth László, Váczy Péter és Wolsky Sándor hozzászólását közöltük. Az áprilisi számban a Balkán-ankét második része kerül sorra.

ELEKES LAJOS:

A magyar Balkán-kutatás központosítása

A magyar Balkán-kutatás meglehetősen fiatal valami, szerves alapok, számottevő történeti előzmények nélkül. Köztudomású, hogy az a kor, amely a magyar tudományos életet kialakította, igen kevéssé vagy egyáltalán nem érdekelt a szomszédos népek viszonyai iránt, különösen ha azokat a magyarságnál gyöngébbnek, elmaradtabbnak ítélte. Annak a kornak nagy magyar szellemei a távoli nyugati országok fényére függesztett szemmel, kelletlenül szemléltek saját elesettségüket s a környező kis népeknek, különösen déli és délkeleti szomszédainknak még szomorúbb, hátrább való műveltségi viszonyait. Nem foglalkoztak velük, s még a nyilvánvaló életérdek, politikai aktualitás is csak átmeneti időre, fölületesen tudta ráirányítani a magyar közvéleményt s a tudományos körök figyelmét a Balkán népeire. Bosznia okkupációjával kapcsolatban támadt a legjelentősebb ilyen érdeklődés, amely különösen két kiváló egyéniség: Kállay Béni és Thallóczy Lajos életművében, politikai mellett tisztán tudományos tárgyakat is felőlelő munkásságban jutott kifejezésre. Thallóczynak személyes munkásságán túl, messzemenő tervei voltak, a magyar tudománynak, főleg a történelmunkutatásnak balkáni témákkal való megbarátkoztatása céljából. Elképzelése szerint fiatal magyar tudósokat — hozzáértő szakembereket — kellett volna kiküldeni, a Balkán történeti forrásanyagának, így például a román nemzeti levéltárnak magyar szempontú átvizsgálására és feldolgozására. Tervei, sajnos, nem valósultak meg. A századforduló és a világháború magyarságra teljes tájékozatlanságban élt a szomszédos népeket illetőleg.

Javult a helyzet a háború után, amikor a megcsönkített magyarság figyelme természetesen az utódállamok felé fordult. Az egyetemokről egyre több fiatal szakember került ki, aki azt tűzte ki életcéljául, hogy a szomszédos népek történetét, fejlődését, életviszonyait tanulmányozza s megismertesse Magyarországon. A Balkán-kutatás teljes jelentőségét csak ezeknek az újabb és legújabb tanulmányoknak eredményeképpen kezdjük felmérni: most látjuk, hogy a magyarság múltjában milyen jelentős szerepet játsztak a környező népek, s hogy a magyarság történeti szerepe, európai helye, dunatáji kulturmunkájának fontossága egészében csak a környező, elsősorban a délről és délkeletről: a Balkán felől szomszédos népek történetével való összehasonlítás révén tűnik ki. Ez a felismerés a magyar történettudomány alapvető feladatának mutatja a déli és délkeleti szomszédok történetének magyar szempontú átdolgozását, s általában e népek életviszonyainak közelebbi, tudományos vizsgálatát. Ebben az irányban az utóbbi években több jelentős lépés történt, de csaknem kizárólag egyes kutatók magányos erőfeszítéseinek eredményeképpen, átfogó irányítás, egységes szempontok és célkitűzések nélkül.

Utóbb a munka egységesítésére, intézményes kereteinek biztosítására is történt néhány kísérlet, mindezekig azonban nem sikerült olyan alapot találni, amelyen az egyes szétfolyó kísérletezéseket állító egységbe lehetett volna fogni. Ez teljes mértékben talán soha nem is válik lehetővé, anynyi azonban okvetlenül szükséges volna, hogy a munka bizonyos szellemi központok körül csoportosulva, egységesen elgondolt szempontok szerint folyjon s a megfelelő hivatalos szervek részéről messzemenő támogatást élvezzen. Ebben a tekintetben nagy feladatok várhatnak a tudósnevelés terén pl. a Pázmány-egyetem Kelet-európai Intézetére, a munka intézményes biztosítása terén pedig az Erdélyi Tudományos Intézetre vagy a nemrég megalakult Teleki-Intézetre. Nagyon kívánatos volna azonban több balkáni tárgyú — esetleg balkáni cseretanárokkal betöltött — tanszék létesítése a magyarországi egyetemeken, egyben az érintkezés közvetlenségének és kölcsönösségének biztosítására magyar előadók kiküldése balkáni főiskolákra, illetőleg magyar kutatóintézetek, vagy legalább ösztöndíjak rendszeresítése balkáni kultúrcentrumokban és viszont. Addig is, amíg ezek a távoli célok akárcsak részben megvalósulhatnak, mindent el kellene követni a szomszédos balkáni országokkal való könyv-csereforgalom megkönnyítése és balkáni tárgyak iránt érdeklődő, fiatal tudós- és közírógárda nevelése céljából. Szükséges volna a magyar közönség szélesebb rétegeinek érdeklődését felébreszteni és ébren tartani, előadások, kiadványok, folyóirat formájában. De éppen ilyen fontos volna a magyar Balkán-kutatás jelentősebb eredményeit külföldön is ismertté tenni, idegennyelvű kiadványok segítségével.

HORVÁTH JENŐ:

Magyarország és a bizánci vagy a török Balkán

Európa három déli félszigete közül a Balkán félsziget az, melyen a legtávolabb nem alakult egységes állam vagy államrendszer és ennek következtében az európai hatalmak is folyton újabb és újabb, örökké megoldatlan balkáni problémák elé kerültek.

Felhozhatná valaki, hogy a rómaiak a Balkán félsziget minden részének urai voltak. A félsziget valóban része volt a Római Birodalomnak, de viszont hozzá kell tennünk, hogy a későbbi balkáni problémák nem a rómaiak idejéből maradtak meg. A népvándorlás áradata ugyanis a rómaiaktól birt egész területet darabokra tépte szét. Különféle népcsoportokat dobott a félszigetre, a rómaiak utódai pedig a Balkán félszigeten már nem rendelkeztek akkora erővel és nem bírtak oly nagy hatalommal, hogy az egész területet megtarthatták és azt osztatlanul uralni tudták volna. A Keletrómai Birodalom ugyan szintén rómainak nevezte és tekintette magát, de latin jellegét hamar levetette, azzal együtt levetette a régi rómaiság egyetemességét is és a helyi viszonyokhoz alkalmazkodott. Az új birodalom görög jellegű lett magára és nem vette figyelembe azt, hogy a görög pusztán egyike volt a Balkán félsziget különböző népeinek, csak egy darabja volt a balkáni mozaiknak. Ennek folytán a bizánci császárság is inkább csak olyan hegemonia volt, amelyet egy görög jellegű kormányzat a félsziget nem-görög népei fölött gyakorolt.

Mindenesetre óriási méretű volt az a görög hatás, mely a balkáni népek későbbi fejlődésében megállapítható. Kizárólagos görög jellegű azonban már azért sem beszélhetünk, mert a félsziget nyugati partjain, Dalmáciában és Albániában is, megmaradt a latin hatás és latin jelleg, melyet a bizánci kormányzat nem tudott leküzdeni. Legtovább megmaradt a bizánci hatás a görög államgyűház nagy elterjedtsége és befolyása útján. A Keletrómai Birodalom

páratlan katonai erejének aláhagyatlása után ez adta meg a félszigetnek az uralkodó bizánci jelleget. Azért kell a balkántörténelemben az eddigénél jóval nagyobb súlyt helyezni a bizánci történelem tanulmányozására, mert a Balkán félsziget a bizánci hatalom és műveltség otthona és központja volt. Mindaz, amit ezen a téren eddig tettünk, távolról sem felel meg annak a nagy történelmi szerepnek, melyet a bizánci hatalom általában betöltött. Sem annak a fontosságának, melyben azt a balkántörténet keretében részesítenünk kellene. A magyar történelmírás nem hanyagolta ugyan el a bizantinológiát, de mindig óvatosan vagy mellékszintként kezelte azért, hogy a magyar történelemnek hamisítatlan nyugati és latin jellege valamiképpen hátrányt ne szenvedjen. Ez teljesen indokolt és érthető volt, de tényként kell elfogadnunk Bizánc nagy történelmi múltját és szerepét is. Akként kell kezelnünk a bizánci történelmet, amint azt más nyugati nemzetek is kezelik, mikor annak a középkorban és különösen a Balkán félszigeten minden felmerült akadályt átútozó érvényesülését állapítják meg és méltányolják.

A balkántörténelem alapját a korai középkortól kezdve, mondhatjuk, hogy a népvándorlástól a török hódításig szinte kizárólag a bizánci történelem adja. A bizánci történetől annak művelésében megkívánt nagyobb figyelem nem zárja, nem is zárhatja ki azt, hogy ugyanilyen gondos figyelmet ne szenteljünk a többi balkáni népek történetének is. Annál inkább, mert a görögség csak egyike volt a félsziget népeinek. Az egyik oldalon rendületlenül ki kell tartanunk annak a hagyománynak az ápolásában, mely a latin kultúrához csatlakozott horvát nemzetnek és Dalmáciának történelmi fejlődését mindig különös melegséggel karolta fel és tanulmányozta. Nem térhetünk ki, nem is kívánunk kitérni azon történelmi valóság elől, amit a magyar-horvát sorsközösség olyan hosszú századokon keresztül jelentett és amely tettel ható tényező volt az európai történelemben. Nem térhetünk ki azonban az elől a tény elől sem, hogy az Adriai és a Fekete tengerek között, a Balkán félsziget középső részein olyan szláv népek telepedtek meg, amelyek a bizánci egyházhoz csatlakoztak és a mai napig ahhoz tartoznak. Megőrizték amellett szláv jellegüket és bennök új balkáni nemzetek alakultak.

A szerb és bolgár nemzetek szövetsége a középkori magyar királyságra nézve fölülte értékes volt, mert a magyar kormányzat és a magyar közvélemény ebben a szövetségben és barátságban kereste abban vélte felismerni hatásos eszközét a védekezésnek a bizánci hatalom hódító törekvéseivel szemben. Bizáncról ugyanis nem szabad elfelednünk, pedig gyakran elfelejtjük azt, hogy Róma örökösének tartotta magát. Bizánc sohasem mondott le sem Róma, sem pedig a Rómában felállított nyugati császárság megdöntésének gondolatáról. Neki végeredményben nem is Magyarország meghódítása volt a célja. Neki Magyarország kellett azért, mert nyugat felé Magyarországon keresztül vitt az út, az oda vezető utat előtte a magyarok állották el, azok pedig Magyarországon hazájukat védelmezték. A magyarok abban a felfogásban voltak, hogy aki nekik hazájok védelmében segít, az barátjuk és szövetségeseik: ez volt alapja tehát annak a szövetségnek, amelynek keretében a magyarok együtt harcoltak a bizánci görögök ellen a balkáni szerbekkel és bolgárokkal. Hozzá kell tennünk, hogy a görög uralom alól felszabadulni kívánó szerbekkel és bolgárokkal, mert azoknak a Magyarországgal való szövetkezés a nemzeti felszabadulást, a szerb és bolgár nemzetek és államok kialakulását és hátvédét jelentette. Ezért irányult a magyar kutatás figyelmé a horvátokon kívül a szerbek és bolgárok felé. Meg kell azonban vallanunk, hogy nem abban a mértékben, mely a szerbek és a bolgárok történelmi szerepének valójában megfelelt. Még nagyobb mértékben állapítható ez meg a kunokról, akiknek problémája messze kimagaslik a balkántörténelem problémái között. Kevésbé mondható viszont a románokról, kik a kunok lakóhelyén állapodtak meg és ott alkották meg a későbbi Romániát.

A Dunatoroklat környéke a népvándorlás korától

kezdve hatalmas kaput alkotott, melyet az orosz síkság felől nyugat felé vándorló turáni népek tartottak megszállva. Így volt ez a hunokkal és avarokkal, így a bolgárokkal és magyarokkal, később a besenyőkkel és kunokkal. Egészen addig, míg a mongol néparadát a kunokat arra nem kényszerítette, hogy a Kárpátok belső védelmi vonalában, a Kárpátmedencében magyar területen keressenek magoknak menedéket. A kunok távozása után kevés bolgár-török és kun magyar elem maradt a területen. Azok is inkább a Kárpátok lejtőjén éltek, mert ott voltak biztonságban. Hátukat a Kárpátoknak vetették, ahonnan Erdély felől magyar és szász települők jelentek meg. Ugyanakkor a Duna felől a folyón átszivárgó, a balkáni görögök és szlávok elöl menekülő románok jöttek, akiket a föld turáni urai szolgálatukba vettek, a magok kormánya és hatalma, igazgatása alá vontak. Így jöttek létre az alduai román fejedelemségek. A turáni vezető rétegnek lassanként ugyanaz lett a sorsa, mint Kiebben a normannoknak: ott orosz, itt román állam alakult, mert a régi vezetők lassanként kihaltak, örökségük pedig ott az orosz, itt a szláv-görög hatás alatt élt románok birtokába ment át.

Magyarországnak az volt a végzete, hogy a bizánci császárság hanyatlását olyan erős török betörés és beözönlés váltotta fel, hogy a török hatalom elhelyezkedése és berendezkedése a Balkán-félszigeten minden átmenet nélkül történt meg. A török uralom története azonban Európában, az általa birtokba vett európai részekben csak általánosan ismeretes. Részletei annyira szűfolyának, hogy időszerű volna és fölülte kívánatos lenne azoknak szakszerű összefoglalása. Csak egy példát említsünk: általában ismerjük, hogyan terjeszkedett és milyen területet mikor foglalt el a török hatalom. De ha valaki azt keresné, hogy mi volt a török-velencei vagy a török-francia vagy a török-lengyel viszony története, amelyekről külön-külön terjedelmes köteteket lehetne összeállítani, akkor nagy fáradsággal sem tudna végezni egyebet tökéletes munkánál, mert a vonatkozó források szerteszét hevernek Európa könyvtáraiban és levéltáraiban.

Ezek után már nem lep meg bennünket az a tény, hogy a magyarországi török uralom történetét egy francia ember írta meg, fölülte hiányosan. Hiányosan azért, mert ezt a munkát csak és egyedül mi végezhettük el, de mi elmerültünk a részletekben és a részletes adatok tízezreiből kellene szintézist alkotnunk, amit egy ember hosszú életidő alatt is csak nehezen tudna elvégezni.

Ha már összefoglalásról beszélünk, akkor azt is meg kell mondanunk, hogy az európai török uralom történetének vizsgálatában az indulás helytelen, mert nem szorítkozhatik egyes területek elfoglalásának és megtartásának, helytörténetének megírására. A török szultán ugyanis a bizánci görög, a római császár örökébe helyezkedett, annak politikáját folytatta. Ebből következett az, hogy az ortodox görög, a bizánci államegyházat is védelmébe vette, mert hasznát látta neki abban a küzdelemben, amelyet a görög-keleti népek uraként a latin császár ellen kívánt folytatni. Ez magyarázza meg a velencei köztársaság törökbarát politikáját, mert Velencében a török szultánt nem pusztán mohamedán uralkodónak tartották, hanem a bizánci császár örökösének is. Méltó ellenfelének viszont a török szultán a maga részéről a latin császárt tartotta, mert méltó célnak az európai főhatalom megszerzését hitte. Azért követelte, hogy a császár kövele magyar ruhában jelenjék meg előtte, mert őt csak mint a magyar király követét volt hajlandó fogadni. Az, akivel ő elvi harcban állott, a nyugati császára volt, nem pedig a magyar király.

Helytelen dolog, ha a török uralom ismertetésével egyidejűleg elhanyagoljuk a bizánci görög egyház korabeli történelmének tanulmányozását. Ezt a balkáni történelmírás nem teszi meg, hanem az ismereteknek olyan tömegét tárja fel, amelyek az egész görög-szláv kelet történelmét megvilágítják. Még a magyar történelemre is új világot vetnek, holott azt nekünk kellene megtenni, mert az magyar, nem pedig balkántörténelem.

Nem kerülhetünk el a fentiek alapján azt, hogy a balkáni történelmírás Magyarországot is keretébe vonja, bár ez

a túlzás megbosszulta magát. A román történetírás ugyanis a magyarországi területek elszakítása után olyan összefoglaló műveket alkotott, amelyekben az új területeknek tipikusan nyugati latin műveltségét és történelmét balkáni görög-szláv jellegű, bizánci-román kolostorok és egyházak képeivel illusztrálta, mi a valósággal ellenkezett. Nem kap kellő figyelmet a történetírásban az, hogy a török hatalom lassú hanyatlása idején hogyan emelkedett és érvényesült a Habsburgok és Magyarország befolyása. Itt ugyanis nem állunk szemben azzal az esettel, mint amellyel szembenálltunk akkor, mikor a görög uralomba közvetlenül belekapcsolódott a török uralom. A török hatalom összeomlása után a Habsburgok hatalma és a szomszédos, nyugati kultúrával rendelkező Magyarország fölénye érvényesült a Balkán-félszigeten. Ennek a XVII-ik század közepétől a XIX-ik század közepéig terjedő, fokozódó hatásnak a története még nem találta meg a maga történetíróját. Szükséges volna hozzá a bécsi és budapesti könyvtárak és levéltárak vonatkozó anyagának gondos átvizsgálása, kiegészítve az anyagot azzal, ami nélkül hiányos lenne az összefoglalás: az ébredő balkáni nemzetek irodalmával, európai kapcsolataikkal és az ott járt utazóknak róluk írt emlékezéseivel.

Az a nagyszabású kép, melyet a balkáni nemzetek ébredése ad, képezi a bevezetést a balkántörténelem utolsó korszakához, mely a XIX-ik század közepétől napjainkig terjed. A lökést ehhez a Szent Szövetség rendszerének összeomlása, Magyarország 1848-iki eseményei adták meg. Anál értékesebb ez a megállapítás, mert a magyaroknak a balkáni fejlődés irányításában igen nagy, minden európai hatalomnál nagyobb szerep jutott — Andrássy Gyulától kezdve, aki 1849-ben Sztambulba lovagolt, egészen Tisza Istvánig.

Nagyjában ezek a szempontok azok, amelyek szerint a balkántörténet eseményei csoportosulnak. Így határolódik el szemünk előtt a középkor, az újkor és a legújabb kor. Éspedig akként, hogy mindhárom korszak egyformán fontos, mindhárom egyformán felkutatásra vár, felkutatni pedig mindezt a legjobban Magyarországból lehet, ahonnan a Balkán fejlődését mindenkor a legjobban kísérték figyelemmel. Mert Magyarország mindhárom periódusban szoros kapcsolatban állott a Balkán-félsziget országaival és népeivel. Azért volt olyan fontos a balkántörténelem elődeinknek, akik törvényekben biztosították a maguk részére azt, hogy a balkáni kapcsolatok fenntartásában hivatalosan közreműködjenek.

Azért kell, hogy fontos legyen az nekünk is, akik elődeink nyomán és hozzájuk méltó módon kívánjuk keresni és munkálni Magyarország jövőjét és boldogságát.

Magyarország a 18. században, de még inkább a balkáni nemzetek ébredése idején, 1815 után, *természetes középpontjává lett a Balkán-félszigetnek, annak nemzetekre vonatkozó ismeretek gyűjtésének és terjesztésének.* Attól kezdve, hogy a 19. század közepén a nemzetközi vonatkozású, tehát a Balkánra vonatkozó ismeretek intézményes biztosítása megszűnt, ezen a téren általános hanyatlás állott elő: ennek a hanyatlásnak a lejtőjén érték a magyar nemzetet a 20. század nagy történelmi eseményei, melyeknek a Duna-medence és a Balkán-félsziget is színhelyévé lettek.

Harminc évvel ezelőtt a nemzetiségek megismeréséről írva idéztem azt a klasszikus római mondást, hogy az állam kormányzatához az állam megismerése szükséges. Ugyanezt a balkáni tanulmányokra vonatkoztatva ekként fejezhetnénk ki: őseink példájára kérjünk intézményes biztosítást arról, hogy a magyar nemzet fiai ne zárassanak el attól a lehetőségtől, hogy a külső és elsősorban a vele szomszédos nemzetekre vonatkozó szakszerű ismereteket megszerezhessék, azokat a magyar nemzet és a többi — elsősorban a szomszédos — nemzetekkel való békés együttműködés javára értékesíthessék.

JANOSSY DÉNES:

48 utáni balkáni kapcsolataink fontossága

A Balkán-tudós epithetonra igazán nem tarthatok számot, miután, sajnos, egyik balkáni nyelvet sem beszélem.

Amennyiben a délszláv kérdéssel több kisebb munkámban foglalkoztam, azokat majdnem kizárólag a bécsi házi-, udvari- és állami levéltár volt közös külügyminisztérium levéltári anyaga alapján írtam. Balkán-vonatkozásban tehát aligha szólhatok hozzá mint szakértő a felvetett kérdéshez, legfeljebb mint e kérdés iránt is érdeklődő történetíró.

Ami a délszláv-magyar vonatkozásokat illeti, — de ez vonatkozik nagyrészt az általánosabb balkáni — magyar kapcsolatok történetére is — e téren valóban sok a tennivaló.

Eddig számos részletkérdés nyert feldolgozást, de íróink ezeket nagyrészt hazai, vagy bécsi, illetve a két kútforrás-terület anyaga alapján világították meg. Igen kevés az olyan munkák száma, amelyek a fenti kútforrások *a délszláv kútforrásokkal való egybevetése*, illetve egyetemes feldolgozása útján keresték volna kapcsolataink történeti kialakulását. E módszertani hiányok kiküszöbölése után lehet csak szó olyan szintetikus munkák megírásáról, amelyek délszláv kapcsolatainkról való ismereteinket komoly tudományos alapon bővítik és az egymásrataltságunknál fogva oly szükséges kölcsönös megismerést és megbecsülést szolgálják. Ezen egyelőre „tégla-hordó” feladataink közül *különösen fontosnak tartanám a 48 utáni Balkán-kapcsolatainknak a balkáni, hazai és bécsi források alapján való módszeres feldolgozását, hogy a mult oknyomozó megismeréséből okulván, a történetírás modern eszközeivel is a nemzeti együttműködés útjait egyengessük.*

JÁVORKA SÁNDOR

Magyar természettudósok a Balkánon

Engedje meg, hogy a Balkán-kutatás új feladatához *természetkutató vonatkozásban* szólhassak hozzá. Jögcimet ad számomra az a körülmény, hogy ennek a természetkutató munkáim magam is részese voltam. Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy *a Balkán-félsziget természettudományi felkutatásában immáron évszázados hagyományra támaszkodhatunk.* Magyar tudós, Frivaldszky Imre nemzeti múzeumi ör irányításával indul meg 1833-ban a bolgár Balkán-hegylánc és a Rhodope-hegység állat- és növényvilágának felkutatása, mely abban az időben az ilyen szempontból is jóformán teljesen ismeretlen félszigeten egyenesen szenzációs felfedezésekre vezetett. De később is, ma is magyar természettudósok, műtörténészek versengenek az odatóduló más nemzetbeli kutatókkal a Balkán-kincseinek felszínre hozatalában. Görögország klasszikus földjének növényzetét új, modern összefoglalásban egy Bécsbe szakadt magyar orvos, *Halácsy Jenő* írja meg. A nyugtalan-vérű *Nopcsa Ferenc* bárónak albániai földtani és egyéb kutatásai ma is élénk emlékezetünkben élnek. A világháború folyamán a Magyar Tudományos Akadémia keleti bizottsága, gróf *Teleki Pál* elnöklete alatt, többünket is oda küldött a tőlünk megszállott területek felkutatására, a gazdag eredményekről az Akadémiának több munkája is beszámolt már. Közismert tény például az is, hogy a jelenleg Szófiában működő magyar archeológus, *Fehér Géza*, mely megbecsülhetetlen szolgálatait tett a bolgároknak régi dicső történeti múltjuk fennmaradt emlékeinek megfajtása terén.

Mi is nemes hagyományokról beszélhetünk tehát és ezek a hagyományok ma is sok mindenre köteleznek. Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy ezek a magyar kutatók ott nem folytak mindig rendszeresen — hiszen e téren itthon is elég sok mulasztás terhel bennünket. Pedig *történeti hivatásunk, a biológiai, földtani, földrajzi s többi összefüggések kutatásának szükségessége a Kárpát-medence és a Balkán-félsziget között*, egyenesen és világosan jelölik ki számunkra azt a feladatot, hogy kis nemzet létünkre távoli költséges expedíciók helyett itt a közelünkben fejtsünk ki magyar expanzív kultúr-munkát, illetőleg a régóta megkezdett munkát rendszeresen folytassuk. Még feltékenységgel sem fogunk találkozni. A horvát tengerparti hatalmas *Veles-hegylánc* növényvilágáról szóló páratlanul részletes három kötetes munka, *Degen Árpád* Flora *Veles-*

bitica-ja iránt, amikor annak kiadása nálunk még akadá-lyokba ütközött, a belgrádi királyi Tudományos Akadémia, a kis antant fénykora idejében, a huszas években melegen érdeklődött és félretéve minden akkori ellenséges indulatot és sovínizmust, hajlandó lett volna azt kiadni. Kutató út-jainkon horvátok, szerbek, macedonok, albánok, görögök, bolgárok között a legtöbb helyen szabadon mozoghattunk és amikor békés szándékainkat megismerték, szívélyes tá-mogatásra is számíthattunk és számíthatunk ezentúl is.

Nincs itt helyünk ezekre a jövőre váró balkáni részlet-kutatásokra kiterjeszkedni, csak hangsúlyozni óhajtjuk, hogy a most dúló háború lezajlása után az európai kultúr-nemzetek bizonyára ismét fokozottabb mértékben fogják a Balkánt ez irányban is működési körükbe vonni. Nekünk pedig ebben a nemes versenyben mennél élénkebb részün-ket kell kivennünk. Ezzel a magyar természetkutató mun-ka életrevalóságát hathatósan és aránylag legkevesebb köll-séggel bizonyíthatnók a külföld előtt. A legsúlyosabb hiány az anyagiak mellett eddig is az egységes irányításban, a szervezésben volt. Most ugyan átmenetileg mintha a fiatal nemzedék még nem találta meg az utat ebben az irány-ban, ezért különösen az ujonnan átcsoportosított egyetemek feladata lesz felkelteni a szélesebbkörű érdeklődést és meg-felelő kutatásrakész nemzedéket nevelni. Egy délkeleteuró-pai intézet, vagy egy balkáni magyar kutatóintézet lehetne szerintem is központja, illetve irányító szerve ilyen törek-véseinknek. A Magyar Tudományos Akadémia a kebelében működő keleti bizottsága révén a kellően előkészített ter-mészetkutató vállalkozásokat bizonyára ezentúl is készség-gel támogatni fogja és az elért eredmények közreadását is elő fogja segíteni. A napi sajtó mindenestre üdvösen fel-világosító munkát végezhet e téren és állandóan szélesebb rétegek érdeklődését tarthatja éhben balkáni kapcsolataink fenntartása és továbbfejlesztése iránt.

KNIEZSA ISTVÁN:

A magyar-délszláv kapcsolatok kutatása

A magyar-délszláv kapcsolatok kutatása terén a teendők kétirányú: egyfelől vizsgálunk kell, mi az, amit a *magyarság a déli szlávoktól* — horvátoktól, szerbektól, szlovénektől, bolgároktól — az ezer év folyamán *kapott* és mi az, amit *ő* adott nekik. A kétféle vizsgálatnak a munka eredményessége érdekében feltétlenül külön kell folynia. A kutatások folyamán ajánlatos az egyes délszláv népekkel külön foglalkozni, sőt egyes esetekben még ezeken felül sem árt bontani. Például a magyar-horvát kapcsolatok egészen mások voltak, mint a magyar-szerb, vagy magyar-szlo-vén érintkezések, természetes, hogy a problémák is teljesen különbözők egymástól. Sőt pl. a zágrávidéki horvátok és a tengerparti horvátok magyar kapcsolatai között is mélyre-ható különbségek voltak, ami természetesen a reájuk gya-korolt magyar hatásból is tükröződik. Ugyanez vonatkozik a nyugatmagyarországi vend és a krajnai szlovénség ese-tére is.

A magyar-délszláv kapcsolatok terén a következő fon-tos feladatok várnak ránk:

I. Nyelvészeti téren fel kell dolgoznunk a magyar nyelv szláv jövevényszavait és megállapítani, hogy ebből mi származik a déli szláv népektől. Itt a hangtan tanúságán kívül főleg szóföldrajzi kutatások lehetnek segítségünkre. Vizsgálni kell pl. az árnádkori magyar államszervezetre, a kereszténységre, a földművelésre, állattenyésztésre, házi életre stb. vonatkozó kifejezéseket és összehasonlítani, hogy ezek a maguk egészében hol vannak meg a magyarhoz leg-hasonlóbb alakban. Ez, sajnos, a keresztény terminológián kívül (Melich János) még máig sem történt meg. Amint a dolgokat most látom, a magyar államszervezet szókincsé (pl. *nádor, ispán, megye, udvarnok, asztalnok, tárnok, poroszló* stb.) semmiesetre sem északi szláv (cseh vagy len-gyel) eredetű, hanem feltétlenül déli szláv. Mivel pedig a magyar királyság kialakulása idején délen két szláv államszervezet is volt, a bolgár és a horvát, valószínű, hogy a

magyar terminológia az intézményekkel együtt innen származik. Ugyanez a helyzet, mint Melich kimutatta, a kereszténységre vonatkozó terminológiánál is.

Természetesen ugyanígy kell vizsgálnunk a magyar elemeket a horvátban, szerbben, szlovénben stb. Jellemző pl. a magyar-horvát s a patrimoniális államszervezet és kereszténység legegyszerűbb kifejezései a magyarban a délszláv népektől (talán a horvátoktól) valók, később, a 12. századtól kezdve ugyanezen a területen a magyar hat a horvátra. A rendi magyar államszervezetet és az egyház-szervezetet a megfelelő szókincsel együtt a horvátok a magyarból vették át.

Jellemző a horvát-magyar szellemi kapcsolatok benső-ségére, hogy a zágrávidéki horvátok helyesírása a legre-gibb kortól kezdve a 17. századig pontosan követte a ma-gyar királyi kancelláriában használt magyar helyesírást. A magyar helyesírás későbbi fejlődésében a horvát már nem vett részt, hanem a 17. századelei fokon állapodott meg és ilyen maradt egészen a 19. század közepén végre-hajtott Gáj-féle reformig. A részletek azonban, mint min-denütt, itt is hiányzanak.

Múlhatatlanul szükséges a magyarországi horvátok, szerbek, bunyevácok, sokácok nyelvének a feldolgozása. Ezen a téren még jóformán semmi sem történt. Ugyancsak elodázhatatlan feladat annak a megállapítása, hogy ezek a népi szigetek mikor, hogyan és honnan kerültek mai lakóhelyükre. Ez egyébként szorosan összefügg Magyaror-szág településtörténetének kérdésével.

További nyelvészeti feladat annak a vizsgálata, hogy az úgynevezett oszmán-török jövevényszavak közül mi ke-rült át közvetlenül a törökből és mi az, amit a szerbek közvetítettek. Tudvalevő dolog, hogy oszmán-török eredeti szavaink nagyobb része délszláv hangalakot tükrözlet (*csiz-ma, csizmadia, dalia, fringia, bicska* stb.) Ez a jelenség szorosan összefügg azzal a ténnyel, hogy a hódoltság korában az új török birtokosok nagyszámú balkáni néptömeget, fő-leg szerbeket hoztak magukkal és telepítettek le az elpusz-tított magyar vidékekre.

2. A történetkutató feladatai igen sokrétűek, úgyhogy itt csak jelezni tudjuk őket, a délszláv népek szerepe a magyar államban a magyar állam alapítása óta (pl. Belos-bán korában a szerbek, Róbert Károly és Nagy Lajos ko-rában a horvátok, Mátyás korában és később a szerbek stb.), magyar hatás a szerb állam megszervezésére, a ma-gyar-szerb, a magyar-bosnyák, magyar-horvát viszony fej-lődése, a délszláv népek betelepülése Magyarország terüle-tére a középkor folyamán (pl. a világosi vár szerb telepítései), a hódoltság korában és utóbb (pl. a magyar váro-sok szerb rétege: Komárom, Vác, Buda, Pest, stb.). Ha-sonlóképpen vizsgálni kellene, hogy a magyar elem meny-nyire jutott le a Balkánra stb. Hálás terület volna a jog-történeteszek számára a magyar-horvát, illetve magyar-szerb kölcsönhatások kutatása, mert e téren még igen kevés mun-kálattal rendelkezünk s így nagy meglepetésekre is el lehe-tünk készülvé. Az egyháztörténet terén is nagyon sok a tennivaló. Meg kellene írni a magyar alapítású boszniai térítő püspökség történetét, a horvátországi pálosrend tör-ténetét és kapcsolatait a magyarországi pálosokkal stb. Az sem közömbös, hogy a magyar szentek tisztelete hol és mennyire van elterjedve (a zágrábi püspökségnek Szent István király a védőszentje!). A magyar és horvát liturgia közösségét pedig csak nemrég bizonyította be egy horvát tudós (Kniewald).

Hogy azonban ezek a kutatások valóban megindulha-sanak és eredményesek legyenek, az első teendőnek, amely minden mást megelőzne, a *források kiadásának* kell len-nie. Ezt a magam részéről a legsürgősebb teendőnek tar-tom. A különböző könyvtárak és levéltárak mélyén elteme-tett okleveleket, adóösszeírásokat, egyházi canonia visita-tiókat, számadásokat, történeti munkákat, irodalmi műve-ket stb. stb. közkinccsé kell tenni, hogy minél szélesebb kutatótábor dolgozhassék a számtalan kérdésen, amely ezen a területen felmerül. A forráskiadás természetesen az Akadémia feladata, mert magánkiadó a közönségsikerre egyáltalában nem számítható, költséges kiadványsorozat

anyagi terheit nem viselheti. Sajnos, az akadémiák — nemcsak a magyar, hanem a szomszéd népeké is — a tudomány és nemzetük nagy kárára — újabban teljesen abba hagyták ezt a munkásságot és ma az a helyzet, hogy új forrásanyag már évtizedek óta alig lát napvilágot és ami mégis megjelenik, az az akadémiákon kívül jelenik meg. Márpedig minden további kutatáshoz, így a magyar—dél-szláv kapcsolatok kutatásához is, minél több új forrásanyag van szükségünk. Reméljük, hogy az akadémiák vezetőségei mihamarabb szakítanak jelenlegi álláspontjukkal és visszatérnek a multszázadi hagyományaikhoz.

LAKATOS ISTVÁN:

A magyar népzene kutatás balkáni lehetőségei

A korszerű népzene kutatás ma már nem csak alátámasztója a történelemnek, de néha megállapításainak is döntő tényezője. A zenei földrajz segítségével térképen csodálatos biztonsággal lehet a népvándorlás útját kirajzolni.

A balkáni és azt környező népek ősi dallamai úgy szerkesztettek, mint hangsoraikban, ritmusképleteikben sok hasonlatosságot mutatnak. E dallamok azt látszanak igazolni, hogy e népek eredete is egy irányba, Ázsia felé mutat. Ez a távoli rokoni közösség kötelez. Bizonyos, hogy a népi dallamok rengeteg közös vonás mellett sok kölcsönös hatást is mutatnak. A balkáni népek multjának feltáráshoz, az érintkezési pontoknak megismeréséhez sokban járul hozzá népi dallamainak alapos megismerése és sajátosságainak felfedése.

A népi dallamok szorosan tapadnak a szöveghez, szinte elválaszthatatlanok a zene szövegétől. Azt hihetnők, hogy a fonográf felvett népi dallam nemzetközi érték akkor is, ha a hozzá tartozó szöveget nem ismerjük vagy nem értjük. A fonográf-hengerekről azonban a dallamot le kell jegyezni és ehhez a nehéz művelethez alapot ad a szöveg hangszülya, mert ez kisegíti, sokszor vezeti a lejegyzőt pontos munkájában. A népi dallamok ragaszkodnak a beszéd fonetikájához. Hiába tanulmányoz és próbál valaki rendszerezni idegen dallamokat, ha nem érti a szövegüket. A népdalkutatóknak ismernie kell tehát azt a nyelvet, melynek dallamait tanulmányozza.

A népi zene tudománya szempontjából tehát beláthatatlan jelentősége lenne egy Balkáni Intézet felállításának. Kis keretekkel lehetne azt megindítani. Talán Szófiában vagy Zágrábban kellene kezdeni, kisebb Collegium Hungaricum felállításával, majd e központ kifejlesztése után sorban lehetne kisebb méretű fiókokat felállítani Jasriban, (a csángók közelségében), a viszonyok javulásával Belgrádban, Istambulban, (a többszáz éves magyarországi török uralom bizonyára haza is vitt a magyar népi műveltségéből), végül Athénben. A bizánci műveltségnek sok érintkezési pontja van a magyaréval. Ezeknek feltáráshoz rengeteg anyagot adhatnak a balkáni államok népei, ahol évszázadokig a török volt az úr. Magyar diákjaink és tudósaink ezen intézetekben elsajátíthatnák a balkáni nyelveket és betekintést nyerhetnének frotté és fratlan emlékeikbe. Bizonytalán a magyar történelem szempontjából sok eddig ismeretlen és lényegbevágó adatra bukkanának. Új távlatok nyílnának mind történelmünk, mind népi műveltségünk elé.

Fontos lenne, hogy az Erdélyi Tudományos Intézethez egy olyan tehetséges komoly embert nevezzenek ki, aki a népzenei dolgokkal foglalkozna, fonográf-felvételeket mint román népdalokat venne fel és azokat lejegyezné, egy fonográf-henger-gyűjteményt és népi-hangszergyűjteményt csinálna. A lejegyzett román és magyar népdalok tanulmányozása csak mindent tisztázhatna a két nép dalkincsének kölcsönös hatásáról. Jelenleg erre a fontos állásra a legalkalmasabb ember lenne Veres Sándor, a kiváló zeneszerző. Erdélyben komoly népdalgyűjtés és lejegyzés alig van, ami nagy hiba, mert a népdalok lassan eltűnnek, amint az öregek elhalnak.

Népdalkutató tudósaink előtt nagyszerű lehetőségek fogynak nyílni a szomszéd népek népi dallamainak megis-

merésére és azoknak a magyar népi dallamainkkal való összehasonlítására, valamint a kölcsönös hatások megállapítására. Mit jelenthet a szomszédokkal való szoros műveltségi kapcsolat zenei intézményeinknek, kamarazeneegyütteseinknek, hangszeres zenészeinknek, zenekarainknak, énekarainknak, zenei főiskoláinknak és zeneszerzőinknek, azt hiszem arra felesleges külön is rámutatni.

LUKINICH IMRE:

A Magyar Tudományos Akadémia és a Balkán

Magyar történeti szempontból üdvözölni lehet minden olyan közeledési kísérletet, amely a Balkán alaposabb és tárgyilagosabb megismerésére irányul.

A Magyar Tudományos Akadémia már az első világháború folyamán, 1914-ben fölhívta annak a jelentőségét, hogy Magyarország éppen földrajzi helyzeténél fogva érdekében áll a Közelkelet, különösen a Balkán rendszeres tanulmányozása. Ez volt az oka annak, hogy 1914-ben fölléltotta az u. n. Keleti Bizottságot, amelynek előadója kezdetül fogva gróf Teleki Pál volt. Ez a bizottság mindaddig, míg a hadihelyzet engedte, rendszeres kutatásokat végeztetett, különösen természettudományi vonatkozásban a Balkán különböző tartományaiiban. Sőt, hogy ez a bizottság erejét jobban összpontosíthassa a Balkánra, a Keleti Bizottság kebelében egy külön Balkán Bizottság létesült, gróf Teleki Pál elnöke alatt. A bizottság különösen állattani kutatásokat végeztetett míg a hadihelyzet engedte Albániában, Délszerbiában, stb. Ezeknek a kutatásoknak eredménye, mintegy 12 tudományos dolgozat, az Akadémia kiadásában meg is jelent, folytatását (a 2. kötetet) pedig a jövő évre várjuk. Ezek az adatok is mutatják, hogy az Akadémia, bár sokmindenféle feladat és munkakör köti, soha egy percre sem feledkezett meg az 1914-ben megállapított programról.

Most, hogy Magyarország viszonya a balkáni államokkal szemben tisztázódott, feltétlenül foglalkozni kell az idáig inkább természettudományi jellegű program kibővítésével. Vannak olyan területek, amelyek a magyar tudomány számára is munkát adnak. Így különösen a Balkánnal való kereskedelmi, gazdasági, településtörténeti, vallási, művészeti, stb. kapcsolatok felelevenítése, illetve a balkáni tudományegyetemek és tudományos intézetek által feltárt kutatási vagy tudományos eredmények rendszeres ismertetése a magyar tudományos világ és a magyar olvasóközönség számára. Ezekben a területek rendkívül sok a tennivaló és ennek következtében fontos eredményeket várhatunk nemcsak az önálló magyar kutatásoktól, hanem a már ott elvégzett kutatások eredményeinek közelebbi megismerésétől is.

A vezetésem alatt álló Kelet-európai Történeti Intézet szintén figyelemmel kíséri a Balkán-kutatások eredményeit és az intézetnek idegennyelvű folyóirata: az *Archivum Europae Centro-Orientalis*, mely most már a 7. évfolyamát fejezi be, több olyan tanulmányt tett közzé, melyek a Balkán-kutatók figyelmét felkeltették. Ugyancsak az Intézet készít most elő a magyar-szerb, illetve a magyar-horvát történeti bibliográfiát, melynek már eddig is összegyűlt nagy anyaga mintegy beszámoló lesz az eddig végzett munkáról, de egyúttal irányítója is lesz a további kutatásoknak.

Meg vagyok arról győződve, hogy tudományos szempontból is rendkívül fontos személyi kapcsolatok révén el fog mélyülni az érintkezés és olyan területek is megnyílnak majd a kutatások számára, melyekről eddig vagy semmit, vagy csak fölületesen tudtunk.

MAKKAI LÁSZLÓ:

A magyar Balkán-kutatás szervezési kérdései

Egy évezred óta a Balkán és Nyugateurópa között Magyarország a zsilip és a kapu szerepét játssza. Volt idő, mikor a magyar nagyhatalom szárnyai alatt találták meg politikai életlehetőségeiket a Balkán kis államai, de nem volt idő, mikor Magyarország ne lett volna tényező életükben. Történelmünk első félezer éve alatt többször látszott

úgy, hogy a Balkánból Magyarország lesz, a második fél-ezer év során viszont az események úgy hozták magukkal, hogy a Balkán nyomult bele mélyen Magyarország testébe. E politikai és népesedési árapály egész folyamata alatt a kölcsönhatásoknak olyan hatalmas szövevénye fejlődött ki, amelyik egy, az állami, társadalmi, gazdasági, szellemi élet egész területét behálózó hájszáleső-rendszerhez hasonló s melynek közlekedési edényein időről-időre változó ütemű és súlyú erővel, de máig megszakítatlan folytonosságban áramlanak szellemi és anyagi értékek.

Politikai és gazdasági érdekek kényszerítették a magyarságot arra, hogy a Balkán-kérdést mindig szem előtt tartsa s ennek megfelelően a magyar tudomány művelői közt is akad mindenkor olyan (gyakran éppen a legnagyobbak közül), akinek a figyelme erre is kiterjedt. De rendszeres és céltudatos magyar Balkán-kutatásról mégsem beszélhetünk, ezen a téren más, nálunknál kevesebb közvetlen balkáni kapcsolatokkal rendelkező nyugati nemzetek megelőztek. Pedig a hasznossági szempontokon, mindennapi politikai és gazdasági érdekeken túl is a legsürgősebb feladataink közé tartozik a Balkán kérdéseivel való alapos megismerkedés. A megnagyobbodott, újjászületett Magyarország a jövőben újra el fogja foglalni az őt megillető helyet a Dunatájon s ha ebből fakadó kötelességeinek eleget akar tenni, elsősorban is tudatosítania kell önmagában a maga és közvetlen szomszédai helyzetét. Ehhez a munkához pedig haladéktalanul hozzá kell fogni, mert már a tizenkettedik órája érkezett.

A történelem folyamán a magyarság mindig a legidősebb testvér, a nevelő és vezető szerepét játszotta a Duna-táj népei között. Tudatára kell ébrednünk történelmünk eléggé nem hangsúlyozható nagy tanításának: *a Duna-táj kis népeinek története szerves alkotórésze a magyar történelemnek. A magyar kultúra mindenkor nyugati volt és nyugat felé fordította arcát, de gyökere, a magyar népi műveltség inkább a szomszédos kis népekével mutat rokonságot.* A magyar államalkotás a török népek politikai gyakorlatának és a nyugati államrendszereknek ötvözete, de a politikai felépítményt hordozó nemzeti társadalom szerkezete olyan sajátosságokat mutat, melyeknek legközelebbi analógiái ismét csak északi, keleti és déli szomszédainknál találhatók meg. Másrésztől a magyar géniusz hatóerejét teljes jelentőségében csak a szomszéd népeken mérhetjük le, mert — profán kifejezéssel élve — a magyar szellemi és anyagi értékek kiviteli és behozatali mérlege mindig is dél és kelet felé volt aktívabb. Például a középkori magyar városkultúra eredetiségét göresösen vitatjuk a nyugatival szemben, de alig tudunk arról, hogy a Balkán népei a város fogalmával általunk ismerkedtek meg, amit kétségbevonhatatlanul bizonyít a „város” szó az összes balkáni nyelvekben máig fennálló használat. Magunk állítjuk fel magunk számára az igazságtalan mértéket, mikor más történelmi körülmények között fejlődött népekhez, nemzetekhez mérjük magunkat s ezzel nemcsak a történelmi tényeken teszünk erőszakot, hanem megfosztjuk magunkat attól a felemelő tudattól, hogy igenis volt és van küldetésünk abban az életterben, melyet szellemi erőnkkel tovább tudunk tágitani, mint ameddig akár a magyar népiség, akár a magyar fegyver elérhetett. Ha igaz az, hogy vannak népek, melyek szellemileg még azt a teret sem képesek kitölteni, amelyet népileg megszállva tartanak és politikai, gazdasági, művelődési vonatkozásban idegen segítségre van szükségük, akkor igaz a fordítottja is: vannak népek, amelyek le nem becsülhető politikai, gazdasági, szellemi tökébefektetéseket eszközölnek saját népi határaikon túl is. A magyarság ezt tette s nemcsak Szent István birodalmának határain belül, hanem azoktól délre és keletre is, tehát éppen a Balkánon. Nem lehet közömbös előttünk a magyar államalkotó géniusz erőfeszítése, mellyel a 13—14. században, a bizánci rendezőelv bukása után a balkáni vacuumból szervezett, értelmes egészet, birodalmat kísérelt megteremtteni s az sem, hogy (amint a székelyek II. Ulászló királynak panaszkodtak) „a mi őseink vére Moldvában, Havaselvén, Rác-, Török-, Horvát-, Bolgárországban bőven hullott és a mi vérünk-ből patakok folytak, tagjainkból és esontjainkból pedig hal-

mokat hánytak”... a kereszténység és a Balkán védelmében, vagy hogy magyar munka, magyar alkotókékv teremtetett városi kultúrát, magasabbrendű gazdasági életet a román vajdaságokban. Nem imperiálmus vagy ráerőszakolt gyámkodás az, ha Magyarország mind a multra hivatkozva, mind jelenlegi lehetőségeinek és feladatainak tudatában vezetőhelyre tart igényt a Duna-tájon, hanem csak természetes folytatása annak az ezeréves történelmi hivatásgyakorlásnak, melyet az elmúlt két évtized alatt ennek a területnek igazi érdekeit nem ismerő tudatlanság megszakítani akart. Az új Európa megépítésében Magyarország azzal veheti ki méltó részét, ha élére áll annak az alkotó munkának, mely földrészünk e viharsarkából „népek hazáját”, a kis népek egymás sajátosságait, törekvéseit tiszteltentartó munkaközösséget teremt meg, megvalósítva a *Pax Hungarica nagy gondolatát*. A magyarságnak ezt a szerepvállalását azonban meg kell előznie az elmélyedő kutató, megismerő tevékenységnek, mely nélkül csak a sötétben tapogatóznánk és legnemesebb szándékaink sem vinnének a kívánt eredményre.

E sorok írója úgy érzi, hogy máris messze ment és akaratlanul is sűrölte a politika mesgyéjét. Ezért visszatérve az eredeti célhoz, a magyar Balkánkutatás feladatainak boncolgatásához, a mellétekinteteket nem ismerő, egyedül az igazság megismerésére törekvő tudomány szempontjából kell megállapítanunk még azt, hogy a magyar Balkánkutatástól számos olyan tudományos „adalékok”, hozzájárulást, tanulságot várunk, melyek nélkül nemzeti önismeretünk sok kérdésében (emberlan, néprajz, nyelvészet, településtörténet, stb.) nem juthatunk végleges megoldásokhoz.

Ami mostmár a konkrét feladatokat illeti, azokat az alábbiakban látjuk:

1. Mindenekelőtt a *magyar tudományegyetemekre* hárul a kutatás alapvető feltételének, az emberanyagának előteremtése. Ennek a lehetőségei adva vannak, hiszen egyetemenként 3 kelet-európai történelmi, 2 román nyelvi és irodalmi s 1 szlavisztikai tanszék áll fenn s ha hozzászámítjuk az előadásokat tartó magántanárokat és a lektorokat, bizalommal nézhetünk a jövő elé, annál inkább, mivel a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem kelet-európai intézete, Lukinich Imre vezetése alatt az elmúlt évtizedben máris jelentős lépéseket tett a magyar Balkán-kutatás terén, akár az *Archivum Europae Centro-Orientalis* című, immár nyolcadik évfolyamába lépő folyóiratot, akár a professzor keze alatt felnőtt fiatal tudósok számát és eddig elért eredményeit tekintjük. Nyelvészeink és filológusaink sem maradtak adósok a hozzájuk fűzött várakozásoknak; elég ha itt csak Melich János, Kniezsa István, Tamás Lajos és Gáldi László neveit említjük. Ez nem azt jelenti azonban, hogy máris mennyiségileg és minőségileg kielégítő emberanyaggal rendelkezzenek, különösen, ami a szláv nyelvű Balkánt illeti. A professzorok irányító szerepe és a lektorátusok számának szaporítása terelheti ebbe a nagyon kívánatos irányba az egyetemi ifjúság érdeklődését.

2. Az *állami kultúrpolitika* elsősorban azzal segíthet Balkán-kutatásunk segítségére, ha az eddig úgyszólván kizárólag nyugati beállítottságú ösztöndíjrendszer kiszélesítésével lehetővé teszi kutatóinknak a pótolhatatlan helyszíni tapasztalatgyűjtést. Második, de nem kevésbé fontos lépés lenne az így kiképzett fiatal tudósoknak megfelelő munkakörét vagy legalább is életkörülményeket biztosítani, hogy tudományos célkitűzéseiket megvalósíthassák. Tekintettel arra, hogy a mai tudományos munka mindinkább a kollektív módszerek igénybevétele felé halad, a legalkalmasabb keretet a kutatóintézetek kínálják, melyek az egységes irányítást s a célszerű munkamegosztást is megvalósíthatják. Tudományos életünknek a hivatalos kultúrpolitika talán soha nem adott olyan lehetőségeket, mint éppen ma s a fenti tennivalókra nézve be is bizonyította tudatosságát a magyar-bulgár kultüregyezménnyel és a Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet megalapításával. Reméljük, hogy ezek továbbfejlesztésével Balkán-kutatásunk előtt is eddig hiába vágyott távlatok fognak megnyílni.

3. Addig is, amíg kutatóintézet, vagy kutatóintézetek létesülhetnek, sokat tehetnek ezen a téren a *tudományos*

és társadalmi egyesületek, amire szép példa a Magyar Külügyi Társaság ismeretes kezdeményezése. Feladataik közé tartoznék mindenekelőtt a gondolat népszerűsítése: ankétok, előadások tartása, kiadványok kibocsátása, külföldi kapcsolatok felvétele, tanulmányutak, kongresszusok rendezése, külföldi szakembereknek előadások tartására való meghívása stb.

4. A magyar sajtó (ha, sajnos nem is egyöntetűen) eddig is sokat tett a kérdés felszínen-tartására; állásfoglalásának s annak kitérő hangoztatásának jelentőségét nem szükséges részletesen fejtegetni. A magyar könyvkiadóról nem mondhatjuk el, hogy teljes megértéssel támogatják a Balkán-kutatás ügyét. A Magyar Történelmi Társulatnak a Franklin Társulattal karöltve tett bátor kezdeményezése, mellyel megjelenéshez segítette az első magyarnyelvű teljes román történetet, egyelőre még nem talált követőkre. Más tudományágakban, kérdéskörökben sem állunk jobban magyarnyelvű Balkán-könyvek tekintetében. Pedig a magyar olvasóközönségnek nem is könyveket, hanem könyvsorozatokat kellene asztalára tenni, hogy a Balkán kérdésben fennálló tudáshiány valamennyire is csökkenjen. Különös jelenség ez ugyanakkor, mikor kiadóink Kínáról, Amerikáról, Afrikáról, sőt az Északi Sarkról szóló munkák kiadásával is megtalálják üzleti számításaikat. Természetesen a közönség előzetes nevelése is szükséges, amire már az előbbi pontban utaltunk, mert megfelelő visszhang nélkül könyvkiadóinktól sem kívánhatunk egyebet, mint kísérleti léggömbnek szánt néhány könyv szórványos piacradobását. De nem tilkolhatjuk el azt az érzésünket sem, hogy a közönség érdektelensége és a kiadók óvatossága olyan végtelen circulus vitiosus, melyből nincs kiút, ha egyidejűleg mindkét oldal megváltoztatására nem teszünk kísérletet. Ezzel kapcsolatos egy folyóirat létesítésének szükségessége, mely a németnyelvű *Donauropa* című folyóiratunk szerepét vállalhatná a magyar közönség felé (gondolunk itt az *Apollo* című, már megszünt folyóiratnak gondolatébresztő, sok tekintetben kitünően betöltött hivatására). A magyar értelmiség érdeklődésének megnyerése elengedhetetlenül fontos, mert egy olyan tudományág, melynek nincsenek gyökerei a köztudatban, mindig virágházi növény fog maradni és ki van téve annak, hogy kulturális divatok, politikai áramlatok elhervasztják.

6. Végül, de mondhatnók azt is: mindenekelőtt, magáról a tudományos kutatásról kell szólnunk, hiszen az eddig mondottak is mind ebben nyerik el értelmüket. Bármennyire is méltányos lenne az eddigi eredményekről beszámolni, az alkalom csak a hiányok és feladatok, tehát a negatívumok felsorolását engedi meg, de azért nem szabad feltételeznünk, hogy a magyar tudomány semmit sem tett a Balkán-kutatás terén. Ellenkezőleg, nemzetközi viszonylatban is számottevő alkotásokkal, sőt életművekkel (pl. *Thallóczy* Lajos, *Nopcsa* Ferenc, *Kállay* Béni, *Jancsó* Beuerek, *Bajza* József stb. munkássága) dicsekedhetünk s hogy mégsem fejlődött ki nyomukban rendszeres magyar Balkán-kutatás, annak oka az összefogó szervezetnek és a nemzeti közvélemény érdeklődésének hiányában keresendő. Mindkét hiány kiküszöbölésének módjairól és lehetőségeiről szoltunk már.

A felállítandó kereteket kitöltő munka első lépése a nagyarányú anyaggyűjtés, mely alatt elsősorban egy központi magyar Balkán-könyvtár felállítását értjük s ezzel egyidejűleg egy minden tudományra kiterjedő Balkán-bibliográfia munkálatait is meg kell indítani. Ez természetesen csak egy komoly és anyagiakban sem szűkölködő intézet keretein belül képzelhető el, addig rá vagyunk utalva az egyetemi szemináriumok, a közkönyvtárak anyagára, sőt magánosok gyűjteményeire is. Epen ezért oda kell hatni, hogy közkönyvtáraink (amennyiben anyagi körülményeik megengedik) az eddiginél nagyobb figyelmet fordítsanak a Balkánra vonatkozó szakirodalom beszerzésére. Ezzel kapcsolatban kívánatos volna, hogy a még mindig elég szép számban működő magyar folyóiratok minél több balkáni vonatkozású könyvet ismertessenek, sőt egyes szakfolyóirataink ezeket az ismertetéseket tervszerűen és rendszeresen közöljék.

Az anyaggyűjtéssel egyidőben meg kellene indítani egy könyvsorozatot, melynek célja a Balkán tudományos, a kutatás eddigi helyzetét bemutató és lehetőleg új szempontokat és eredményeket is felmutató ismertetése lenne. Ezáltal igényesebb olvasóközönségünk és az egyetemi ifjúság, sőt kutatógárdánk is olyan kézikönyveket kapna, melyek minden tudományágban nemcsak tájékoztatást adnának, hanem az újabb kutatásoknak is irányt szabhatnának. Mint-hogy e több évtizedet igénybevevő és talán száznál is több kötetre terjedő (egyébként már tervezetében készenálló) sorozat kiadására egymagában egyetlen tudományos intézet és egyetlen könyvkiadó sem képes, kiadói munkaközösséget kellene létrehozni, melyben nagyobb tudományos intézményeink és könyvkiadóink vennének részt, illetve vállalnák el egy-egy tárgykör (történelem, irodalom, művészet, közgazdaság stb.) kézikönyveinek kiadását, azzal azonban, hogy a vállalkozás szellemi vezetősége az egész sorozat irányítását kezében tarthassa.

Mindéz feltételezi Balkán-kutatóinknak munkaközöségbe való tömörülését, amire már történtek ugyan kísérletek, de főként az anyagi lehetőségek hiánya miatt mindannyiszor meghiúsultak, s talán addig nem is fognak sikerre vezetni, míg a hivatalos magyar kultúrpolitika meg nem teremti az intézményes keretet, melyben a különböző, de egy cél felé irányuló tudományos törekvések megtalálják szellemi és anyagi létfeltételeiket.

Addig is kutatóink önálló munkássága sokat tehet a szervezett, nagyarányú munka előkészítésére. Számukra munkatervet adni, feladatokat kíróni tudománytalan nagyképűség lenne, hiszen mindenki maga van leginkább tisztában az általa művelt tudományág igazi hiányosságaival. Csak néhány olyan problémára óhajtunk itt ramutatni, melyek e sorok íróját is foglalkoztatták. A történettudomány terén érdekes eredményeket ígér a Balkán településtörténetének s ezzel kapcsolatban népiségtörténetének vizsgálata. A Magyarországhoz közeleső területeken a magyar néphatár egykori kiterjedését tudhatjuk meg ebből, az egész Balkán ilyen természetű feldolgozása pedig értékes összehasonlítható anyagot fog nyújtani nyelvészeinknek és településtörténészeinknek, különösen a magyarországi szláv és román települések kérdéseinél. Rendkívül tanulságos lenne a magyarországi török hódítás problematikáját balkáni összefüggéseinek figyelembevételével alaposan újra feldolgozni és ugyancsak magyar kutatókra vár a keleti és nyugati kereszténység s a mohamedanizmus területi érintkezéséből keletkezett szellemi és társadalmi sajátságok mélyreható vizsgálata. Sajátos keleteurópai s egyben balkáni tünet a különböző nemzetiségek és társadalmi osztályok egybeesése (pl. német városi polgárság, örmény, görög, zsidó kereskedők, román hegyi pásztorok stb.), amely tünemények komoly szociológiai és történeti megvilágítása a Duna-táj népeinek legnagyobb sorskérdéseit hozná új megvilágításba. Más tudományágak, mint különösen a néprajz, művelődéstörténet, közgazdaság, szintén értékes új szempontokkal és eredményekkel gazdagodnának, ha művelőik a balkáni valóságok felé fordítanák figyelmüket.

A magyar tudomány multja és lehetőségei egyaránt azt sugallják, hogy a keleteurópai s ezen belül a balkáni összehasonlítható tudományok megteremtésére senkinek anyai joga, de egyben anyai kötelezettsége nincsen, mint éppen nekünk. Földrajzi helyzetünk és történelmi sorsunk e nagy tanítását ma már mind többen kezdik felismerni s már az eddigi eredmények alapján is merjük remélni, hogy a rendszeres magyar Balkán-kutatás nem marad sokáig gyökeretlen fényűzés és egyes merész álmodozók délibábjá.

TAMÁS LAJOS:

A magyar Balkán-kutatás történeti hivatása

Balkán-kutatásunk munkatervének összeállításánál figyelemmel kell lennünk arra a magyar történeti hivatásra, amelyet népünk és nemzetünk immár több mint ezer esztendeje tölt be a Kárpátok medencéjében s amely nem-

csak politikai rendező elvek megteremtésében, népek szervezésében és öntudatra ébresztésében, a magyar és európai műveltség szertesugárzásában nyilvánul meg, hanem ugyanakkor elsőrangú kötelességünk avatja, hogy a magyarságnak és a környező népeknek mindennemű kapcsolatait fel is derítsük, a tudomány eszközeivel, tudatosítsuk, továbbá, hogy az így nyert eredményeket szervesen építsük bele abba a szellemi hagyománykincsbe, amelyből dunmedencei hivatástudatunk táplálkozik. Nincsen olyan peremnépe a központi elhelyezkedésű magyarságnak, amelyre kisebb-nagyobb mértékben, gyakran sorsdöntő módon ne hatott volna sajátos műveltségünk.

Tudományosságunk egyik legszebb feladatai közé tartozik, hogy a kezdeményezést ezen a sajátosan magyar, vagy magyar közvetítésű nyugati szellemi áramlatoktól átjárt területen minél több irányban ragadja magához s a Thallóczyk, Nopcsák, Kállayak, Bajzák, Hunfalvyak, Jancsók hagyományait továbbfejlesztve biztosítsa tudományos kutatásunk egyre jobban izmosodó folytonosságát. Ma, amikor nemzeti elitünk figyelme egyre jobban arra a szerepre irányul, amelyet a háború utáni Magyarországnak kell játszania az új Európában, a tudósoknak különösen meg kell gondolniok, hogy milyen átfogó munkaterv megvalósításával tehetnek szolgálatot a közösségi eszmének, természetesen anélkül, hogy az egyetemes tudományosság erkölcsi rendjével bárhol is szembekeverüljenek. Ténylegesen meglévő és szervesen továbbfejleszhető hagyományaink teszik lehetővé, hogy az igazság felderítésében tartózkodjunk minden mesterséges multszépitéstől, a tudománytól idegen szempontoknak erőszakolásától. Ilyen idegen szempont volna a tudományos életnek erőszakos irányítása, nem idegen, de egyenesen sürgető szükségesség ezzel szemben — mert magának a tudománynak érdekét szolgálja — a tudományos életnek céltudatos megszervezése, mulasztásainak számbavétele, felkarolása minden olyan tehetségnek, aki valamilyen közösségi szempontból is fontos tudomány területén bukkan fel, a hasznos energiák elkallódásának, elkedvetlenedésének megakadályozása. Az egyes munkakörökben nem elégedhetünk meg egy-egy bármily teljesítőképességgel rendelkező szakemberrel, aki mintegy „mutatóba” tölti be hatáskörét, még szűkebb területeken belül is a szakemberek népes seregére van szükség, akik ésszerű felosztással végzik munkájukat.

Ha az eddig mondottak szempontjából vizsgáljuk a magyar-román kapcsolatok felderítése terén folyó munkát, úgy örömmel állapíthatjuk meg, hogy már is szépszámban sorakoznak fel az arra hivatottak. Mintha végre meghallgatásra találtak volna Márki Sándor szavai, aki a bihari román írókról frott könyvében mondja: „Nem magánszenvedély kielégítése, hanem honpolgári kötelesség helyes színben feltüntetni a velünk egy levegőt szívó, vagy közvetlen szomszédságunkban élő kisebb népek műveltségi állapotát. Tudományosságunk a román tárgyú érdeklődés és kutatás valóságos rőneszanszát éli s bár pillanatnyilag még mindig több a tennivaló, mint a már elvégzett munka, bizony remélhetjük, hogy e téren állandósulni fog a fejlődés. Tudósaink eredményeit nemzetközi viszonylatban is megkülönböztetett figyelemmel kísérik s ha ezeket az eredményeket most még nem is veszik a kellő alapossággal és tárgyilagos-sággal tudomásul, kétségtelen, hogy ismeretük hiánya hamarosan egyszerű tudatlansággá fogja minősíteni az elhallgató, vagy tájékozatlan kutató eljárását. Eredményeink részbeni vagy egészen idegen nyelveken történő közzététele nagyban elősegítheti ezeknek célszerű és kényszerű tudomásulvételét, bár egyáltalában nem osztjuk azt a nézetet, hogy a nem magyar kutató egyszersmindenkorra nélkülözheti a magyar nyelv ismeretét. A román tudományos irodalomban az utóbbi időben is többször hangoztatták a *Hungarica non leguntur* kényelmes elvét, ezzel szemben nálunk a fiatal tudósoknak egész serege áll, akik *Rumenica legunt*, mert tudatában vannak annak, hogy román problémákkal a román nyelv ismerete nélkül foglalkozni a tudományos munka komolyságával nehezen összeegyeztethető vállalkozás. Elégtétellel állapíthatjuk meg, hogy a román tudományosság eredményeinek rendszeres tudomásulvételé-

vel tudósaink olyan magartásról tesznek tanúbizonyságot, amelyhez fogható délkeleti szomszédunknál egyelőre még nehezen képzelhető el. Már ezért sem lehet szó a két tudományosság egészséges és zavartalan együttműködéséről, bar ez az együttműködés a magunk részéről kívánatosnak tartanók. Talán elérkezik majd az idő, amikor ez csakugyan lehetségessé válik, addig is abban a feltevésben kell dolgoz-nunk, hogy e reményünk teljesedni fog. A román tudományos életben sok friss energia áramlik s ha a magyarságról alkotott nemzetképük megváltozik, ezek egy része a hoz-zánk való közeledést szolgálhatja. Ehhez elsősorban az volna szükséges, hogy a román közvéleményt formáló elit bátran szembenézzen azzal a ténnyel, hogy a magyarság igen sokat adott a románságnak s cserébe alig kapott valamit.

Ezekután röviden áttekinthetjük a magyar részről vég-zett és jelenleg folyó munkát. Szép eredménnyel folyik a magyar-román nyelvi és művelődési kapcsolatok kutatása, a románság településtörténetének felderítése, megszületett az erdélyi román oklevéltár, amely a már régebben meglévő székely és szász oklevéltárak mellett immár nélkülöz-hetetlen tudományos segédeszköz, a magyar-román irodal-mtörténeti kapcsolatok kutatása, történeti részletkérdések feldolgozása, megjelent egy széleskörű rétegekhez szóló ro-mán történelem, egy a román nyelvre gyakorolt új-görög hatást tárgyaló alapos monográfia, két kötet a moldvai csángókról, egy csángó-szótár, egy a kontinuitás kérdését s egy az erdélyi románság reformációját stb. tárgyaló munka. Folyóiratainkban öröndetesen szaporodnak a ro-mán, horvát, szlovák vonatkozású közlemények s vannak olyanok is, amelyeknek kimondott célja a magyarság és a szomszédnépek kapcsolatainak feltárása (Apollo, Archi-vum Europae Centro-Orientalis, Láthatár, Donaeuropa.). A doktori értekezések sorában is minsűrűbben jelentkez-nek hasonló tárgyú dolgozatok, amit örömmel kell elköny-velnünk az ifjúság érdeklődése fejlődésének és a tudományos utánpótlás jó kilátásainak szempontjából. Intézményeink is megértéssel támogatják azoknak törekvéseit, akik a szom-szédnépek felé irányítják érdeklődésüket és tevékenysé-güket.

Mindezek ellenére sok feladat vár még ránk. Nincs megírva az erdélyi románság irodalomtörténete monográfia alakjában, ugyancsak hiányzik a románság fokozatos tér-foglalásának összefoglaló rajza, az erdélyi románság műve-lődéstörténete, a román nyelvre gyakorolt magyar nyelvi hatások korszerű módszerrel megírt feldolgozása, kiadatlan egy sereg régi kézirat és nyomtatvány pl. Viski és Agyag-falvi szolláros könyve, Fogarasi-kátéja, Predetics szótára, a kalocsai szótár, stb.). Tág tere nyílik a kutatásnak a szo-rosabb értelemben vett filológia munkakörén túl is minden-féle vonatkozásban s örömmel látjuk, hogy a trianoni kor-szakot Erdélyben átélő fiatalabb tudósnevezdek is nagy kedvvel és készütséggel folytatja azt a munkát, amelynek folytonossága Erdélyben Bitay Árpádekon keresztül tartott mindmáig.

THIM JÓZSEF:

A magyarországi délszláv nemzetiségek történetéről

Mint történetről óhajtok a kérdéshez szólni, Szerény veieményem szerint ne annyira a Balkán-kutatás legyen a mi főcélunk, hanem *délszláv nemzetiségeink multjának, illetve történetének kutatása*, különös tekintettel azon kap-csolatokra, melyek egyrészt a magyarság, másrészt a bal-kánj testvérnépek közt fennállottak.

Föltétlenül újra fel kell állítani Bajza tanszékét, me-lyen ifjaink a délszláv nyelveket és irodalmat kellőképen elsajátíthatják. Aztán Belgrádban és Zágrábban egy-egy kollégiumot létesíteni, akár a bécsi, berlini, akár a párizsi intézetek mintájára, persze sokkal kisebb méretben. Ezekbe — legalább két-három évre — két-két a délszláv nyelveket elsajátított ifjakat kellene kiküldeni, akik a magyarországi délszláv nemzetiségekre vonatkozó szerb, illetve horvát

kútforrásokot összegyűjtenék, melyeket aztán az Akadémia anyagi támogatásával a Magyar Történelmi Társulat kellő bírálat után nemzetiségi sorozatában kiadna.

Meg kellene íratni a hazai délszláv nemzetiségek összefoglaló történetét és ezzel szinte vétkes mulasztásunkat jóvá tenni. De csak megbízás útján. Oly egyénekre hárulna a feladat, akik teljesen bírják a szerb, illetve horvát nyelvet, jól ismerik az illető irodalmat és jártasak a levéltári kutatásban. Ennek azonban az előfeltétele: a teljes anyagi függetlenség, mert csakis az anyagi gondoktól ment történetíró szentelheti egész idejét tanulmányainak. Gyönyörű példa erre nézve Jancsó megbízása és munkássága. Bár alig foglalkozott levéltári kutatással, mégis rendkívül

becses tudományos tevékenységet fejthetett ki kellő dotációval.

A nemzetiségi történetírónak természetesen tartózkodnia kell minden politikai tendenciától és romantikus elgondolástól. Ily módon meg fogjuk ismerni mindazon tényeket és okokat, melyek délszláv nemzetiségeinket és a balkáni népeket a magyarságtól hoi elidegenítették, hol velük összehozták. Sok tanulság akad majd ilyen munkákban a jövőre is.

Végül az ilyen összefoglaló, alapos munkákat valamely világnyelvre le kellene fordítani, mely szép feladat nálunk elsősorban a Magyar Tudományos Akadémiára hárulna, illetve annak történelmi osztályára.

Korszerű nemzetiség szemlélet

Közéletünk legtöbbet használt kifejezései közé tartozik már ez a két szó. Legtöbbet vitatott problémáink egyike. Ha azt a két-három legsúlyosabb gondot kérdezzük komoly és felelősséget érző magyartól, amelyek ott függenek jövőnk felett, készen arra, hogy ha szerencsétlen kézzel nyulnak hozzá, leszakadnak rá és összezúzódnak, ez bizonyosan közöttük van.

Persze a kifejezéssel, mint manapság általában a kifejezésekkel, amelyeket sebtiben alkotnak meg és mindjárt igyekeznek jelszószerűre formálni, egy kis baj van. Nemzetiség szemlélet: ezzel még kevesebb a baj. Nyilván azt értik rajta, hogy a nemzetiségekkel szemben minő magatartást tanúsítunk. Dehát a „szemlélet” helyesen szemlélődő, elméleti magatartást jelent, holott sürgetői — meg a körülmények is — aligha érik be ezzel. Az ügy nagyonis gyakorlati magatartást kíván, természetesen alaposan megfontolt, minden vonatkozásában átgondolt, s főként tiszta, tárgyilagos elvi alapokra támaszkodó magatartást. A nemzetiségen pedig olyan országalakosokat értünk, akik nem magyar nemzetiségűek. A nemzetiség ugyanis eredeti régi értelmében a nemzet fogalmi tartalmát, megkülönböztető vonásainak összességét jelentette, mindazt, ami valakit magyarra vagy nem-magyarra tesz. Akkoriban a ma nemzetiségeknek nevezett embercsoportokat *népeknek* nevezték. (A „népcsoport” elnevezés tehát a magyarban teljességgel értelmetlen összetétel. Valójában ez a szó több nép csoportját jelentené.) S értettek a népen olyan közösséget, amelyet az etnikum — nyelv és szokások — kapcsol egybe. Ezt az etnikumot nevezték el a nemzetiség névvel, s így beszéltek Magyarország nem-magyar nemzetiségű népeiről, míg aztán a kifejezés jelző volta megszűnt, leoptak a szavak mellőle, s maradt maga a nemzetiség a nem-magyarág jelölésére. Ugy amint ma használjuk. Persze jó volna helyreállítani az eredeti értelmet, mert e mai használatban voltaképpen nincsen is értelme, de van ennél nagyobb gondunk is.

Nagyobb gond már a másik szó is, a „korszerű”. Ez a szó ma olyan divatos, mint valaha a „modern, a progresszív, a racionális” stb. volt. Dehát csak korszerű nemzetiség szemléletre törekszünk-e? Beérjük valami ideiglenes, éppen csak a pillanatnyi helyzethez illő, sebtiben összeütött megoldásával a problémának? Annyira nem bízunk örönkben és bölcsességünkben, hogy még csak nem is gondolunk a lehető legbolyosabb, tehát véglegesnek hihető megoldásra? Olvanna, amely már nem korszerű, mert minden korban időszzerű? Miért osztoznánk ebben az általános bizonytalanságban, amely vagy terméketlen szkepszisbe, vagy hebehurgva könnyen hívsébe menekül? Bízunk magunkban és szánjuk el magunkat azoknak az általános érvényű alapelveknek a felkutatására, melyek alkalmas frányítást nyújthatnak a mindenkori helyes magatartás dolgában azokkal az embercsoportokkal, népekkel szemben, amelyeket manapság nemzetiségeknek neveznek.

A kérdés egy normának a kérdése. Mégpedig nem csak politikai, hanem erkölcsi normáé is.

Mert nem csak arról van szó, hogy egy az ország jövője felett súlyosodó gondtól kell megszabadulni. Természe-

tesen erről is. A magyar nemzeti állam területén több olyan nép él, amelynek nem csak hogy etnikuma idegen, de idegen nemzetállamokhoz hűz, a magyarság iránt ellenségesen érez, elnyomottnak érzi magát, teljes szívvel elszakadni kíván Magyarországtól. Már most a magyarság két választás előtt áll: vagy lemond e népekről, lemond a velük való küzdelemről és visszahúzódnak arra a területre, amelyet maga is be tud tölteni, vagyis feladja a történelmi Magyarország gondolatát, vagy pedig ragaszkodik hozzá és megtalálja a módját — egy „korszerű nemzetiség szemléletben” — a velük való együttélésnek.

De mi viszi a magyarságot arra, hogy vállalja ezt a gondot? Vannak is sokan, akik igyekeznének megszabadulni tőle. Nem egyszer találkozunk a gondolattal, hogy mondjunk le nemzetiségi területeinkről, az ottlakó magyarok áttelepítése után. Mások nyílt imperializmust kívánnak, elnyomással, lassú kipusztítással, erőszakos asszimilációval. De a nemzet jobbjai tisztában vannak azzal, hogy sem egyik, sem másik módon, sem az idegen népiségük teljes kitélepitésével nem oldható meg a kérdés, egyszerűen azért nem, mert teljességgel kivihetetlen, vállalni kell tehát a soknépű ország berendezésének, fenntartásának feladatát. Ha meg nem oldjuk, vége Magyarországnak és a magyar nemzet is elbukott örökre. Mert ez a ragaszkodás a történelmi Magyarországhoz — amelyhez hozzátartoznak népei is! — nem elvakult imperializmus. Ez egyszerűen a magyar nemzetiséghez való ragaszkodás. A nemzet lényege hivatása. A magyar hivatáshoz pedig hozzátartozik, hogy fent kell tartania a Kárpátok és a Duna medencéjének politikai egységét egész Európa és az itt lakó népek javára. Bővebben lárgyalni ezt nincs helyem itt. Csak arra mutassunk rá, hogy a történelmi Magyarországhoz való ragaszkodás voltaképpen áldozat a nemzettől, tengernyi gond vállalása. Így elsősorban rá vár annak a kérdésnek a megoldása is, hogy a sokféle nép politikai együttélése miként tehető lehetővé. A politikához ebben az esetben természetesen hozzátartozik a gazdasági egység ügye is.

De e lehetőség megtalálása nem csak politikai feladat, hanem erkölcsi is. Emberekkel való bánásmódról van itt szó, tehát erkölcsi magatartásról. Az a norma, amelyet e magatartás szabályozására keresünk, csak akkor lehet tartós és célravezető irányítója a politikának is, ha nem pusztán az adott szükséghelyzet kényszerével való megalkuvás, — mintegy jobb híjján, — hanem ha valóban általános érvényű, tehát etikai norma, s alkalmas általában szabályozni azt a magatartást, amelyet az embernek a nemzetiségi kérdésben fel kell vennie. Már ha erkölcsös ember módjára akar viselkedni. Ugy vélem, nagyon kellene szégyelnünk magunkat, ha csak azért keresnénk a „korszerű nemzetiség szemléletet”, mert ez a kelletlenül fizetett ára annak, hogy imperialista vágyainkat kielégíthessük. Hivatásnak kell tudnunk a soknépű Hungaria együttartását s benne a népek békéjét, tehát erkölcsi feladatnak. Ez adja a magyar nemzetiség méltóságát.

Helvesen látia tehát a kérdés egyik lelkiismeretes és bátor vizsgálója, Sziklay László folyóiratunk ezévi első szá-

mában írt cikkében, mely „Közvéleményünk és a nemzeti kérdés” viszonyával foglalkozik, hogy „nekünk kell elsősorban belátnunk” e feladat megoldásának kötelezettségét. Helyesen látja azt is, hogy a népek együttélésének feltétele a közös patriotizmus újjáélesztése, melyet az újkori nacionalizmus szét tépett, valamint azt is, hogy ezt csakis szelíd, türelmes, igazságos bánásmóddal lehet elérni. A felelősség pedig azért hárul ránk, mert mi vagyunk „Hungaria vezető-nemzete”, a vezető szerepünknek éppen abban kell állani, hogy vállaljuk ezt a felelősséget.

De éppen azzal marad adós Sziklay, milyen elvek alapján találjuk meg a megoldást. Mert az, hogy a nemzeti eszmével szemben a patriotizmust hangsúlyozzuk, elvi megokolás nélkül nem elegendő. Az elvi végiggondolás hiányából származik aztán az is, hogy míg a többi népeknél a patriotizmust sürgeti, a magyarsággal kapcsolatban úgy látszik, nem akar ugyanerre az álláspontra helyezkedni, sőt a népi gondolatot, egyszer meg éppen a fajt hangsúlyozza, az új Magyar Birodalmat meg éppen népi alapra akarja felépíteni. Az a kijelentése, hogy a népileg megerősödött magyarság és a rája alapozott birodalom eltünteteti a nemzetiségek kisebbségi érzését s ezzel gyűlöletét, bármennyire is erősíti, hogy ez szilárd meggyőződése, minket nem igen győz meg. Hogyan képzeleli ő azt el, hogy a többi népet az teszi boldoggá, ha tudják, hogy az a birodalom, amelyhez való ragaszkodásuk nekik patrióta kötelességük, sőt forró vágyuk kell, hogy legyen, egy népi birodalom, természetesen egy másik nép birodalma, s benne tehát ezért minden, még a velük való türelmes bánásmód is annak a népnek a javát szolgálja. Merthiszen a népi birodalom ezt jelentené.

Itt ugyan beleköthetne az ember magába a kifejezésbe is, hogy tudniillik lehetséges-e népi birodalom. A birodalom fogalmához ugyanis hozzátartozik, hogy népileg semleges, mert éppen az a jellemzője, hogy sok nép védelmező állama. Klasszikus értelemben legalább ezt jelentette. De azt egyenesen kétségbe kell vonnunk, hogy ezzel a fejlődéssel a magyar állam „mind jobban és jobban az ősi, priméribb magyar létformához térne vissza”.

Helyesen látja Sziklay azt is, hogy a XVIII. század végén egy vezetes törés következett be a nemzetiség kérdésének magyarországi életében, de nem ismeri fel e törés lényegét. Minthogy a törés megállapításakor egy értekezésemre hivatkozik, talán szerénytelenség nélkül megtehetem, hogy „Magyar nacionalizmus” című könyvemmel előhozakodjak. Úgy látszik, ezt nem ismeri, holott benne részletesen, történelmileg végigvizsgálom e jelenséget. Talán egyéb hiányainak és bizonyos pontokon nem eléggé világos megítéléseinek is az az oka, hogy mintha elkerülték volna figyelmét némely újabb eredmények. Mai közvéleményünket illető kritikája és a felveendő magatartást illető kívánalma helyes intuícióról tanuskodik.

De ennél nem állhatunk meg. A bajt a gyökerénél kell orvosolni: az alapfogalmakat kell tisztázni.

Közvéleményünkben általában két nemzetfogalom közelelt. Az egyik a politikai nemzet, a másik a népi nemzet fogalma. Az egyik már a pusztá állampolgárságot a nemzethez tartozás kritériumának veszi, a másik etnikai feltételeket szab. E felfogás szerint a nemzet a politizált nép; a nép akkor, ha politikai szervezetet alakít ki magának. E népnemzethez való tartozás feltételei körül azonban nincs egyértelmű megegyezés a közvéleményben, csak a magyar nyelvűség feltételében. Egyéb dolgokban szigorúbb, túlzottabb és enyhébb, türelmesebb felfogások vannak. A legvégtetesebb felfogás csak a magyar parasztságot fogadja el igazi magyarnak, abban a vélelemben, hogy mind a vér, mind az ősi szellem dolgában csakis ez az érintetlen. A felsőbb osztályokat aztán csak annyira veszi be a népnemzetbe, amily közel állanak származás dolgában a néphez, vagyis, milyen közeli felmenőjük volt még maga is parasztember. Szellemi tekintetben is a népiességet tekintti mértéknek a magyarság dolgában. Az úgynevezett asszimiláltak megítélésében is vannak fokozatok. Ugyanígy a főúri rend magyarságának megítélésében is, melyet a népiesek általában annyira fertőzöttnek tartanak idegenséggel, hogy róla sem-

mivel sincsenek jobb véleménnyel, mint az idegen eredetű polgárságról. A másik „történelmi osztály”, a köznemesség sem nézik jobb szemmel. Van egy irányzat, amely abban a romantikus meggyőződésben él, hogy az úgynevezett történelmi osztályok elnyomták a valódi magyarságot s az a szegény jobbágyságra, a népbe szorult vissza. Viszont van egy másik „faji” öntudat, a köznemesi származásúak körében, akik magukat tartják a valódi nemzetnek; ez a gentry-bűszkeség korszerű formája. De ezekben a felfogásokban mind az etnikai elem áll a középpontban, az „ősi”; a származásnak rendkívül nagy fontossága van, s ennek értékelése egészen a faji romantikáig megy. A szellem és kultúra magyarságát is ahhoz mérik, mi rokonszenves azoknak a rétegeknek, amelyeket magyarnak tartanak. Vagyis egy fizikális mértéket alkalmaznak olyan területen, amely egészen más mértéket kívánna. De ez nem csodálatos ebben az egyébként is zavaros gondolkodásban, ahol lassanként mindenki maga válik a magyarság mértékévé és a nemzet szuverén fogalom alkotójává.

E gondolkodásban természetesen az állam nemzetállam; feladata e népi nemzet érdekeit szolgálni, róla gondoskodni, ellátni, hatalmát s az ország feletti uralmát erősíteni és biztosítani. Az állam tehát annak a közösségnek a hatalmi és jóléti apparátusa, amely közösséget magyar népnemzettel fogadnak el. Azokkal az országokkal szemben, akiket e közösségen kívülállónak tartanak, — vagy akik maguk is annak tartják magukat, — azokkal szemben megint különböző fokozatú jóakarattal, elnézés, türelmet mutatkozik, de általában nem hiszik, hogy az állam védelmére és szolgálatára éppen olyan joguk volna, mint a magyaroknak.

E nézetek történelmi kialakulását nincs időnk vizsgálni, kritikájukra sem vesztegethetünk itt időt. Kénytelenek vagyunk az érdeklődőt itt is könyvünkre figyelmeztetni, amelyben részletesen elemeztük a nemzet és nemzetiség fogalmi jegyeit, s ezért vesszük itt azt a szabadságot, hogy csak az ott elért eredményt közöljük.

A nép nyelvnek, szokásoknak, hagyományoknak s többé-kevésbé a származásnak a közössége, egyszerűen annak, amit etnikumnak neveznek. Mindehez az egyén öntudatának nem igen van köze; szinte beleszületik, de mindenesetre akaratlanul, öntudatosság nélkül belenő a környezetbe. De maga a népi közösség sem öntudatos. Csak annyit érez, hogy más mint a többi hasonló közösség, de nem látja viszonyát velük, nem látja helyét az emberiségben, nem is tekint önmaga határain túl, legfeljebb csak érzelmi reflexek váltódnak ki belőle. Ami mármint a néphez való tartozást illeti, természetes, hogy elsősorban a beleszületés, a származás a feltétele, de ha egy család annyira ideig és olyan körülmények között él egy nép körében, hogy ennek környezeti hatása teljes mértékben érvényesülhet, az új ivadékok már egészen e nép gyermekeivé válhatnak. Azt sem szabad hinni, hogy a nép ebben az értelemben kizárólag alsó társadalmi osztálybelieket, tehát a parasztságot jelenti. Bele tartozik, vagy legalábbis hozzá tartozik mindenki, akiben — bármily magas társadalmi és műveltségi szinten él — a közösség etnikumnak elemei élnek, akiben a népiességnek a szelleme megmaradt. Ezek az elemek és ez a maradvány igen különböző mértékben lehetnek meg az egyénekben, akik itt szóba kerülhetnek, — talán csak reminiscenciáik, esetleg pusztá nosztalgia már, de párosulhat szinte maradéktalanul a civilizáltabb életmóddal és magas kultúrával, viszont gyakran nem több felszínes külsőségeknél, sőt pózolásból, — de mindig az érzelmi odatartozás melege él bennük. Ez az érzelmi meleg teszi oly erőssé ezt a közösségi érzést, az ösztönösséget és otthonosságot zavartalan, igénytelen békéje és biztonsága oly drágává. Nem csoda, ha az ösztönös érzelmi biztonság túl a gondolkodás talajtörő próbálkozásai számára is oly hatalmas vonzereje van.

A nemzet az öntudatra ébredt nép. Felismeri, hogy tagja az emberiségnek és annak körében, annak egyetemes célja szolgálatában szerepe, rendeltetése, hivatása van. A nemzet ennek a hivatásnak és öntudatnak a közössége. Azok tartoznak hozzá, akikben felébredt ez az öntudat és hivatásérzés, s vállalják teljesítségét. Természetesen a felismerés és vállalás tudatossága és eltökéltsége tekintetében nagy

különbségek lehetnek abban a társadalomban, melynek elitjeként a nemzet kiválik. Átmeneti típusok vannak a halvány sejtéstől, homályos érzéstől, bizonytalan kötelességérzettel vagy csak frázisok iránti lelkesedéstől a legélesebb tudatosságig és önfeláldozásig. Ugyanilyen hosszú fokozati rend állapítja meg az egyének helyét annak a szerepnek a tekintetében, amelyet a nemzet életében játszanak, a jelentőség dolgában, amit sorsának alakításában viselnek. De a nemzethez tartozás alapvető eleme annak a feltétlen bizonyossága, hogy senki nem lehet oly kicsiny és nem állhat oly jelentéktelen helyen, hogy ne használhatna vagy ne árthatna nemzetének.

A népi kultúra és annak szelleme, a népiség sajátos változata az egyetemes emberi kultúrának, illetve annak a kultúrkörnek, amelyhez a nép tartozik, de egy primitívvel fokon, s a nép ennek a ténynek nincsen a tudatában, még kevésbé von le valamiféle következményeket belőle. A nemzeti kultúra, illetve a nemzetiség is sajátos változata az egyetemes kultúrának és egyetemes humánumnak, de most már az úgynevezett magas kultúra síkján; a nemzet tudatában is van ennek, sőt akarja és céltudatosan törekszik mind az egyetemes beletartozásra, mind az egyéni változatra, melyet a felismert hivatáshoz szab. Így a nemzeti kultúra öntudatos eszményeket követ, szabad alakítással, míg a népi szokások inkább hagyományos formákat őriznek. Ezek az eszmények egyetemesek, egyetemes a kultúra tartalma is, a nemzetek közös kincsnek tekintik, amit közösségük, az emberiség alkotott és alkot, s az eredmények átvételét céltudatosan hajtják végre, — voltaképpen a nemzeteltetés azzal kezdődik, hogy csatlakozik az egyetemesnek vélt, például európai kultúrkörhöz, mint ahogy a magyar tette, — de tudatos az a törekvés is, hogy megjelenítésükben, az egyetemes eszmények szolgálatában, tehát a formában a nemzeti sajátosság kidomborodjék. Ezen kettős célon munkálkodik a nemzeti géniusz nemzedékről-nemzedékre. Ez a kettős tendencia — egyéniség az egyetemesben, egyetemeség az egyéniben — ez maga az, amit nemzetiségnek neveznek: a nemzet szellemi tartalma, az, aminek a közössége az emberek egy csoportját nemzetté teszi. De mindebből az is következik, hogy elben az egész szövevényben van valami, ami több, mint minden egyéb elem, ami a lényeg, ami nélkül a nemzet nem volna: a hivatás és öntudat. Ugyhogy minden egyéb csak másodrendű és az egyénre vonatkoztatva is úgy áll a dolog, hogy ez magában véve is a nemzet tagjává teszi. Természetesen nem elég pusztán hangoztatása, hanem mélyen átélte vállalása és szolgálata, vagy legalább a szolgálat hajlandósága a feltétel. Ezért bizony nem könnyű megítélni, hogy valaki vajjon igazán tagja-e a nemzetnek, vagy pedig csak a látszat az, míg a népiség könnyen felismerhető jegyekben jelenkezik. Itt sokkal kevesebb az esély a tévedésre. A nemzetiség pedig olyan, mint a valódi vallásosság, amelyet nehéz, de szükséges megkülönböztetni a pusztán egyházi formalizmustól.

Ezek után nem nehéz belátni, mi a viszony a nép és nemzet között. Az a közösség, amely nemzeté válik, illetve, amelyikből a nemzet kiemelkedhetik, népi közösség, tehát az új közösség tagjai magukkal viszik ezt a népiséget, népileg hozzá tartoznak, az új nemzet kultúrája is ennek a népnek az etnikumára épül, s így lesz az egyetemes kultúra egyéni változata. De amint látjuk, ez csak tapasztalati tény, nem pedig lényeges elvi követelmény. *Eldőleg* nem volna szükség a nemzet létesüléséhez a népre, illetve egy olyan közösségre, amely népileg meghatározott, hanem kialakulhatna egy népileg semleges csoportból is. Persze ez csak absztrakt feltevés, mert ilyen eset a gyakorlatban még nem volt. Csak azt kívánjuk ezzel jelezni, hogy az etnikum, a népiség *nem lényeges* eleme a nemzetiségnek, nem legfőbb meghatározója.

Igy van ez a nemzet későbbi élete folyamán is. A nemzet tagjai egyben tagjai valamely népnek is, kisebb vagy nagyobb intenzitással, amint ezt fentebb láttuk. Gondoljunk például arra, milyen hallatlan távolság volt a középkor világában, kivált az elején a magas, egyetemes, latin kultúra és a népvándorlással európaivá vált népek népisége, ősi et-

nikuma közt. A *nemzeti kultúra* az egyetemes latin kultúra lett, a társadalom műveltebb, öntudatosabb, vezető tagjai, tehát a szociológiai értelemben vett nemzet e kultúrát vette fel, ám megőrzött többet, kevesebbet az ősi etnikumból is, tagja maradt azért a népközösségnek is. Vagy gondoljunk egy mai fiatalemberre, aki egyszerű falusi csatából származik, melynek körében bizony semmi nemzeti öntudat sem él, ő viszont nemcsak a magas kultúrát sajátítja el iskolákat járván, hanem a nemzeti öntudat is felébred benne s teljes szívvel, szellemmel tagja lesz közösségének, de azért nem tűnik el belőle nyomtalanul a népi hagyományok gyermekkorában beszívott szelleme és nem szakad el a néptől, tagja marad annak is. Ez a két közösségi érzés és tényleges odatartozás egyáltalában nem keresztezi egymást, még kevésbé zavarja. Mindkettő, népi is, nemzet is, másban találja lételemét, más a köre és életformája e világban, az emberi társadalomban. Végzetes egyensúlybomlás, beteg korok jellemzője, ha szembekerülnek egymással, illetve egyensúlyvesztett gyermekeik által szembeállítatnak. Ennek rendszerint az az oka, hogy mielőttük és egymáshoz való viszonyuk kérdése körül áll be a zavar. Mostanában például szociális kategóriákkal, társadalmi osztályokkal tévesztik össze és azonosítják őket.

Ezek után felvethetjük a kérdést, hogy vajjon csakis egyetlen népből nőhet ki egy bizonyos nemzet és egyetlen etnikumra épülhet nemzetisége. A válasz csakis határozottan tagadó lehet. A nemzet a maga egyetemességével már lényegében ellentmond ennek, s a történeti tények is azt bizonyítják, hogy a nemzetek többnyire több népből ötvöződnek össze. Legfeljebb e népek rokonsági foka tekintetében van különbség. A legérdekesebb, majdnem egyedülálló példa a magyar nemzet esete. Már maga az a közösség, amelyből a honfoglaló törzsek kiváltak sem volt népileg egységes, nem volt az a honfoglaló sereg sem, itt még éppen idegen népeket találtak. S az ország lakossága aztán is sok vendéggel gyarapodott. Az a nemzet, amely e népek fölé öntudatosodott, valamennyiből nyerte tagjait, mégpedig évszázadokon át szakadatlanul. Azok az etnikai elemek, melyek a nemzeti kultúrába, szellembe, az egyetemes európai keresztény latin tartalomhoz járultak, elsősorban a honfoglalók egyik csoportjának, a harcsook előkelő rétegének etnikumából valók, de belekerültek kimutathatólag más hazai népiségek elemei is. De még döntőbb az, hogy a nemzet-hez tartozás nem is járt együtt szükségszerűen még a nem-magyar népiség — a nyelvet is bele kell érteni — levételével sem. Lehetett valaki egyik vagy másik nem-magyar *nép* gyermeke és amellett igaz tagja a magyar *nemzetnek*. Erre forrásszerű bizonyítékok vannak; sajnos, előadásukról itt le kell mondanom. (Lásd ehez i. művemem, mint ahogy az egész fejtegetéshez.) Ugyhogy Magyarországon meg kell különböztetni kétféle magyarságot, egy népit és egy nemzetit. Magyar népet és magyar nemzetet. Az egyik meghatározott etnikumot jelent, a másik pedig az egyetemes európai kultúrában való osztozást és egy meghatározott hivatás tudatát és vállalását.

Ez a hivatás röviden összefoglalva a következőképpen alakult ki, amint menete ezer év nyilatkozataiban nyomon kísérhető. Védelme és terjesztése az egyetemes európai keresztény latin humanista kultúrának, Róma örökségének, melyből mai európaiságunk kihajtott. Védelme Európa egységében megnyilvánuló nemzeti sokszínűségének, közreműködés annak megakadályozásában, hogy a nemzetek szabadsága, független egyénisége eltöröltesse, mert Európa lényegéhez tartozik az egységének harmóniáját adó nemzeti sokszínűség. Végül egészen sajátos magyar feladat: egységbe szervezni a Kárpátok és Duna népeit, mert ez a táj csak egységben életképes, tehát ez az egység összes népeinek javát szolgálja, nem pedig imperialista célja egynek ezek közül.

A magyar *nép* tagja ezek szerint az, aki részes a magyar etnikumban, kisebb vagy nagyobb mértékben, — tehát még ez sincs szigorúan a származáshoz kötve, — a magyar *nemzet* tagja ellenben bárki, aki ezt a hármas hivatást vállalja, aki tehát az európai kultúrát, egységet és szabadságot szolgálja, s legfőképpen aki Európa e tájának, Magyaror-

szágnak egységét helyesnek, szükségesnek, Európa s első-sorban e táj népeinek javára valónak tudja s fenntartását hivatásnak érzi és vallja. Könnyen belátható, hogy ehhez nem kell semmiféle népiség levetkőzése, még a nyelv elvetése sem. Összefér ez bármiféle etnikummal. A magyar nép gyermekei számára azonban az egyetlen lehető nemzetet és egyetlen lehető nemzeti hivatást jelenti, amely nemzet tagjává emeli őket, s nem fenyegeti etnikumukat és emberi szabadságukat, míg a többi népek számára valóban nyitva állanak azoknak a népnemzeteknek kapui, melyek az ő népükből nőttek ki. Ha azonban e tájon élnek, már népi érdekből sem észszerű folytatni azt az utat, amely e sajátos magyar nemzetfogalomtól és nemzettől elvezet.

Ez a nemzetfogalom — melynek középpontjában valóban a patriotizmus áll, nem az újkori nacionalizmus — korántsem új fogalom, mesterséges konstrukció. Történeti valóság. Az itt vázolt helyzet állott fent egészen a XVIII. század végéig, amikor nyugatról betört a népnemzet fogalma és imperialista nacionalizmus, amely szétvetette a régi Magyarország és magyar nemzet egységét.

És most van a helye, hogy a nép, nemzet és állam viszonyát is megvizsgáljuk, amely körül ma szintén nagy a zavar. A ma uralkodó felfogás a nemzetállamot tartja a fejlődés céljának, sőt a nemzetállamot, amely egy népnemzet állama. Természetes, hogy ez az eszmény sok nehézséget jelent egy olyan országban, olyan társadalomban, amely népileg nem egységes. A probléma pedig könnyen megoldható, legalábbis elméletben, ha tárgyilagosan megvizsgáljuk az állam mibenlétét, — gyakorlatilag persze az kell hozzá, hogy e tárgyilagosságot vizsgálata eredményét a közvélemény elfogadja.

Az állam ugyanis eredetileg és lényegileg nem hatalmi apparátusa semmiféle közösségnek más közösségek ellen, — legalább humanista politikai szemlélettel nem tarthatjuk annak, — hanem a társadalom megszervezése az egyének békés, nyugodt, termékeny társaséletének szolgálatára, védelmére. Az államhatalom feladata ennek a rendeltetésnek a szolgálata. Ez a rendeltetés persze gyakran elhomályosul a hatalom birtokosai előtt és a történet folyamán sokféle érdek, cél, eszmény szolgálatába állították. E váltakozás azonban nem mutat egyenesvonalú fejlődést a nemzetállam felé, még kevésbé biztosít afelé, hogy ez a stádium a fejlődés végpontja. Világos, hogy a nemzeti élet sem képzelhető szervezett társadalom nélkül, de elképzelhető, — sőt történeti példákkal bizonyítható, — hogy nemzeti élet folytatható olyan szervezetben is, amelynek nincsen nacionális jellege. Viszont vannak korszakok, amikor igenis éppen állam apparátusra van szüksége a nemzetnek, hogy hivatását teljesíthesse. Egyszóval, mint a történeti jelenségek körül többnyire, itt sem általánosíthatunk és egy történeti típust nem emelhetünk egyetemes és örökérvényű ideállá. Az állam lényegéről csak annyit mondhatunk, hogy az a társadalom szervezete, tehát nemzetileg és népileg — elvben — semleges, a nemzetállam, vagyis az államnak egy nemzet szolgálatába állítása történeti jelenség. S még átmenetibb jelenség, ha a nemzet éppen a népnemzet formáját éli. Mert világos, hogy az állam védelme megilleti az egész társadalmat, népiségre, sőt nemzetiségre való tekintet nélkül.

Klasszikusan fejezi ezt ki az adott korviszonyok és az uralkodó korszakok között az 1868. évi XLIV. törvény, az úgynevezett nemzetiségi törvény, amely szerint Magyarország összes lakóinak politikai értelemben a magyar nemzet tagjai. Miután adva volt a tényleges soknépiség egyrészt, a nemzetállam korszakmánya másrészt, konstruálni kellett egy olyan fogalmat, amely kielégíti a nemzetállam után áhító közvéleményt, de azt az egyetemes igényt is, hogy az állam az egész társadalom, az összes népek szolgálatára álljon. Így született meg a politikai nemzet magyar, Kemény-Deák-féle konstrukciója, amely nem a politizált, államiságra emelkedett népet jelenti, — mint általános használatban, — hanem egy politikai közösséget, melynek bármi népiségű országlakós tagja, de maga nem népnemzet. A konstrukció, bármily jószándékú és bölcs volt, az adott korhangulatban nem felelt meg. A kívánatos nemzetiségi békét

nem biztosította. Talán túlságba ment a kompromisszum, a „kiegyezés“ terén. Nem állította vissza leplezetlenül és gyökeresen az ősi magyar nemzetfogalmat, amelynek — a hungarizmusnak — visszaállítása — pedig határozott, tudatos célja volt, amint ez elsősorban Kemény Zsigmond Széchenyi nyomán járó elméleti írásából világosan kitetszik.

Mert az nem vitás, hogy amíg a nemzetállam és nacionalis imperializmus szelleme uralkodik a világ felett, igen kockázatos idealizmus lemondani egy nemzetnek az államról mint hatalmi és védekező apparátusáról. Mi magunk is kénytelenek vagyunk arra az álláspontra helyezkedni, hogy bármi legyen is elméleti álláspontunk és bármily forrón óhajtsuk is az időt, amikor a nemzetek nem fognak egymás ellen törni, hanem békésen teljesítik áldásos hivatásukat nagy közösségük, az egyetemes emberiség javára, államokban, amelyek többé nem az imperializmus eszközei, sőt talán egy nagy politikai szervezetben, amely valamennyiüket egységesen szervezi meg társadalmilag és a lehetetlenségek honába újíti a kiengesztelhetetlen viszályt és háborút; mindazáltal nem vagyunk hajlandók lemondani addig a magyar nemzetállamról, míg e szándékunkkal magunk maradnánk és ezzel szabad prédájává válunk más nemzetek imperializmusának. Ámde: ha a magyar nemzet fogalmát úgy értjük, amint fentebb kifejtettük, — vagyis úgy, hogy az nem nép-nemzet, nem származáshoz és etnikumhoz van kötve, hanem hivatás-nemzet, mégpedig arra a hivatásra szövetkezettek közössége, amelyet fentebb vázoltunk, — akkor a magyar nemzetállam senki érdekét nem sértheti, senkivel szembe nem kerülhet, senki előtt ellenszenves nem lehet, sőt minden jó európai és emberséges ember szemében csak szükséges és kívánatos, — ha csak elvakult nacionális gyűlölködés és eszeveszett imperializmus nem dül benne. Viszont ez a nemzetállam is csak akkor teljesíti nemzeti — sajátos magyar nemzeti — rendeltetését, csak akkor felel meg nevének a mi viszonyaink közt és eszményeink mellett, ha ezt a magyar nemzeti hivatást szolgálja. S ebbe — láttuk beletartozik az összes hazai népek szabadságának, etnikumának, békéjének, gyarapodásának védelme. Ennek ellenében aztán teljes joggal kívánhatjuk e népek nemzet- és állampolgárságát, a legszigorúbb mértékben, minthogy hivatásunk teljesítése az ő érdekeiknek a szolgálata is. Mindaddig, míg a nemzetállamok rendszere fennáll, egy államban csak egy nemzet élhet, aki más nemzethez tartozónak érzi magát, csak ideiglenes vendég lehet, jogok nélkül. Az tehát, hogy bárki szabadon élheti népiségét, őrizheti és ápolhatja etnikumát, távolról sem tévesztendő össze valamely más nemzethez csatlakozással. Ha pedig ez a magyar állam nem népi közösségekben a magyar nép — az etnikai magyarság — sorát, ahoz is teljes joga van, sőt kötelessége, mert e nép fel-emelésével a nemzet — a hivatás-közösség — tagjainak száma szaporodik, ereje növekszik, ami pedig az ország egyetemes érdeke.

A nemzetnek, népnek és államnak s egymáshoz való viszonyaiknak ez a szemlélete elsősorban is szerves folytatása az ősi magyar szemléletnek, ez felel meg a sokat emlegetett szentistváni gondolatnak s a birodalmi eszménynek, melynek lényege, hogy egy állam rendszerében többféle nép él, anélkül, hogy ez a körülmény bármelyikük szabadságát veszélyeztetné: az állam a népek fölött helyezkedik el, valamennyiük fölé egyazon védelmet terjesztve, nem egyik vagy másik nép, hanem a valamennyiüket magában foglaló társadalom egészének érdekét szolgálva, vagy még helyesebben: azt a hivatást szolgálva, melynek egyik részlete e társadalom rendje és biztonsága is. De „korszaki“ is ez a szemlélet, mert a történeti fejlődés tendenciája, a viszonyok követelményei és a keserves tanulságok mind a nagy állam-egységek felé mutatnak, ezek pedig szükségszerűen nem mindentűt eshetnek egybe az etnográfiai határokkal, — amelyek különben sem világosan körülrajzoltak, sőt egymásba folynak, — hanem az itt vázolt klasszikus birodalmi formára kell törekednünk, tiszta racionális szempontoknak adva helyet a romantikus népnemzet nemzetállamának ideálja helyett, mely életképtelen kisállamok zürzavarává szabdalta Európát. Ilyen racionális államterület Délkeleturó-

pában a történeti Magyarország és ennek tiszta racionális államegysége felé jó átmenet a fentebb vázolt sajátos magyar nemzetállam, — addig is, míg a nacionalizmus mai túlzásai és imperializmusa elcsitulnak és a népek békére lépnek — míg a régi Magyar Birodalom valóban tökéletes megoldás volt, feltámasztása pedig ideális megoldása a jövőnek. De a nemzetre, népre, államra s egymásközi viszonyaira vonatkozó szemléletünknek ilyenét megtszítfása

végül erkölcsi feladat is, mert ezt írják elő a kereszténység és a humanista morál normái is, nemcsak a politikai észszerűség és ősi nemzeti hagyományaink. Ismételjük, hogy ez nem könnyű. Sok önmegtadással és fegyelemmel jár. De vállalnunk kell, ha ragaszkodni akarunk ahhoz a jogunkhoz, hogy mi vagyunk e táj elsőszülöttei, legidősebb fiai, hivatott vezetői. Ez a jog felelősséggel jár.

Joó Tibor

Ismeretlen és újabb adatok Kőrösi Csoma Sándor életrajzához

A Kőrösi Csoma-kérdés nehezen halad előre. Halálának centenáriumán még születési napját sem tudjuk. Tudománysszervezetünk nem lévén arra irányítva, hogy egy tudós munkásságát, jelentőségét, hatását, életkörülményeit kikutassa, s így hasznosítsa a kultúránk felsőbbrendűségének elismertetésére s így megeshetett, hogy Kőrösi Csoma Sándornak, egyként tudományos, másként biográfiai szempontból megmérhetetlen jelentőségű leveleinek tömegét értelmetlenül asszonyi kéz még 1916-ban elégethette, másrészt magának a Magyar Tudományos Akadémiának birtokában vannak kiadatlan Kőrösi Csoma Sándor-levelek, egyszerűen amiatt, hogy az akadémikusok leveleit csak tavaly katalogizálták a főtítkári levéltárban.

A Kőrösi Csoma-kérdés Duka Tivadar alapvető könyvével elkezdett és bevégeztetett, ami már az életrajzi vonatkozásokat illeti. Ha Erdélyben nem lettek volna és nem lennének Kőrösi Csoma szellemi és vérségi folytatásai, a kultusza alábbhagyatott volna. Így azonban élő valóság, eleven hatóerő, a magyar hagyományoknak és tudományos törekvéseknek örök szövőtnéke. Erdélyben, a megpróbáltatások éveit alatti, a kutató munka nem hagyott alább, hanem inkább erősödött. Kőrösi Csoma Sándor neve, élete hitelt adott magyarságunkban, feladatainkban.

Duka Tivadar 1885-ben magyarul és angolul megjelent alapvető könyvét¹ már gróf Kuun Géza akarta pótolni, sőt terve volt önálló munkát is írni Csoma életművéről. Legelőször is erre mutatnak hátrahagyott jegyzetei² valamint megkezdett előadásorozata. Csupán 1905-ben bekövetkezett halála akadályozta meg tervének keresztülvitelében. Így is több publikált adalékkal³ járult hozzá Csoma szép életműve körülményeinek megismeréséhez, különösen az 1820. évi december 21-i teheráni levelének közzétételével. Tulajdonképpen ez volt az első értesülés Kőrösi Csomáról, aki ebben a nagyenyedi professzorokhoz intézett levelében útjárnak folytatásához anyagi segítséget kért, bármennyire is helytelenítették útját volt tanárai. (Ezt azonban nem várta be, hanem folytatta az útját.) Ezt az ismeretes levelét még a legújabb könyvtörök is ismeretlennek tartják, ami csak anynyiban igaz, hogy eredetije a nagyenyedi kollégium égésekor csakugyan elhamvadt és gróf Kuun Géza is a most az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltárában⁴ talált másolatból ismerte meg. A másolat készítője Sárosmagyarberkeszi Katalina Zsigmond, aki maga is göttingiai diák volt, igaz, két évtizeddel Kőrösi Csoma előtt, Peraki Sámuellel, Rhédey és Kendeffy grófokkal, valamint Vásárhelyivel és Imével együtt, s akinek Göttingára vonatkozó naplójegyzetei rövidesen napvilágot látnak.⁵

Az erdélyi volt göttingiai diákok, ahogy ez más vonatkozásban is szokott lenni, ismerték egymás munkásságát, legalább is személyét. Erre mutat az eddig teljesen ismeretlen adat, amelyet gróf Gyulay Lajos jegyzett fel 140 kötetes kiadatlan naplójában gróf Teleki József, akkor még erdélyi kormánysszéki tanácsos, a Magyar Tudományos Akadémia későbbi elnöke és Kőrösi Csoma Sándor találko-

zásáról.⁶ Teleki gróf Kőrösi Csoma előtt 1912—13-ban maga is göttingiai diák volt. A naplórész regisztrálja a székelly utazó azznap érkezett halálhírére:

„1842. jul. 29. Kőrösi Csoma Sándor jeles hazánk fia meghalt, belőle is kitért az erdélyizmus. Kiindult magyarok felkeresésére és sanscrit gramaticát írt. Érdekes lesz vég hagyományát hallani, melyben reményem emlékezni fog hazájáról is. — Kőrösi minden segítség nélkül, úgy tetszik 820-ban indult el gyalog a magyarok felkeresésére. Eppen akkor találkozott vele Teleki Jóska, aki mint deákot ismerte, de nem szándékát:

— Hát hová, Kőrösi Úr?

— Ázsiába — volt felelete.

Teleki: Nem ismerem ilyen nevű falut a vidékben.

Akkor sült ki, hogy milyen egyszerű terve volt Kőrösinek, kit gyalog menve találva, Teleki azt gondolta, hogy csak a szomszédba utazik. Azolta mindig ott tartózkodott Kőrösi, kinek világszerű híre van már most. — Kár, hogy tovább nem élt. — Hazánkra nem is, de a tudományoknak nagy hasznára vált volna, ha napkeleti nyelvkutatásait tovább is folytathatta volna. Dicsőségére minden esetre nagyon szolgál Erdélynek, hogy Kőrösi ott született. Kevélységünk csekély lánc sorában bizonyosan nevezetes helyet fog mindég foglalni.”

Gróf Kuun Géza — mint mondtuk — maga is akart életrajzot írni. Hátramaradt jegyzeteiből következtethetőleg szellemtörténeti alapon akarta megmagyarázni azt a tudományos folyamatot, mely végül is Kőrösi Csoma eredményeiben jelentkezett. Nincs rá Kuun Gézánál sem utalás, de feltehetőleg, a sok magyar orientalista és eredményei között nem maradhattak hatástalanul Csoma elhatározására az itt élt, de Linzben született és Sárospatakon eltemetett Gruber János jezsuita atya utazásai, aki Pekingből az 1661. évben szárazföldi úton tért vissza Európába, mégpedig Tibetben, Himaláján, az indiai síkságon át Agráig, innen Beludzsisztánban, Perzsián és Örményországon keresztül, s közben a kínai császár ajánlólevelével két hónapig tartózkodott Lasszában a Dulai Lámánál, akit le is rajzolt, s palotáját is megörököttette. Tehát nem a Csoma halála után évekkel odaérkezett francia Huc és Gabet atyák jutottak be elsőnek Lasszába, mint általában hiszik, hanem az itt élt és meghalt, nyelvében és szokásailan magyarrá lett Gruber János.⁷ Gróf Kuun Géza azonban a Duka könyv megjelenése után egy kisebb életrajzot is írt, amelyek a megkezdett s csak a bevezetésig eljutott „Magyar Keleti utazókról a legregibb időktől mostanig”⁸ című kötetében szándékozott elhelyezni, s amelyet alább helyénvalónak tartunk közölni, szempontjai, szerzője, s főleg Kőrösi Csomáról való tudomásunk summázata miatt is. Az érdekes kéziratos életrajz így hangzik:

„Kőrösi Csoma Sándor neves ázsiai utazó, nyelvtudós, szül. Kőrösön (Háromszék) 1784. április 4-én, meghalt Dartosillingben 1842. április 11. Székely nemesi katonai szülei szegények lévén, nevelésére nem sokat áldozhattak. 1799-ben mégis a nagyenyedi iskolába jutott s először mint iskolai szolga kereste kenyerét. Itt 1807-ig Hegedűs Sámuel, mindenkor hű barátját s pártolóját, ki élte pályáján gondos figyelemmel kísérte s Here-

⁶ Erdélyi M. E. lev. 1841. kötettség 27. kötet.

⁷ Részletesebben ír róla Miklósi László: Katolikus magyar hírhírdetők, stb.

⁸ Erdélyi M. E. lev. 2469 kötettség.

¹ Life and works of Alexander Csoma de Kőrös, London 1885.

² L. Erdélyi Múzeum Egyesület levéltára 2336.

³ Adalékok Kőrösi Csoma életéhez. M. T. Akadémia érte-
stője 1888. és Keresztény Magvető XII. k.

⁴ Toldalaghy levelesládá.

⁵ Erdélyi Múzeum Egyesület levéltára 1569.

pei Adám történelmi előadásait hallgatta. Iskolai tanulmányai végzetével, melyekben mindenkor kitűnő volt, tanár lett a költészeti osztályban s nagy haladást tett a klasszikus nyelvek s irodalmának ismeretében, s már ekkor felbredett benne az étlénk vágy Ázsia belsejének beutazására, s az ősök ismeretlen honának felkeresésére. Felismert tehetségének pártfogói által segítve, 1815-től kezdve harmadfél évet töltött Göttingában, hol miután már akkor teljes erővel uralkodott lelkén merész célja, erre előkészítő nyelvtani és történelmi tanulmányoknak szentelte, a híres Eichorn vezetése alatt, minden erejét. Eichorntól hallotta, hogy a középkori arab írókban a magyarok ázsiai történetéről és vándorlásáról sok adat van s már ekkor elhatározta magát ezen arab írók tanulmányozására, s e célból az arab nyelv elsajátítására. 1819-ben hazaérkezve Németországból, valóban kijelenté barátai előtt végelhatározását, hogy keleti nagy útjára indul. Először Oroszországon át szándékozott behatolni Khina felső részébe, azon az úton, melyen át a magyar ősök kijöttek Ázsiából, s ezért előbb a szláv nyelvet akarata megtanulni és e célból előbb gyalog Zágrábra ment, hol több hónapig tartózkodott.

Kenderessy Mihály kormányzékai tanácsos volt az első pártfogója, ki útjára 100 forintot adott, s kötelezte magát, hogy évenként 100 forintot fizet, ami csekély összeg ugyan, de Körösi páratlan takarékosága által fontossá vált, mert lehetővé tette az elindulást s kedvet és reményt ébresztett szívében. Megváltotta első szándékát, hogy előbb Oroszországon keresztül ÉK. irányba induljon, Oláhországon, Bulgárián s Rumélián keresztül DK. irányban törekedett célja felé; hajóra ülve Alexandriába szállt ki, innen Palesztinába ment s részint gyalog és egyedül, részint karavánokhoz csatlakozva, szenvedések, nélkülözések s veszélyek között, csupán magasfokú lelkesedéssel merített türellemmel s kitartással fegyverkezve, Aleppon és Bagdadon át 1820. őszén érkezett Teheránba, Persia fővárosába, hol a persa nyelvet tanulta s némi előmenetelt tett Villock meleg pártfogása alatt az angol nyelvben is. Itt az angol konzulnál, mint következő vándorlásain is, angol tudománybarátok úgy jó tanácsokkal, mint pénzzel is segítettek. 1820. december 21-éről már Teheránból írt az enyedi kollegiumhoz levelet. Nem várta meg a segédletet, melyet a hazától várt, s mely neki az angol követség útján küldetett, Tibet felé indult, mire őt némely tibeti szavak magyaros hangzása, s mint gondola nyelvünkkel való rokonsága csalogatta. E reményében későbbi tapasztalásai után fájdalmasan csalódott. 1821. márciusában örménynek öltözve, folytatta merész útját, de az Ázsia belsejében akkor dúló háborús állapot miatt csak igen lassan haladhatott Khorasszánon keresztül, hol több hónapig kellett vesztegelnie. Bocharában, hová nov. 18-án és Kalkuttá, hová 1822. jan. 6-án érkezett meg. E vidéken tudós francia kutatókkal találkozott s ezek társaságában érte el Lahore és Kasimirt, hol megismerkedett Moorcraft angol tudóssal, Bocharán keresztül a Gobi-pusztá felé vándorolt, s Tibetbe érve részint egyedül, részint az angol Moorcrafttal társaságban bejárta a Himalája völgyeit s egész Tibetet, alaposan forrásaiból tanulva a tibeti nyelvet s irodalmat, miibe Moorcraft volt legnagyobb segélyére. Tibetben töltött idejének részleteit homály borítja; bizonyos azonban, hogy ideje legnagyobb részét, mely Teheránból elutazása s Kalkuttában érkezése között fekszik, buddha-zárdákban töltötte, az egész világtól elkülönítve, s azon páratlan kitartással, mely főjelleme volt, 15 fokkal a 0 alatt álló hidegben, fűtlen lyukakban, fázva és koplalva, éjjel-nappal dolgozott és több mint 40.000 tibeti szót összeírva, s a tibeti nyelv első grammatikáját és szótárát elkészítve, hosszú éveken át a tudományos mártírának oly példáját adta melynek mását nem találhatjuk az utazások történelmében. Elkészítve nagy munkáját, s azon vágytól hajítva, hogy azokat a világgal közölje, s más tudósokkal értekezze, végre elhagyta szomorú magányát és Sobatku felé Kalkuttának indult. Sobatkuban az angol-indiai kormány, félve orosz emisszáriusok lázító befolyásától, minden E-felől jövő utast feltartóztatott, s az angol rezidens, bár Csomának a tibeti kolostorokban volt időzéséről és szerény életmódjáról tudomása volt s ezért őt gyámoltalanul, sőt tisztelettel és barátsággal fogadta, kénytelen volt őt feltartóztatni, míg több mint 1000 angol mér-földnyire lévő kalkuttai főkormányzékától engedélyt eszközölt ki részére a tovább utazhatásra. Felszólította őt, hogy nyilatkozzék, mit kíván kárpótlásul mulasztott idejéért és elámulat a szegény tudós nagylelkűségén, midőn az azt jelentette ki, hogy a mulasztás általi kárt nem szenved s e címen semmit el nem fogad, s végre is csak azt fogadva el, hogy Sobatkuban való tartóztatása hónaponta 5 rupiánál többre nem menő csekély költségeit az angol-ind kormány által fizetessenek. Az angol rezidens azzal jutalmazá e ritka önzetlenségét, hogy Körösit házába fogadta, részére 500 rupiát tudta nélkül félretett s kérte a magyar utazót, hogy tibeti öltözékét letéve, magyar

nadrágban és mellényben járjon, melyben azután, a forró déli églj ellenére, haláláig járni szokott. Végre megjött a várt engedély, s a rezidens búcsút véve több hónapon át magánál tartott és megkedvelt vendégétől, Princet Jakab híres kalkuttai tudósak ajánlá, s a kormányhoz intézett legkedvezőbb jelentéssel bocsájtá útjára.

Kalkuttában, hol őt híre megelőzte, a legszívesebb fogadtatás várta Körösit a tudósok, kik előtt tibeti tudományos búvárkodása ismeretes volt, s a nagyközönség is, melyet rendkívül cinikus életmódja, önzetlensége, s nemes büszkesége nagyon érdekelt, egyenlő kíváncsisággal, s részvétellel fogadták az idegent. Az ázsiai társaság már 1830-ban tagjává választotta. Az ázsiai társaság pártfogása alatt kiadta tibeti nyelvtanát, s szótárát s újabb erővel fogott a sanscrit nyelv megtanulásához. Azon idő alatt, melyben a munkáit kiadta, az ázsiai angol társaság tudományos érdemei jutalmául könyvtárnokká nevezte ki, s 1000 kötetből álló kéziratgyűjteményeinek rendezésével bízta meg, mely óriási munkát 18 hónap alatt oly lelkiismeretesen és pontosan végze, hogy minden kötet első lapján annak címe s tartalma rövid kivonatát latin nyelven feljegyezte. Princet ajánlására, ki őt mindenben segíté és barátilag pártolta, a társaság a munka folytatása alatt, havonként 200 rupia tiszteletdíjat utalt ki részére, mit azonban a szegény Körösi szokott önzetlensége szerint el sem fogadott. Ekkor érkezett meg Kalkuttába az a pénzsegély is, melyet Körösi részére az 1830-i országgyűlés által itthon gyűjtöttek. E segély az önzetlen és puritán tudós szemében csak az által nyert becsét, mert bizonyította, hogy neve hazájában felejtve nincs; átadta azt Princet barátjának, hogy tegye el arra az időre, mikor majd hazájába visszatérve, hogy rajta keleti könyveket és kéziratot vásárolva e tudományos kincset Magyarországnak adhassa. Princet e magyar hazai segélypénzt, hogy kamatozzék, Körösi tudtával egy kalkuttai banknak adta át, mely csakhamar megbukott. Az indiai társaság e veszteséget a közönség jóváhagyásával ki akarta pótolni, de Körösi ez által sértve érzé büszkeségét, nem akarta a kárpótlást elfogadni és csak nagy nehezen volt rábítható, hogy beleegyezzen. Önzetlensége annyira ment, hogy miután az angoloktól nyert munkadíjakból szerényen meg tudott élni, a részére itthon gyűjtött segélyt, s különösen az akadémiától, s Nagyenyedről küldött 200 s 450 aranyat, melyeket Eszterházy nercéhez, s Döbrenteyhez, a magyar akadémia titkárához intézett leveleiben hálásan megköszönve, visszaadta az illetőknek, nevezetesen: 260 aranyat az akadémia tőkésének növelésére ajánlott fel, 400 aranyat pedig a nagyenyedi kollegiumnak juttatott Kenderessy-Csoma nevet viselő alapítványra, első jótévőjének hálás emlékeül, s végre 100 aranyat a kézdívásárhelyi katonai nevelőintézetnek ajándékozott. 1834-ben kiadván két főmunkáját, roppant fáradozásának gyümölcsét t. i. a tibeti nyelv angol nyelvű grammatikáját s a tibeti s angol szótárt e nagy műveiből 25-öt hazai könyvtáraknak küldött ajándékpéldányokat. Ezen kívül nagyszámú tudományos cikkeket írt az angol folyóiratokba, az angol misszionáriusok számára liturgiát, zsolnákat, s imakönyveket fordított tibeti nyelvre. Ez óta az ázsiai érdekekkel foglalkozó kalkuttai s londoni angol folyóiratok valódi kegyelettel szölk, s gyakori közléseket hoztak a világhírre emelkedett hazánkfíáról, s nevét a legjelesebb, elsőrendű tudományos utazók és nyelvűvárok során emelgettek. 1835. novemberében, miután a sanscrit nyelvet teljesen megtanulta, elhagyta Kalkuttát, aránylag nyugalmas és kényelmes életét. 1836. tavaszától kezdve ismét a Himalája egetverő bérceinek tövében, benszülőttek kunyhójában időzött egész 1837 novemberéig, hogy nyelvtanulmányait s történelmi kutatásait más irányban folytassa. Akkori meggyőződése szerint a dzsungel nevű nép, mely Lassától EK. felé Kina határain lakik, leand az, melyben végre a magyarok rokonait s az ősök előivadékait feltalálhatja, mire a nyelvrokonság s történelmi források utalták. 1841. márc. 24-én ért Dardsillingbe, az ind-angol birodalom 7000 lábnyi magasságban fekvő határállomásához, hol az angol ügyvivő, Campbell igen szívesen fogadta, s hol egy ideig, még tovább utazásra a lassai látától engedélyt nyert, tartózkodni akart. Céljához közel érezte magát, derülő kedélyű volt és elmondta Campbellnak céljait és reményeit. Azonban csakhamar megbetegedett, s az uralkodó veszélyes lázt megkapva, elhunyt anélkül, hogy a rokonoknak hitt fajt felkereshette s imádott hazáját, melynek kedves képe lebegett folytonosan szeme előtt, még egyszer megláthatta volna. Halálos ágát Campbell s a Dardsillingban tartózkodó angolok vették körül.

Összes gyűjteményeit a kelet-indiai angol kormányznak, pártfogójának, s jótévőjének rendelkezésére bocsátotta. Az ázsiai angol társaság, mely életében megbecsülte, halála után is, kegyeletes érdelemmel, magas emlékkövet készíttetett angol felirattal hanvai fölé, s rózsákat, szomorú füzeket ültetett az emlék köré. Összes dolgozatait kiadta, s életrajzával s arcképé-

vel ellátta Duka Tivadar dr. m. tud. I. tag (Budapest 1885.). Ugyanez a honfitárs és tisztelője, ki sok évet töltött K. Indiában, s ki jelenleg is Angliában él, angolul is kiadta e művet „Life and works of Alexander Csoma de Kőrös (London 1885.). A magyar akadémián b. Eötvös József tartott felette remek emlékezésedet.

Körülbelül ez az, amit Kőrösi Csomáról, túlnyomólag Duka Tivadar kutatásaiból megtudtunk.

Ezt a kutatási anyagot egyszerűen kiegészíti a nálunk ismeretlennek mondható, Londonban 1896-ban megjelent „Life of Brian Houghton Hodgson british resident the court of Nepal” című munka, melynek szerzője Sir William Wilson Hunter, a későbbi oxfordi egyetemi tanár, aki senki más, mint az Ázsiai Társaság titkára Kalkuttában s így Csomának mindennapos munkatársa. Ez a könyv mind Csoma, mind a nepáli kormányzó, H. Hodgson tevékenységéről, s egymásközi viszonyáról értékes felvilágosításokat nyújt. A könyv többek között közli Csoma méltatását Hugsonról, akit a magyar utazó a „Buddhisták irodalma és keletkezése kiváló tudósá”-nak tart, s aki viszont azt írja Csomáról, hogy „csodálatos összetétele volt az új tárgyú ismereteknek és a legmélyebb filozófiai spekulációnak. Csodálatba fogja ejteni Európa népeit”. Wilson Hodgson egyetlen riválisának Csomát tartotta.⁹ Wilson könyvét nagymértékben kiegészíti, új adatokkal gazdagítja Solomon Caesarian Malan D. D. munkája, mely még 1857-ben jelent meg Londonban, s amelyre a magyar szerzők ugyancsak nem hivatkoznak.

Az újabb erdélyi kutatók közül különösen Maksay Albert kolozsvári teológiai tanár és Debreczy Sándor közlései figyelemreméltóak. Maksay az erdélyi tudósok 13. vándorgyűlésén mutatta be tanulmányát „Kőrösi Csoma Sándor tibettudományi munkássága”-ról.¹⁰ A tanulmány alapgondolata Browning Róbert darjeelingi halhatatlan sora: „Ez az ember nem élni akart, hanem tudni.” Csoma Sándor gyermekkorára és ifjúságára forrongó és nyugtalan idők esett. Nem csoda, ha a nyugtalan idők nyugtalanú tettekként a fiatal Csoma Sándort. Nyugtalanúsága a magyar nyelv és nemzet érvényesítésére törekvő hazai mozgalmak hatása alatt a magyar faj eredetének és a magyar nyelv származásának kutatására serkentette. H. A. Jäschke hermuhli misszionárius, maga is kiváló nyelvész, a tibeti irodalmat és nyelvtörténelmet két korszakra osztja. Az első korszak a fordítások kora. Ezt Jäschke klasszikus kornak nevezi, mert a szanszkritből fordított vallásos iratok szent tekintélye mintegy megszabta az irodalmi formát is, melyet aztán hagyományos és kegyeletes tisztelet vett körül nemzedékek sorain végig. Ez a korszak a VII. század első felében kezdődhetett, amikor Strongtsan Gampo király, akinek uralkodási idejét Csoma a többi tibeti kutatóktól eltérően az I. századra teszi, Tibetből Indiába küldte a tudós Thonmi Sambathát, hogy megtanulja a szanszkrit nyelvet. Sambatha alkotta meg a tibeti ábécét, hogy annak segítségével a szanszkritből tibeti nyelvre fordított szövegek tibeti írásban is lerögzíthetők legyenek. A fordítók egymást követő nemzedékeinek nehéz feladatuk volt: meg kellett küzdeniök a szanszkrit nyelv gazdag és kifinomult kifejezési anyagával, de ugyanakkor meg kellett őrizni saját anyanyelvük függetlenségét az idegen hatástól. Hosszú idő telt el, míg végre önálló irodalmi termékek is születtek. Az új irodalmi irány a nyelv megújulását is magával hozta, úgyhogy ennek a második korszaknak a nyelve már hasonlít ahhoz a modern nyelvhez, melyet Közép-Tibetben, Lhasában a múlt században és ma beszélnek. Csoma tudományos kutatásai csak a régebbi korszakra vonatkoznak. Azonban ő neincsak a tibeti filológia terén végzett munkájával érdemelte meg a tudomány hátláját, hanem a tibeti irodalom feltárásával is. Csoma itt is nagyrészt a régebbi korszak alkotásaival foglalkozott. Minthogy a tibeti irodalom régebben teljesen, újabb korszakában is főleg a buddhista lámák befolyása és irányítása alatt állott, jelentősége első-

sorban vallástörténeti. Csomának tehát nagy hála jár a vallástörténet művelői részéről a tibeti buddhizmus tanainak és történetének hozzáférhetővé tételéért. Egyes körök azonban nem értékelik eléggé azt a tudományos nyereséget, melyet a tibeti buddhizmus ismerete jelent s így Csoma nevét sem igen emlegetik ebben a vonatkozásban. Annyi bizonyos, hogy a tibeti buddhizmus nem eredeti. Indiai, szanszkrit forrásokból eredt és táplálkozott kezdetől fogva. Sőt újabban felfedezték a délceyloni buddhisták páli nyelvű szentkönyvét, mely még az indiai szanszkrit nyelvű kánonnál, a Fri-pitaknál is régiebb. Az első buddhista befolyások már Krisztus u. III. században kezdtek érvényesülni Tibetben. A lámaizmus nagy reformációja Tson-Kha-pa láma (1356—1418.) alatt folyt le. Csoma a régebbi korra, a vörös lámaszekták korára korlátozta munkásságát, arra az időre, amelyben kifejlődött a Kah-gyur és a Stan-gyur, melyeket az 1300-as években, Bu-ston láma idején állítottak össze.

Debreczy Sándor az erdélyi tudósok 1934. sepsiszentgyörgyi vándorgyűlésén¹¹ mutatta be Kőrösi kutatásainak anyagát, mely — mint külön — eredményesebb volt, mint Orbán Balázsé. Kőrös eredetileg székely főnemesek faluja volt. Később már katonafalu. Lakóai egyrésze szita-készítéssel foglalkozott s árújukat messze, Törökországba, méginkább Oroszországba szekerették el. Ilyen szitaárús volt Kőrösi Csoma Sándor fivére, Gábor is. Sok útkalandot hallott Csoma már a szülői háznál is. A Csoma-család nem őslakos Kőrösön, hanem Zágomból származott el. Régi oklevelekben több Csoma neve után olvashatjuk: elbujdosott. Kőrösön egyetlen Csoma sem él, ami vándorhajlamukat bizonyítja. 1847-ben Csoma András 25 éves férfi Moldvába vándorolt. A még életben lévő jogos Csoma-utód Brassóba iparral foglalkozik. Sándor apja, András nem volt szegényember. A faluban ma is jókora határrészeknek „Csomák földje” a neve. Sándor anyja nem Gócz Ilona volt, hanem Getse Krisztina. Sándor anyja természetét örökölte. Nem április 4-én született, hanem akkor keresztelték. Születési ideje 1784. március vége. Tanítója zágoni Kónya Sámuel barátja volt a családnak, később Csoma Gábor keresztkomája lett. Kónya korán felismerte Csoma elhivatását és nap-nap után unszolta a gyerekek tehetségével szemben közönyösnek mutatkozó szülőket a már 15 éves fiú továbbtaníttatására. Jókora segínyt ajánlott fel az aggodalmaskodó apának. Az enyedi diák nem felejtette el öszülő pártfogóját. Évről-évre hálaérzéssel tett hosszú levelekben számolt be munkásságáról és előrehaladásáról. Ezeket a leveleket Kőrösi Ördögh Dánielné 1916-ig családi levéltárában őrizte, amikor meneküléstől megrémülve, minden frását elégette. Mikor Csoma 1819-ben Kőrösön búcsút vett tanítójától, ez versben fejezte ki iránta érzett szeretetét. Bár nem sokára elhunyt, de búcsúversét minden évvégi vizsga alkalmával elszavalták a kőrösi iskolában:

*Seregeknek Szent Istene
Áldásoknak Szent Atyja
Kinek van gondod mindenre,
Hatalmad ápolgatja
A tiszta szívűeket,
Szent Neved tisztelőket
Áldott voltad felsegéli,
És a porból kiemeli.
Példa erre hazánkfia
A Tisztos Csoma Sándor,
Ki életét nemzetéért
Feláldozza csak azért,
Hogy meghozza nemzetünknek,
Eredetét eleinknek.*

Kőrösi Csoma Sándor ifjúságáról sok meglepő adatot mond el Mezőkövesdi Újfalvy Sándor emlékiratában.¹² 1799—1811-ig egy osztályban tanult vele, 12 éven át jó-

⁹ I. m. 180 és 279 l.

¹⁰ Ilyen címen különnyomat az Erdélyi Múzeum Egyesület 13. vándorgyűlésének emlékkönyvéből, Kolozsvár 1935.

¹¹ E. M. E. XII. vándorgy. emlékkönyve, Kolozsvár 1934.

¹² Dr. Gyalui Farkas: Újfalvy Sándor emlékiratai, Kolozsvár 1941.

barátságban állt vele, de később is többször találkoztak. Körösi apja, mikor Enyedre hozta fiát, egy forintot költött rá. A kollégiumban pár évig szolga volt Viski Sándor és Elek tanulók mellett, 90 tanuló közt már az első évben legelső volt. Kis Marci egyedül versenyzett vele, de csak kezdetben. Emlékezőtehetsége szinte oly nagy volt, mint szorgalma. Termete közepes, zömök, vállas, izmai, csontjai kemények, mindnyájuk között a legerősebb. Eledele rendszerint cipó, gyümölcs, túró és öntött saláta volt. Husz ritkán evett. Vízét még ritkábban ivott. Akaratán, indulatán uralkodni tudott. Hazuról néha kapott székely pogácsát eladogatta. Mindig volt pénze, soha senkitől nem kért kölcsön. „Gondolkodó, mély eszű, de sebes fellaláló eszű nem volt: akibe ilyet ismert, respektálta.” „Jövőjéről nagy-szerű jóslatok szárnyallak: vitéz hadvezér, nagy államférfi, hazájának, nemzetének díszé leend. Nem valósult . . . hiú remények maradtak. Ismertünk könnyelmű és korhely tanuló, de később helyrejött, mintha kieserltek volna: s jó gazda, vitéz katona, derék hivatalnok lett belőle. De Körösi minden tulajdonai mellett egyiket sem teheté.” 1816-ban, Göttingába utaztában, Bécsben meglátogatta Újfalvyt. Évek múlva, mikor hazajött, szomorú volt, mert Eichorn professzortól kellett kölcsönözni 30 aranyat, mert göttingiai diáktársa, Kanyaró Dániel későbbi dicsőszenntmártoni unitárius lelkész 100 aranyat kölcsönzött tőle, s nem küldte meg. Eichorn az angol követség útján hajlotta be Kanyarón a 100 aranyat. „1820. év utolján rom-ladéki lakomban búcsú venni meglátogattam. Szokott csendes kedélyén újra változást tapasztalék. Békételen és szávaiban némi daczoló modort váltott. Közlém vele észre-vételeimet: fejét rázva búsan mondá: „Sietnem kell e föld-ről, hol még az érettebb emberek is tielen vannak előitéle-tekkel. Megtámadtak mindenfelől, hogy útitervemmel hagy-jak fel, mert kivihetetlen s hogy eszelőség szüleménye. És énkeblemben fiatal éveim óta láplált vágyaimat értek fel-áldozam: a mire 13 élő és holt nyelvet szereztem meg: mire annyi nélkülözés és sanyargatással készítém el teste-met: soká viaskodám balítéletjeik ellen s utóbb békéltűrésem rovásán végződött.” „Igy nem jó! . . . mondám . . . Göttingából elcsüggedve, most meg hazából békételen han-gulatban indulsz ki: e két szó régen nem létezett szótárad-ban s én ezt javasolom, hogy rögtön töröld ki; mert ezen-től nagyobb szükséged lesz békéltűrésre, mint nekem, vagy másnak.” Nem felelt, de arca felderült s jobbmot hévvel rázá meg: a búcsúvételkor lelkesedve volt a hogy sohasem láttam az előtt. „Barátom! A nagy kérdés megoldása . . . elődeink ősi lakhelyét fölfedezzük . . . az én feladatommá vált. A nagy célnak megfelelő lesz egykor jutalom. Él boldogul harátom és leszel is, mert könnyű véredet kevés boldogítja” . . . és szokása ellen francia hévvel borult nyakamba, mit az előtt soha sem tett. Ez volt véle utolsó találkozásom.”

Berzenczey István egy kézirat Berzenczey László — életrajztöredékben¹³, családi szájhagyomány alapján állítja, hogy Csoma hosszabb ideig élt, valószínűleg Göttinga után Cseréy Miklós Györgyfalvi kastélyában. Cseréy Miklós a történetíró Cseréy Mihály ítélőmester és Berzenczey Ágnes fia, e dokumentum szerint maga is részese a Martinovics-féle összeesküvésnek, rokonával, Wesselényi Miklóssal és az erdélyi arisztokrácia színe-javával együtt s csak azért nem kerültek börtönbe, mert Wesselényi és Cseréy roko-nok Pálffy udvari kancellárius Bécsben a kezébe befutó s erdélyi rokonait kompromittáló jelentéseket egyszerűen el-tűntette. Az összeesküvés ismertető jele volt egy egyszerű fakereszt mindmegannyiuk frásztalán. Körösi Csoma Sán-dor ebben a politikai villámlásoktól, dörgésektől terhes le-vegőben készül a magyar őshaza keresésére. Cseréy Miklós, a keleti tudományok legképzettebb tudósa akkor Erdély-ben és Magyarországon, györgyfalvi kastélyában fogadta Csomát és elébe adta értékes keleti kódexeit, gazdag ázsiai írásgyűjteményét, amelyek évtizedekkel később, a monostor-szegi kastély leégésekor, a tudomány megmérhetetlen ká-rára elhamvadtak. Cseréy Miklós egy élet munkája árán

¹³ Báró Pongrácz Imréné letéte az Orsz. Levéltárban.

megírta a „Magyarok eredeté”-t, de ez a nagyszabású mun-ka, még kéziratban elégett Berzenczey Miklós monostor-szegi kastélyában, ahová Cseréy Miklós hatalmas könyvtá-ra, okmánygyűjteménye került édesapjának, a történet-író Cseréy Mihálynak gazdag kéziratgyűjteményével egy-temben. Köztük Mátyás király levelei is elhamvadtak. Hogy mennyire nagyterjedelmű és mérlegelt kutatás eredménye volt ez a munka, jellemző Csoma határozott irányban való elindulása egy olyan nyelvetérületre, ahol rokonságo sem-miesetre sem, de kútfőket remélhetett. Én Cseréy Miklós instrukcióiban látom az okát annak, amiért Csoma felha-gyott eredeti tervével s nem Oroszországon át indult, ha-nem délkeletnek vette útját. Cseréy Miklós ebbe az ázsiai tudományokra specializált könyvtárba nagy szakszerűség-gel mindent összehordott, amit a korabeli tudomány pro-dukált. Hogy mi mindent gyűjthetett össze, milyen kútfő-ket, ma már alig sejtethető. De ez a könyvtár Cseréy Miklós születése előtt is a tudós ösök buzgolkodása folytán, gaz-dag tárháza volt a magyarság őstörténetére vonatkozó ismereteknek. A Széchenyi-könyvtár levéllárában megtalál-tam Cseréy Lőrincz kéziratok katalógusát a györgyfalvi könyvtár anyagáról, mely izelítőt adhat más Cseréy Miklós és Csoma Sándor születése előtti kortársak ázsiai magyar-ságismeretére és az európai kutatások eredményeinek rend-szeres számbavételére.

Cseréy Lőrincz katalógusa szerint a számos s a ma-gyarokra s törökökre vonatkozó történeti munka mellett ott volt elsősorban a göttingai Fischer Eberhardtnak 1770-ben publikált „De origine Ungarorum” című munkája, mely nem maradhatott közömbös hatással a Göttingában tanuló Csomára sem. Ott volt a polcon Deguignesnek Párisban 1756-ban közreadott munkája: „Historia Generale des Huns, des Mongols et des autres Tartares occidentaux, etc.” Ott volt az 1663-i nürnbergi „Türkish und ungarisch cronica”, Ens Gáspárnak 1604-ben megjelentetett krónikája a magyarok történetéről, Severini Joannis 1769-ben írt ma-gyar történetkönyve, a nagyszombati jezsuita atya, Palma Franciscus munkája: „Notitia Rerum Hungaricorum (1770)”, a franquerai Otrokocsi Ferencé: „Origines Hun-garicae” az 1693. esztendőből, Oláh Miklós esztergomi ér-sek 1763-ban, Bécsben kiadott munkája Magyarországról és Attiláról, Frescot Casimiro olasz történetíró Bolognában 1686-ban megjelentetett „Ristretto dell Historia d'Ungheria” című könyve, a nürnbergi Han Conradé, a „Panno-nia”, melyet ugyanott 1686-ban adott ki, a soproni Pelcz Jánosé, a „Géza fejedelem alatti Magyarországról”, a nagy-szombati (1716. Stragemata Martin „Ungarici” című köny-ve, Ursini Gásparé, a „Szép Pannoniáról” (Bécs 1762), Shilling és Tarnóczy könyvei Szent Istvánról, Schodel Martin (1629) történeti munkája, a Carthausi szerzetesé és sok más szerző Európa minden kultúrgócából. De Mátyás király eredeti leveleinek társaságában ott voltak az akkor ismert összehasonlító nyelvészeti munkák is, mint Sajno-vics János jezsuita atyának a finn-magyar rokonság teoriá-ját megalapozó „Demonstratio idioma Ungarorum et Lap-ponum” című könyvének mindkét kiadású példányai.

Cseréy Miklós ismerte Csomát. Erre mutat Berzenczey naplójának még kiadatlan részében lévő washingtoni fel-jegyzése: „Tisztán emlékszem, hogy kora gyermekésem idején Györgyfalva nevű helységben, kertünkben egy szá-radó díófa alatt ültünk egész családommal. Nagyatvám, Cseréy Miklós, édesanyám atyja is jelen volt. A lebukó napot figyeltük, midőn azt átellenben a fák között véltem látni. „Né, mekkora tűz — kiáltottam fel, keletre mutatva. Ez a hold volt, amint magasabbra hágott, halványodott és kiselbedett, de én kérdém nagyatvámot, hogy minő orszá-gok és napok vannak az irányban, ahonnét reggel a nap, este a hold keletkezik. Nagyatvám, ki soha nem engedett el egy ilyen pillanatot kibaszlatlanul elúszni, igen októ-ló beszéddel szólott nekünk a görög, a perzsa, a kínai népek-ről, melyek egykoron mind hatalmas nemzetek voltak. Szólt magyar elődeinkről, tudósainkról, a magyarokról. — s itten messzebb ment elmélkedéseiben, mintsem megért-hettem volna, de ismét érthetővé lett számomra az elő-

AM K. MUSEUM
MIRAF. 0511

adása, midőn előhozta Kőrösi Csoma Sándort, ki ezidőtájt indult a Keletre, megkeresni a magyarok eredetét. Nagyatyám elragadtatással szólott e fiatal vándorról és állította, hogy igenis kell lenni még valahol az Ázsiában lakozott elődeink utódjainak, de akik tán akként vannak elszigetelve, Ázsia közepén, amint mi a kisebb Európában. Hígyjék el Önök, valóságot beszéltek, midőn állítom, hogy egykor, öt vagy hat éves koromban, e percben fogamzott meg bennem a vágy, hogy magam is indulnék ezen útra. Igérem is nagyatyámnak, hogy mihelyt nagy leszek, útrakelek és fel fogom találni a keleti magyarokat, bármely sarkában is ennek a világnak.

Utóljára kell szólnunk sir John Bowring honkongi nyilatkozatáról¹⁴. Berzenczey Honkongban igen jó barát-ságban volt vele s ő segítette elő indiai utazását. Vámbéry Ármán is neki köszönheti minden fontos angol összeköttetését, aminthogy Berzenczey is. Berzenczey azt írja naplójának honkongi részében, hogy az angol miniszter igen tudós férfi volt s többek között a magyar nyelvet is tanulmányozta. Ezidőtájt Petőfi verseit fordította angolra. Bowring szívvel fogadta Berzenczeyt és számos estét töltöttek együtt. Régebben járt Magyarországon is és mutatott neki egy vendégalbumot, amelyben gr. Széchenyi, Batthyány, Károlyi, Horváth, Döbrentei és más előkelő magyar személyiségek neve is előfordult. Bowring úgy találta, hogy Berzenczey nyelvtudománya az ilyen ázsiai kutatásra gyengén áll. Személyes ismerőse volt Kőrösi Csoma Sándornak és csodálta nála határtalan nyelvészeti tudományát.

Nincs adat arról, hogy Bowring hol ismerte meg Csomát, ő járt több ízben Pesten, de jóval Csoma halála után. Honkongi nyilatkozata értelmében tehát az 50-es évek előtt

¹⁴ Ács: Akik elvándoroltak. Budapest, 1940, 240 oldal.

is. Ismert, terjedelmes levelezése Döbrentéivel és Romy Károlyival főleg az angolnyelvű magyar anthológiájára, az 1830-ban megjelent „Poetry of the Magyars, preceded by a sketch of the language and literature of Hungary and Transylvania” és az 1866-ban publikált Petőfi-anthológiára: „Translations from Alexander Petőfi the magyar” című könyveire vonatkozik, viszont Vámbéryval folytatott levelezése¹⁵, valamint Berzenczey László már közölt naplója világosan utal arra, hogy ez a birodalomépítő angol a limine gyakorlati értékű érdeklődést mutatott a magyar kérdéseivel, ebben a vonatkozásban komoly jelentősége van. Wesselényi és Széchenyi londoni látogatásából kitétszöveg itt és Erdélyben nemcsak irodalmi kapcsolatai voltak, és mert elvégre az idétt az Indiába vezető út még nem Szuezen át vezetett. Szerintem, a Csoma-Bowring kapcsolatok felderítése komoly meglepetéseket hozhat, Széchenyi naplójából kivilágító, főleg politikai okokból eredbelő aversiója — melyet Kropf Lajos is helytelen értékelésnek tart¹⁶ — ellenére is és megadhatja a kulcsot az angol birodalmi szervezetnek Csoma irányában állandóan megmutatkozott nagylelkű gestióinak „lélektani” nyitjához. Ez a megismerés a Cserey Miklós-Wesselényi-Bowring és gr. Teleki József-Bowring kapcsolatok teljes felderítésén át vezet.

Nem hagyhatom szó nélkül egy Erdélyben élt rejtélyes angol publicistának, George Browning-nak¹⁷ nagyterjedelmű, angolnyelvű kéziratos hagyatékát, mely ebben az irányban értékes támpontokat nyújthat. Georg Browning 1877-ben halt meg Bánffyhunyadon.

Ács Tiódar

¹⁵ Nemzeti Múzeum levéltára.

¹⁶ Budapesti Szemle 1940. évf. 255 old.

¹⁷ Erdélyi E. M. Levéltára 2535. stb. tételszám.

Az amerikai magyarság helye

(Tanulmányisorozat)

7. A MÁSODIK GENERÁCIÓ PROBLÉMÁJA

Az amerikai magyar ifjúságra futólagosan utaltam már e tanulmány keretében. Föltétlenül szükségesnek tartom azonban részletesebben is leszegezni egyet-mást erre az ifjúságra vonatkozólag. Szükségesnek első sorban azért, mert felfogásom szerint az amerikai magyarság problémája ma már igen nagy mértékben azon fordul meg, hogy mi lesz ennek a második és harmadik generációs ifjú tábornak a sorsa. Emellett indít erre az is, hogy idehaza, igen széles körzetben, olyan felfogás alakult ki erről az ifjúságról, mintha mögüle hiányoznék minden valóság, s amely, még továbbmenőleg, a valósággal szöges ellentétben áll. Első tételtem kifejtése tanulmányom második részében fog tárgyalás alá kerülni, amikor is rá fogok mutatni arra, hogy különböző vonatkozásokban melyek azok a gyakorlati intézkedések, amelyek a problémák egészesében és részleteiben való megoldásához elvezethetnek. Foglalkoznom kell azonban már itt a fentebb adott második tétellel.

Egy középiskolai használatra írt kézikönyvben találkoztam azzal a megállapítással, hogy a második generációs amerikai magyar ifjúság kisműveltségű szüleitől keveset hallott Magyarországról, s éppen ezért ennek az ifjúságnak gyors elmagyartalanodása befejezett ténynek tekinthető. Ennek a megállapításnak csak az a baja, hogy minden lábára sántít. Gondolkozva felette, nem tudom elképzelni, hogy a könyv írója miként juthatott odáig, hogy e felfogást magáévá tegye és aztán egy tankönyvön át közvélemény formáló erőt adjon annak.

Azt látnunk kell, hogy-hogynem ez a felfogás jó széles körben elterjedt, s majdnem általánossá vált. Az is egészen világos, hogy abban az esetben, ha e felfogás a valóságnak megfelelően tárja elénk a helyzetet, akkor az

amerikai magyar probléma megoldása már veszedelmesen kétségessé vált. Nem lehet tehát napirendre térni felette.

Ami a „kisműveltségű szülőket” illeti, szegezzük le nyomtatékosan azt a megdönthetetlen tényt, hogy az amerikai magyarság első generációja, amelyből a szülők kikérülnek, a leghatározottabban nem bír kis műveltséggel. Ellenkezőleg, hosszú amerikai tartózkodása alatt olyan műveltségre tett szert, amely a közötte megforduló őhazai látogatókat egyenesen bámulatba ejti. Hogy pedig műveltsége mindennek felett és első sorban magyar műveltség, azt nem kell hosszasan fejtegetnem. Ne felejtjük el, hogy Magyar-Amerikában több mint háromszáz magyar egyház van. Bástyája mindenik nemcsak a magyar hitnek, de egyúttal a magyar tudásnak is. A gyermekcsereg ezeknek az egyházaknak a kebelén nő fel. Nyári és vasárnapi iskoláikban még mindig túlnyomóan magyar a tanítási nyelv. Ahol pedig az angol nyelvet is bevezették, ezt azért tették, hogy a gyermekek könnyebben megérthessék azt, amit tanulnak. Ha a gyermekek az iskolákból kikérülnek, várja őket az ifjúsági egyesület. Ifjúsági egyesület csaknem minden egyházban van. Az ezekben folyó élet igen élénk. Heti összejöveteleiken pompás magyar nevelő munkát fejtenek ki. Művelik a magyar szót és a magyar dalt. Programos estéik nagyon gyakoriak, s ezek első sorban a magyaros népművelés szolgálatában állanak, s hatásuk rendkívül jelentős. Bekoronázza aztán ezeknek a munkáját a templom. Ha a látogató egy-két alkalommal megfordul ezekben a templomokban, azonnal észreveszi, hogy ezeknek a templomoknak dolgozó programjába gyökeresen beletartozik a magyaros népművelés is. Ne értsen félre senki, nem azt akarom ezzel mondani, hogy ezek a templomok magyar nemzetiségi propaganda intézmények. Nem, annyira nem, hogy ha angol nyelven hangzanának azokban a szavak, el lehetne angol nyelven is mondani mindazt, ami bennük elhangzik. Magyaros népművelő és népművelő jellegük abban domborodik ki, hogy az egy-

házi beszédekben újra és újra megcsendül a magyar vonatkozású elem. A magyar történelem nagy tanúságai, nagy magyar férfiak és nők hitvalló élete, a magyar táj levegője, a magyar műveltség beszédes tanúbizonyságai mind helyet találnak azokban. Még azt is el merném mondani, hogy ez nem is egészen tudatosan történik. A lelkipásztorok önkéntelenül megérik, hogy mindezekben a vonatkozásokon keresztül közelebb férközik híveik lelkéhez mindaz, amiről beszédeikben tanítanak. A másik oldalon pedig a hatás, amelyet az ilyen vonatkozású adalékok a hívekből kiváltanak, kétségtelenül tanúsítja azt, hogy értékes voltak elvitathatatlan.

Emlékszem, még fiatal lelkészkoromban történt, hogy egy egyházi beszédem valamelyik pontjának sikeresebb érzékeltetése érdekében hivatkoztam egy kezemnygébe eső magyar közmondásra: „*a gazda szeme hízlatja a jószágot*”. A hatás, amelyet ez kiváltott, egyenesen meglepett. Kiült az arcokra, kiesillogott a szemekből, megfényesítette a templomot. Olykor egy pár szó egy egész világot jelent, egy egész magyar világot. Nos, az amerikai magyar templomokban minél gyakrabban hangzik el egy-egy pár ilyen szó. Így aztán ezeknek valóságos magyar jellegét valóban nehéz kétségbevonni. Eppen azért az a megállapítás, hogy a második generációs amerikai magyar ifjú keveset hallott és keveset hall szülőhazája felől, mértőföldre jár az igazságtól.

Arra is szívesen szoktam hivatkozni, hogy abban az esetben, ha az ifjúság csakugyan gyengén állana magyarság dolgában, a templomokban már régen elhalt volna a magyar szó. Hiszen a templomlátogató gyülekezeteknek ma már legalább fele az ifjabb generációkból kerül ki. Ha pedig ezek már nem volnának képesek teljes figyelemmel kíséreni a magyar istentisztelet minden részletét, akkor egészen természetesen az istentiszteletek nyelve már régen angolra fordult volna. Ez a fordulás azonban még nem következett be, s egyelőre nem is igen fog bekövetkezni. Még mindig igen sok a magyar szó, amelyik ezeket a templomokat magyarságukhoz fűzi, s amíg ezek tartanak, az amerikai magyar ifjú magyarságát igazi veszély nem fenyegeti.

A harmincas évek nagy gazdasági pangása alatt az iskolák az ifjak óriási tömegeit bocsátották ki az életbe, úgyhogy az élet semmi lehetőséget nem nyújtott számukra. 1934. nyarán, amikor a nyári iskola megnyitására került a sor, egy újszerű gondolat vetődött fel bennem. Felhívtam a parokhiára négy olyan ifjú leányzót, aki középiskoláját éppen elvégezte, de kereső elhelyezkedésre semmi lehetősége sem volt a tönkresilányult, depressziós világban. Fel szólítottam őket, vegyenek részt a nyári iskolai tanítás munkájában. Jeleztem, hogy egyik oldalon nagy jót tesznek az iskolás gyermekekkel, szolgálják az egyházat, s emellett saját műveltségüket is meggyarapítják. Azt sem titkoltam el, hogy a kiáltó szegénység miatt az egyház nincs abban a helyzetben, hogy szolgálatukat anyagiakban is javadalmazza, s az egész vállalkozás így az „ingyen vettétek, ingyen adjátok” bibliás ekonomia világába tartozik. Az én négy leányom egy pillanatig sem habozott. Így azon a nyáron a nyári iskolai munkát négy segéderővel kezdettem meg. Soha még ilyen nyári iskola nem volt Duquesneben. Szerették a gyermekek, akik lázas sietséggel igyekeztek az iskolába minden reggel. Szerették a tanítók, akik élvezték a nemes lélekkel végzett munka áldó hatását. Gyönyörködtek abban a hívek, akiknek nem csekély lelki örömet szerzett annak látása, hogy az egyház ifjú tagjai milyen értékes munkássággal írják be nevüket az egyházi élet aranykönyvébe. Legyen szabad, egészen szerényen felvetnem a kérdést: elveszték-e ezek a nagyszerű ifjak a magyarságra nézve?

A nyári iskolát rendszeren nagy gyermekünnepély rendezte be minden egyházban. Így volt ez nálunk is 1934-ben. Az én ifjú tanítógárdám segítségével betanítottam a gyermekeknek *János Vitézt*. A délelőtti tanítás után a tanító-kisasszonyok varrógépeket hoztak fel az iskolába, s elkészítették ők maguk a szükséges jelmezeket. A gyermekünnepély fényesen sikerült. Megjelent azon Duquesne egész magyarsága, felekezeti különbség nélkül. A belépti díjakból

jelentős összeg gyűlt be, s a Nőiegyület, amely az ünnepélyt rendezte, úgy határozott, hogy a bevétel teljes összegét a négy tanító-kisasszonynak adja, a szülők méltányoló szeretetének jeléül. Ennek is örült tiszta szívvel mindenki. Én örültem talán a legjobban, s egy újszerű gondolat ismét felütötte magát a fejemben. A négy ifjú leányzót újra felhívtam a parokhiára, s előadva nekik a nagy eseményt, azt is elmondtam nekik, hogy a debreceni Méliusz könyvkiadó cég nagyszabású kiadású kiadványt rendez, s ebből az alkalmából a legjobb magyar könyveket filléres árban kínálja a vevőközönségnek. Bemutattam nekik az alig pár nappal ezelőtt érkezett könyvjegyzéket, s megkérdeztem tőlük, mi szeretnének inkább, azt-e ha megkapnák pénzben a Nőiegyület ajándékát, vagy pedig azt, ha az egész összegért külön magyar könyveket rendelnének, s ezeknek a könyveknek a formájában fogadnák el szép munkájuk jutalmát. Az én leányaim újra habozás nélkül adták meg egybehangzó válaszukat: *a könyveket kérték!* A könyvek, — egy hatalmas láda könyv, — alig egy hónap múlva megérkeztek, s mikor kiosztottam azokat a terhük alatt roskadozó négy leányknak, s láttam, hogy csillog a szemük az örömtől, egészen bizonyos voltam afelől, hogy azon a szép napon nem volt Duquesne városában négy boldogabb leány ennél a négy derek amerikai magyar leánynál. Mondanom sem kell, hogy a nyári iskolai munkának ez a rendje a következő években is fennállott az egyházban. Meg kell azonban újra kérdeznem, újra egészen szerényen, hogy vajjon a „kisműveltségű magyar szülők” ilyen gyermekei valóban veszteségteljes jelentenek-e a magyar sorsközösségben?

Még egy dologra ki kell itt térjek. Általánosan ismert tény az, hogy a nagy amerikai magyar segélyegyletek pár évvel ezelőtt bevezették magyarországi nyári zárandokútjait. A *Református Egyesület* 1938-ban és 1939-ben rendezett ilyen zárandokútakat, s ezeket ifjúsági tanulmányi versenyekkel kapcsolta össze. A versenyeket öt-hat amerikai magyar gócponton tartották meg. A kizárólag magyar nyelven folytatott versenyek tárgyi anyaga a következő volt: 1. Magyar helyesírás diktálás után. 2. Magyar fogalmazás zárt írásbeli dolgozat formájában. 3. Magyarország története és földrajza. 4. Egy a versenyzők által tetszés szerint választott vers elszavalása. Jómagam mindkét évben jelen voltam a versenyeken valamelyik ponton. Szeretném azonban, ha itthon a szülőházában lehetne alkalmat találni arra, hogy egy-egy ilyen amerikai magyar ifjúsági tanulmányi verseny a legnagyobb nyilvánosság előtt lefolyhasson, mert ezek elért eredményei egyenesen felkelőek. Talán majd akkor, ha elülnek a gonosz háborús szelek, erre is sor kerülhet.

A tanulmányi versenyek győzteseinek jutalma nem megvetendő dolog. Nem egyéb ez, mint egy másfél hónapra terjedő, teljesen ingyenes kirándulás Magyarországra. Az amerikai ifjú számára egyenesen tündérálmom ez. A hazajövő ifjak beutazzák, gondosan elkészített terv alapján az egész országot, s a nagy túra után résztvesznek a debreceni Nyári Egyetem előadásain. Amikor pedig ez bezárul, tapasztalatokban meggazdagodva, rengeteg új ismerettel visszatérnek az újhaza földjére. Mindmégannyi ifjú magyar apostol!

Az én duquesnei egyházamból 1938-ban is és 1939-ben is kikérült egy-egy győztes ifjú. 1938-ban *Gál Adél* és 1939-ben *Subestyén Márta*. Nemrégiben benézve a Nyári Egyetem titkári hivatalába, igen kedves meglepetésben volt részem. A hivatal vezetője, *de. Lenqyel Imre* egyetemi lektor, előkereste számomra azokat az írásbeli dolgozatokat, amelyeket e két év folyamán, az amerikai magyar ifjak készítettek a tanfolyam elvégzése után. Zárt írásbeli dolgozatokról van természetesen szó. Rendkívül érdekes és rendkívül beszédes frászművek ezek a dolgozatok. Ugy érzem, több és szélesebbkörű nyilvánosságot is megérdemelnek, mint amilyenben eddig részesültek. Eppen ezért kettőt, amelyeknek terjedelme ezt megengedi, szeretnék bemutatni tanulmányom olvasóinak. Az első dolgozatot, 1938-ban, *Érdeky Kálmán*, pittsburghi magyar ifjú írta, s ez, betűszerinti pontossággal leírva, az alábbiakat adja elő:

„Az amerikai magyarok, akik még soha életükben még nem látták Magyarországot (az amerikai nem

tudja kiejteni a magyar „gy“ kettősmássalhangzót, számára az két mássalhangzó így: gj. S. E.), mindig azt kívánják, hogy valamikor haza jöjjenek meglátogatni azt az országot, ahonnan szüleik jöttek. Én is mindig ezért kívántam hazajöni.

Mióta Magyarországon vagyok, mindig gyakorlom a magyar nyelvet. Mióta itt vagyok, sokat tanultam a magyar irodalomról, a magyar történelemről és a magyar helyzetről.

Engemet a magyar helyzet érdekelt legjobban, azért mert nemcsak az itteni magyaroknak, de az amerikai magyaroknak is fáj a szívük azért a magyar földért, amit Trianonban elvettek tőlünk.

Éppen azért szerettem volna megismerni saját tapasztalataimon át a magyar helyzetet. Látni akartam azt az országot, amelyben az apám tanult és amelyből Amerikába kivándorolt. Látni akartam azt a sok szép vidéket, amelyről annyit beszélnek, azokat a szép köztümekeket, amiket fényképről ismerek.

Tervem csak részben valósult meg, sokkal többet szerettem volna látni mint amennyire alkalmam volt, de remélem, hogy még életemben lesz alkalmam eljönni Magyarországra.

Érdeky Kálmánról szükségesnek tartom megjegyezni, hogy nem mint a tanulmányi verseny győztese látogatott át a szülőhazába. Gyermekkorát olyan városban élte le, amelynek lakosságában magyar alig akadt. Így nem igen lehetett alkalma magyar iskolázásra. A másik ifjú, kinek dolgozatát bemutatom, *Sebestyén* Márta, akinek Duquesneben alkalma volt nyári és vasárnapi iskolába járni, s emellett egyházas környezetben nőtt fel. Dolgozata így hangzik:

„Magyarország arra lehet nagyon büszke, hogy annyi kiváló költői voltak és még ma is vannak. Minden korban voltak nagy költők, akik nemcsak egy tárggyal foglalkoztak, hanem többel. Ott volt Zrínyi Miklós gróf, aki a „Szigeti Veszedelem“ nevű epikai művet írta, továbbá Madách Imre, „Az Ember Tragédiá“jának az írója. Ez a mű a legkiválóbb magyar drámai költemény. Csokonai vitéz Mihály, Petőfi Sándor és Ady Endre képviselik a lyrai költészetet. E három közül, biztosan Petőfi Sándor a legkiválóbb és a legismertebb. Hazafias költeményeket írtak Kölcsei Fe-

rencz, a magyar „Himnusz“ írója és Vörösmarty Kálmán (így!), aki a „Szózat“-ot írta. A legnevezetesebb elbeszélő költemény írója Arany János volt. Mind ezek a költők közül, én, Petőfi Sándort szeretem legjobban, mert ő olyan realisan leírja versben a magyar nép életét. Azért is szeretem Petőfit, mert ő adta a világnak azt a remek költeményt „János Vitéz“. Ezenkívül még ő írta a „Bolond Istók“-ot is. A népies költeményei közé tartoznak a falusi életről szóló versei is. De azért nemcsak ilyen népies verseket írt hanem hazafias versei között megjelenik a „Talpra Magyar“. Ez le van fordítva több nyelvre és ez hirdeti a magyar népek a sorsát. Mind ezek úgy vannak megírva, hogy az ember nagyobb élvezettel olvassa mint akármelyik híres regényt.

A felhozott példák, úgy érzem, semmi kétséget sem hagynak fenn aziránt, hogy az amerikai magyar ifjúság sorsa ma még egyáltalán nem aggasztó, s hozzátehetjük ehhez azt is, hogy ilyen példát még nagyon sokat lehetne felhozni. Azt hiszem azonban, hogy erre semmi szükség sincsen. Az ifjúság helyzete akkor fog aggasztóvá válni, ha kidől mellőle a gerincet képező első generáció, még mielőtt az ifjú generációk magyarsága megnyerte volna a szülőháztól mindazt a felkarolást, amely azután képessé tegezte arra, hogy magárahagyottságában is meg tudja őrizni életében azokat az erőket, amelyek a széteséstől megóvják s magyar egyéniségének továbbfejlesztésére segítik. Tekintettel arra, hogy az első generáció sorai ijesztenően ritkulnak, elkezdett az utolsó pillanat arra, hogy ezt a felkarolást elvehesse. Ennek az ifjúságnak életében éppen ezért a sarkalatos probléma mindenek felett az, hogy megtaláljuk az utakat és módokat az ifjú magyar generációk megközelítéséhez és önállósult magyar tudatosságuk kifejlesztéséhez. Amint erre céloztam már, ez utaknak és módzatoknak felkutatása és a teendők megállapítása e tanulmány második részében fog tárgyalás alá kerülni. Elégdjünk meg azért, Mark Twain szavaival egyelőre azzal, hogy az amerikai magyar ifjúság korai pusztulásáról szóló híresztelések jókora nagyítás jegyében állanak. A leányzó nem halt meg, s mégcsak nem is alszik.

(Folytatjuk.)

Sebestyén Endre

N É G Y V I L Á G T Á J K R Ó N I K Á J A

(A Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet Közlése)

ÉSZAK

A regisztrálás megtörténte után a szlovákiai Magyar Párt teljes erővel látott munkához. A pártelnök, *gróf Eszterházy* János elsősorban is a kerületi elnököket nevezte ki. Február 7-én a kerületi elnökök és titkárok értekezletét tartották meg. Az értekezleten, amelyen a magyarságot érintő mindenfajta kérdést megtárgyaltak, a mutakozó nehézségek és a rossz időjárás ellenére is a meghívottak majdnem teljes számban megjelentek. Jelen voltak a besztarcebányai, zólyomi, eperjesi, szepesmindszenti, iglói, körmöcbányai, nagymihályi, nagyszombati és nyitrai kerületek kiküldöttei. Az értekezlet behatóan tárgyalta egyéb kérdések mellett a pártsajtó ügyét. Eszterházy János közölte, hogy a kerületi elnökök és helyettes elnökök kinevezése után kinevezi a helyi szervezetek elnökeit is, hogy alapjaiktól kezdve indulhasson meg az eredményes pártélet.

Ülést tartott a Magyar Párt pozsonyi szervezetének elnöki tanácsa is, amelyen bejelentették, hogy az elnöki tanács helyébe az új szervezeti szabályok előírásának megfelelően helyi pártvezetőséget állítanak fel. Az elnöki tanács a magyar iparosok és kereskedők előterjesztése alapján állástfoglalt amellett, hogy az eddig csupán két nyelven kiállított tanoncszerződéseket a magyar nemzetiségűeknél magyarul állítsák ki.

Február hó végén tartotta utolsó ülését a Magyar Párt besztarcebányai szervezetének régi pártvezetősége. A gyűlésen az elnök bejelentette, hogy a Párt bejegyzése óta több mint 70-en jelentkeztek tagnak, míg a Sz. M. K. E.-ba több mint 100-an léptek be.

A Párt szociális téren is folytatta fokozott tevékenységét. A magyarok között nagy számmal vannak minestelenek, valamint olyanok, akik önhibájukon kívül súlyos helyzetbe kerültek. A párt az arra érdemeseket és okvetlenül rászorultakat a maga erre rendelt szervével a lehetőség szerint támogatásban részesíti. Ez a szerv a szociális osztály. Az osztály a magyarságot érintő szociális kérdésekkel egybekötött mindennemű munkában tevékenykedik és eddigi működése is már sok szép eredményt hozott.

A Párt egyébként minden erejével arra törekszik, hogy tagjainak számát gyarapítsa. Célja, hogy minden Szlovákiában élő magyar (szlovák állampolgár) közvetlenül tagja legyen a Magyar Pártnak, amely minden vonatkozásban egyetlen illetékes szerve a szlovákiai magyarságnak. A kiadott rendelkezések szerint a családtagokat is külön-külön be kell léptetni, azaz mindegyik családtag részére külön belépési nyilatkozatot kell kiállítani. A családtagnál nem jön tekintetbe, hogy kiskorú, vagy öreg-e, mert a korra vonatkozólag nincsen korlátozás.

Meg kell emlékeznünk a Párt kebelén belül létesített Kisebbségtudományi Osztály felállításáról. Az Osztály célja

a szlovákiai magyarság életére vonatkozó minden kérdés megfigyelése, az erre vonatkozó anyag összegyűjtése, a szlovák állam, valamint a szlovák-német-magyar viszony szlovákiai vonatkozású anyagának feldolgozása. Az Osztály időközönként összefoglaló jelentéseket ad ki, amelyekben eseményeket és híreket, megjelent törvényes rendelkezéseket, könyvismertetéseket, sajtóanyagot közöl.

Február 15-én tartotta a másik országos jellegű szerv, a Sz. M. K. E. (Szlovákiai Magyar Közművelődési Egyesület) főközgyűlését. A közgyűlés színhelye a Toldy Kör otthona volt. A közgyűlésen résztvett a magyarságnak minden jelentős vezető egyénisége. A gyűlést Csáky Mihály, a szlovákiai magyar kulturális ügyek vezetője nyitotta meg. A közgyűlésen elsősorban is dr. Párkány Lajos az 1938 novemberétől eltelt idő munkáját ismertette. Eszerint a vizsacsatolás óta a Sz. M. K. E. legfőbb feladata volt a megszokott iskolán kívüli népművelés folytatása. Azért mert lélekszámban megfogyatkoztak, a veszteséget a tartalékok bekapcsolásával kellett pótolniuk. A közgyűlés megtartásáig a Sz. M. K. E. immár 44 községet szervezett meg, úgy hogy ezeken a helyeken a helyi megbízottak útján nagyszabású kulturális tevékenységet tudnak kifejteni.

A közgyűlés Fisély Imre korelnök vezetése alatt megválasztotta a 60 tagú országos választmányt, majd pedig a választmány a maga kebeléből megválasztotta új tisztikarát. A tisztikar a következő lett: elnök: Csáky Mihály, elnökhelyettesek: dr. Gyürky Ákos és Párkány Lajos dr., ügyvezető titkár: Hostok István, jegyzők: Heggy Ilona és Király Tibor, pénztáros: Tablóczky Károly, ellenőrök: dr. Duka Zoltán Norbert és dr. Földes József. Csáky Mihály elnök, akit immár harmadszor választottak meg, kijelentése szerint abban látja a Sz. M. K. E. feladatát, hogy az olyan munkát végezzen, amelynek nyomán mind a magyar ember, mind a magyar nép kivívja magának műveltségével, tudásával, jellemével, munkájával az ország tisztelét és megbecsülését. A Sz. M. K. E. célja a magyar nép szellemi javának fejlesztése. Ezekkel szervesen összefügg a lélek ápolása, a jellem alakítása, az erkölcs megalapozása és a gazdasági kérdések. Magának a Sz. M. K. E.-nek ugyan nem célja és feladata a gazdasági kérdések megoldása, mivel azonban rendezetlen gazdasági és bizonytalan megélhetési körülmények között élő nép soraiban nem lehet kultúrát terjeszteni, a népnepelő munkát úgy akarják irányítani, hogy a gazdasági kérdések megoldásához kellő alapismereteket nyújtsanak. A munka gyakorlati kivételére vonatkozólag kijelentette, hogy intézményesen kívánnak foglalkozni egyrészt a falusi néppel, másrészt a városi lakossággal és a szorványokkal. Minden esztendőben egész évre terjedő munkatervet dolgoznak ki, külön a falunak, külön a városnak. Előadókat részben a központ küld, de helyi előadók nevelését is szorgalmazzák. Kiterjeszkednek a dal ápolására, énekkarok szervezésére. A műkedvelő színjátszást is ki akarják fejleszteni és központilag irányítani. Arra törekcsenek, hogy a SzMKE-nek mindenütt legyen saját helyisége. A nagyobb termek hiányát kultúrházak létesítésével akarják kiküszöbölni. Sürgősen megoldandó kérdés a könyvtár is, aminek gyors kiépítését pénzügyi nehézségek gátolják. Tanfolyamok rendezésére csak akkor kerül sor, mikor a szervezési munka már befejeződött és bizonyos seregszemlélt is tarthatnak a munka eredménye felett.

Esterházy János, mint a szlovákiai magyarok családjának feje üdvözölte a Sz. M. K. E.-t új munkakorszaka kezdetén és bejelentette, hogy az Egyesület rendelkezésére bocsátja a Madách-könyvesház megnyitására a szorvány-magyarok számára összeállított vándorkönyvtárakat, amelyeket már ládákban helyeztek el. A Madách-könyvesház részéről ezenkívül 10.000 korona értékű könyvet bocsát a SzMKE könyvtár-alap rendelkezésére. Végül biztosította az SzMKE-t arról, hogy munkájában mindig támogatni fogja.

Február hó folyamán tartotta meg közgyűlését a szlovákiai magyarság legjelentősebb irodalmi egyesülete, a Toldy Kör. Az 1941-es év munkáját ismertető beszámoló szerint a Kör a körülményekhez képest nagyon szép eredménnyel dolgozott. Az 1941-es évre az első választmányi

gyűlés 3 fővel tűzött az Egyesület működése elé: 1) foglalkozni a népismerettel, 2) foglalkozni magyar nyelvvel, helyességi és nyelvtisztasági kérdésekkel, 3) részletesen foglalkozni a honismeret kérdéseivel minden vonatkozásban. Az első cél megvalósítását szolgálták matinék, népismereti előadások és megfelelő füzetek kiadása. A második célt szolgálták a nyelvvelhelyességről tartott előadások és az erről szóló kiadványok. A harmadik cél érdekében tartottak előadást a pozsonyi városi képviselőtestület történetéről, az ősmagyarság településéről és a kérdésre vonatkozólag kiadványok is jelentek meg. A magyar társadalmi élet fejlesztését összejeveletek rendezésével, irodalmi és művészeti emlékkönyvekkel, műkedvelő előadásokkal, belső szeminárium előadásokkal és különböző kiadványokkal szolgálták.

Számszerű adatokat nézve, az 1941-es év folyamán a választmány 10 rendes ülést tartott, amelyeken átlag 42 választmányi tag vett részt. A legtöbb ülést teaest, illetve társasvacsora követte. A nyilvánosság részére 3 ünnepélyt tartottak: Petőfi-estet, Széchenyi- és Liszt Ferenc-estélyt. A műkedvelő színigárda 3 előadással szerepelt, ezenkívül tartottak egy Nyitrai-matinét. A Kör helyiségében a tagok és vendégek részére 10 szeminárium előadást rendeztek. A Kör tagjai máshol is szerepeltek előadásokkal, még pedig összesen 44 előadást tartottak. Megjelent ebben az évben az 1941-es év évkönyve, továbbá három kiadványsorozatot 15 könyvvel. Az egyesület taglétszáma csak úgy, mint az 1940-es esztendőben, valamivel 500-on felül mozgott. Összegezve az 1940-es évhez viszonyítva az 1941-es évben a kiadványok száma szaporodott, a rendezéseké viszont csökkent.

KELET

Új vezetőséget választott az aradi evangélikus egyház 1942-ik évi közgyűlésén. Az egyházközség vezető emberei és a hívek is szép számban gyűlekeztek össze a lemondás folytán megüresedett egyházközségi felügyelői állások megszerzésére. Purgly László egyházkerületi felügyelő ugyanis 1917 óta viselt aradi egyházkerületi felügyelői tisztségéről lemondott. A közgyűlés a lemondást tudomásul vette és méltatta azt a nagy horderejű munkát, amit Purgly László negyedszázados működése idején végzett. Frint Lajos szuperintendens mellett ő végezte a legnagyobb munkát az evangélikus egyház érdekében az elmúlt 20 év alatt. A lemondás folytán azonban nem vesztették el teljesen Purglyt, mert mint egyházkerületi felügyelőnek ezentúl is lesz alkalmá, hogy a gyülekezet ügyeit szolgálhassa. Purglyt egyébként örökös tiszteletbeli felügyelőnek is megválasztották. A megüresedett egyházközségi felügyelői tisztre a presbiterium dr. Palágyi Jenő kerületi másodfelügyelőt választotta meg. Palágyi helyébe másodfelügyelővé viszont egyhangú határozattal Guld Emil bankigazgató került. Guld Emil hosszú éveken át volt jegyzője az egyháznak. Az újonnan megválasztottaknak tisztségükbe való beiktatása március elsőjén volt ünnepélyes istentisztelet keretében.

A magyar kisebbségi életet is közelről érinti és magyar szempontból is jelentős az a határozat, amit a Iugosi Notre Dame zárda-iskola ügyében hozott a római katolikus egyházközség választmányja. A német népcsoport 10 tagja ugyanis — akik a római katolikus egyházközségnek is választmányi tagjai — beadvánnyal fordultak az egyházközség vezetőségéhez és az egyházközség választmányának sürgős összehívását kérték a német nyelvű római katolikus oktatási intézeteknek a német népcsoport részére történő átadása, illetve ilyen irányú határozat meghozatala céljából. Az összehívott választmányi ülésen a németeknek 16, a magyarságnak pedig 12 szavazásra jogosított tagja jelent meg. A püspök távirati utasítására a papság nem jelent meg az ülésen. Dr. Vincze Aladár, az egyházközség magyar alelnökének indítványára határozatilag kimondták azt az évek óta gyakorlatban megvalósított tény, hogy az egyházközség önálló magyar iskolaszékét megalakítják. Miután ezt az indítványt az összes jelen voltak egyhangúlag elfogadták, dr. Vincze Aladár mint az önálló magyar iskolaszék elnöke is ünnepélyes hitvallást tett az összes

magyar tagok nevében a hitvallásos magyar nyelvű iskolák további fenntartása és fejlesztése mellett. Bejelentette, hogy a magyar iskolaszék német iskolágyben tárgyalni illetéktelennek tekinti magát, amennyiben a német iskolák átvételével egyidejűleg a német népcsoport biztosítja a magyar tagozatnak mint hitvallásos iskoláknak további zavartalan működését. Dr. Horger Ferenc a német népcsoport határozati javaslatát ismertette, amelyben a német ovodával egyidejűleg a zárda-iskola német tagozatainak (gimnázium, elemi iskola és ovoda) átadását javasolta nevelési, fegyelmi és igazgatási vezetés céljából. A javaslat kimondta, hogy az intézet vagyona az a határozat nem érinti. Az elegendő névszerinti szavazásra 15 német tag a javaslat mellett szavazott, a 12 magyar választmányi tag pedig tartózkodott a szavazástól.

Most járt le a *Déli Hírlap* által 1941. év júliusában regényre, elbeszélésre és költemény megírására hirdetett irodalmi pályázat. A pályázatnak célja az volt, hogy a Dél-Erdélyben maradt magyarság irodalmi életét fellendítse. A határidőig a három műfajra kiírt pályázatra 129 pályázattól 297 munka érkezett be. Legnagyobb számban verspályázat futott be. Összesen 81 verspályázat érkezett be. Beküldtek 44 novellát, legkevesebben a regénypályázaton szerepeltek, összesen 4-en.

Nagyjelentőségű mozgalom indult meg a temesvári magyarság körében. A mozgalom régi hiányt kíván pótolni és megvalósítás esetén nagy hatással lesz a falusi termelésre is. A mozgalom célja az, hogy a nagyenyedi Hangya Szövetség keretében egy nagy, a társadalom minden rétegét felölelő fogyasztási szövetkezet létesüljön. Ez a fogyasztási szövetkezet a célkitűzésnek megfelelően egyrészt hivatott lesz az összes közszükségleti cikkeknek a fogyasztók részére való beszerzésére, másrészt azonban hivatott lesz arra is, hogy a falu termékeit, főleg az élelmiszereket közvetlenül juttassa el a fogyasztókhoz.

Az új alakulat a szövetkezeti formát azért választotta, mert ez ma a gazdasági élet legkorszerűbb formája és nagy előnyökkel bír a tagjai részére. Ez a szövetkezés arra törekszik, hogy sok kis ember tőkét gyűjtse össze. Az üzleti tőkét egyenlő 1000 leies üzletrészekből gyűjtik össze.

Szép szociális munkát végez a nagyenyedi *Magyar Népközség* a helybeli szegények és munkaképtelenek segélyezése céljából. A népközség közel 100 személyt lát el, valamint juttatnak a rászoruló személyek részére fa-, ruha-, cipőadományokat és pénzbeli segélyt. A legnagyobb tevékenységet a népközség végzi élelmiszer- és élelmiszer-akcióival. Az akció két irányban dolgozik: egyrészt ebédet ad iskolásgyermekeknek és felnőtteknek, másrészt élelmiszert a rászoruló családoknak. A református, katolikus és állami elemi iskolák növendékei közül 65 magyar gyermek részesül minden nap ebédben, azonkívül 28 felnőttnek adnak ki ételt. Az otthon főző szegények részére összesen 51 családnak adnak ki élelmiszert. A ruha-akció

folyamán az idén 54 gyermeket láttak el meleg téli ruhával, 27 gyermeket pedig cipővel, 89 család részére tűzifát osztottak ki. A rászorulóknak szükség esetén pénzbeli támogatást is nyújtanak főleg betegség esetén; eddig 63 család részesült pénzegélyben.

DÉL

A horvátországi magyarság is igyekszik kifejezni a körülmények által megengedett és lehetővé tett munkát. Így a *Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség* verőcei csoportja alakuló közgyűlést tartott, amelyen a közösség zágrábi központját *Missér László* titkár képviselte. A közgyűlés után a verőcei csoport ifjúsága magyar napot rendezett. A műsoron énekek, szavatok, jelenetek követték egymást. A szereplők valamennyien tudásuk javát adták.

A horvátországi magyarság népi kulturális szervezete, a *Közművelődési Közösség* sikeres évi gyűlést folytatott. Tekintettel arra, hogy sok helyen nincstelen szegény magyarok adták össze szerény adományaikból a viszonyaikhoz képest nagy összeget, megállapítható, hogy a téli segélygyűjtés nagy sikerrel járt. A helyi szervezetek kerekén 39.000 kunát adtak össze. Az összeg nagy részét, 34.000 kunát ki is osztották a rászorulóknak között.

BÁNSÁG

Nemrégiben adta ki a bánági református egyház esperesi jelentését az elmúlt évről. Az idei esperesi jelentés teljesen eltér az eddegiektől.

Statisztikai adatokban szegény, mert a nehéz idők nem alkalmasak az adatgyűjtésre. Az egyházaknak és híveiknek sok megpróbáltatást kellett kiállaniuk. Ezek között is a legsúlyosabb a macedóniai szepoti fiókegyház eltűnése, amely két évtizeden át *Vas Antal* vezetése alatt fejtett ki szép munkát. Igen sokat szenvedett a szépen fejlődő belgrádi egyház is. Imaháza beomlott, bútorai megromlottak és a hívek futva mentették életüket. A szervező munka azonban már újra megindult. A Bánágban 10 református egyház él és dolgozik. A nehéz viszonyok között a vezető esperes csak Pancsovát, Belgrádot, Versecet, Nagybecskerekét látogatta meg. Itt is, mint a többi helyeken a szegénység és a magárahagyottság ellenére tovább folyik az egyházi élet. Nagybecskerek új orgonát szerzett be. Fehértemplomon egy hívő imaházat vásárolt. Versec paplakot és imaházat szerzett a hívei számára. Mint a jelentés mondja, az egyesületi élet lüktető, de a nemzeti buzgóság háttérbe szorítja a régi kereteket. „Eddig református magyarok voltunk, ma pedig magyar reformátusok. Van egy nagy hiányunk, ami a legjobban fáj és ez mutatja árvaságunkat: nem jutunk zoltárhoz, bibliához, Magvetőhöz és naptárhoz.” A reformátusság minden törekvése odairányul, hogy ezen a téren is érjenek el kedvező eredményeket.

Dr. Bédi Imre

Ő R H E L Y

Magyar írók Bulgáriában

A Láthatár, amelynek feladatai között a velünk szomszédos vagy rokon népekkel való kulturális közeledés és egyúttal a külföldön élő magyarokkal való kapcsolatok ápolása áll, március hónapban mindkét irányban jelentős gyakorlati munkát végzett, ezúttal Bulgáriában. A magyar-bolgár kultúregyezmény megkötése időszzerűvé tette azt, hogy munkánkat Bulgária felé is kiterjesszük és ezért Fehér Géza szófiai egyetemi tanár útján már hónapokkal ezelőtt kapcsolatot kerestünk a Bolgár Írók Szövetségével, hogy Szófiában magyar, viszont Budapesten bolgár irodalmi előadásokat rendezhessünk és ezzel elmélyíthessük a bolgár-magyar művelődési kapcsolatokat. A Bolgár Írók Szövetsége február hónapban Fehér Géza útján értesítette a Lát-

határt, hogy szívesen meghívja a magyar írók egy csoportját, sőt ezen kívül a magyar kulturális élet egy-két reprezentatív tagját is előadásra. A tervek márciusban megvalósultak és a Bolgár Írók Szövetségének meghívására március 15-én és 16-án tartottuk meg Szófiában a magyar irodalom két ünnepi előadását, ezenkívül pedig még a szófiai magyar kolónia körében megünnepeltük a magyar szabadság ünnepét, március 15-ét is.

A magyar írók közül *Nyirő Józsefet*, *Szabó Lőrincet* és *Zilahy Lajost* hívta meg a Bolgár Írók Szövetsége előadásra, ezenkívül meghívta *Csuka Zoltánt*, a Láthatár szerkesztőjét, *Drucker Györgyöt* a Külügyi Szemle szerkesztőjét, a Magyar Külügyi Társaság Balkán-Bizottságának alelnökét és *Hankiss János* egyetemi ny. r. tanárt.

A magyar írók csoportja március 13-án utazott el Buda-

pestről és 14-én este érkezett meg Pirota, a bolgár határ-
városba, ahol a Bolgár Irók Szövetsége részéről küldöttség várta
őket. A fellobogozott állomáson a piroti gimnázium növendékei
tanáraikkal együtt a magyar és bolgár himnuszok eléneklésével
köszöntötték a vendégeket, akiknek bolgár nemzeti színnel fel-
díszített esztergályokat nyújtottak át. A vonat rövid tartózkodás után
továbbrobogott Szófia felé, ahol a vasúti állomáson *Arnóthy-
Jungerth* Mihály szófiai magyar követtel az élén a követség
teljes személyzete, a *Bolgár Irók Szövetsége* részéről *Csilingirov*
elnök és igen sok bolgár író, a bolgár kultuszminisztérium
részéről pedig *Jocov* Boris államtitkár és *Arnaudov* Boris mi-
nisteri osztálytanácsos várták a vendégeket. *Fehér* Géza egye-
temi tanár már szintén Piroiban csatlakozott a magyar írók
csoporthoz és velük együtt érkezett Szófiába.

Március 15-én, a kora délelőtti órákban a magyar írók
csoportha a királyi udvarba feliratkozásra vonult, majd a dél-
előtti folyamán tisztelgő látogatáson jelent meg a magyar
követnél.

Délelőtt 11 órakor a szófiai egyetem aulájában igen előkelő
és nagyszámú közönség előtt tartották meg a magyar írók elő-
adását. Bevezető *Csilingirov* egyetemi tanár, a Bolgár Irók Szö-
vetségének elnöke mondott, majd *Fehér* Géza egyetemi tanár
tartott bolgár nyelven előadást az élő magyar irodalomról, ki-
emelve *Nyirő* József, *Szabó* Lőrinc és *Zilahy* Lajos alkotó mun-
kásságát. *Zilahy* Lajos francia nyelven olvasta fel Kovács János
halála című rendkívül nagy hatást keltő novelláját, majd *Nyirő*
József német nyelven olvasta fel Erdély című elbeszélését. Ez-
után *Szabó* Lőrinc német nyelven adott elő verseiből s különö-
sen élénk-képző előadását azzal, hogy a versekkel kapcsolatos
élményeit is elmondotta és így szinte plasztikusan érzékeltette
a versek keletkezését. Végül a *Bagoly* című versét magyarul
mondotta el és utána nyomban *Szpaszov* Pável bolgár költő
saját fordításában bolgár nyelven mutatta be a költeményt. A
közönség *Szabó* Lőrinc valamennyi versét frenetikus tapsal
jutalmazta, különösen nagy sikere volt a bolgár nyelvre fordított
költeménynek.

Végül *Csuka* Zoltán a Láthatár tizesztendős munkásságáról
beszélt német nyelven, különösen pedig e munkásság bolgár-
magyar vonatkozásairól, emellett pedig felsorolta mindazokat a
folyóiratokat és intézményeket, amelyek a magyar-bolgár kul-
túrális kapcsolatok ápolása terén figyelemreméltó munkát végez-
tek. Előadását bolgár nyelven fejezte be, ami nagy hatással volt
a jelenlévő közönségre.

A nagyszerűen sikerült irodalmi matinét *Csilingirov* a Bol-
gár Irók Szövetségének elnöke zárta be, megköszönve a magyar
írók előadásait és ugyancsak köszönetet mondva a szófiai bolgár
közönség hatalmas érdeklődéséért.

A bolgár írók ezután ezen az ünnepnapon átengedték vendé-
geiket a szófiai magyar kolóniának. Déli egy órakor a Bulgária
szálló dísztermében a szófiai magyar egyesületek ebédén látták
vendégül a magyar írókat és ezen az ebédén a szófiai magyar
kolónia csaknem teljes számban résztvett. Az ünnepi beszédet
Arnóthy-Jungerth Mihály szófiai m. kir. követ mondotta, meg-
emlékezett március tizenötödike jelentőségéről, köszöntötte a
megjelent magyar írókat, akik fáradságot nem kímélve, valóság-
os missziót végeztek ezzel a látogatással. A március 15-i magyar
szabadságünnep jelentőségét kiemelve, beszédét Ofémeltósága
Horthy Miklós kormányzó éltetésével fejezte be. A követ
szavaira a jelenlévők felemelkedve helyeikről lelkesen éljenzék
a kormányzót, majd az ünnepi hangulatban elénekeltek a him-
nuszt. A szófiai magyar egyesület részéről előzőleg még *Bráder*
Ferenc alelnök köszöntötte az írókat, a *Petőfi* Sándor magyar
munkás kultúrkör nevében pedig *Brogly* János mondott lelkes
beszédet, kiemelve a szófiai magyar munkások soha el nem múló
örök hazafiasságát és azt, hogy a bolgár fővárosban dolgozó
magyar munkások több mint húsz esztendeje alakították meg

egyesületüket és mindig hűséges és lelkes olvasói voltak a ma-
gyar irodalomnak.

Az elhangzott beszédekre az írók nevében *Nyirő* József
válaszolt. Emelkedett, pompás mondatokban köszöntö meg a
megnyilvánult szeretetet s boldogságának adott kifejezést, hogy
még az Erdély felszabadulása utáni első március tizenötödikét
Kolozsváron ünnepelhetné, ezt a március tizenötödikét a külföldi
magyarok körében ülheti meg. Rámutatott arra, milyen nagy
fontossága van, hogy mi magyarok ne csak fegyverrel, hanem
szeretettel, türelemmel és békességre igyekezéssel küzdjünk a
magunk igazáért. Nekünk minden egyes magyarra szeretettel kell
vigyáznunk s különösen jól esett neki az, hogy a szófiai magyar
munkásság őszinte magyarságának és hazaszeretetének tanuja
lehetett.

Nyirő József szavait a jelenlévők megrendült lélekkel,
könyves szemekkel hallgatták végig s midőn *Nyirő* beszédét
befejezte, a feltörő éljenzés és taps valóban élő bizonyosságát
adta, milyen nagyfontosságú missziót végzett a magyar írók cso-
portja szófiai útjával.

Déután 4 órakor a szófiai magyar egyesület helyiségeiben
ünnepi előadást tartottak, amelyen a szófiai magyar iskola
növendékei *Nagy* József Julián Iskola Egyesületi tanítóval az
élükön kis színelőadást rendeztek és magyar dalokat, valamint
szavakat mutattak be. Az ünnepi beszédet itt *Szabó* Lőrinc
mondotta, március tizenötödike jelentőségét hangoztatva, majd
Csuka Zoltán gyűjtő hatással elszavalt a Talpra magyar-t. A
szófiai magyar kolónia délutánja, amelyen *Arnóthy-Jungerth*
Mihály követte az élén a szófiai magyar követség teljes tisztika-
ra is megjelent, valóban intim és kedves magyar családi ün-
nepesség volt, amely soha el nem múló élményt jelentett vala-
mennyi résztvevőnek.

Este 6 órakor a magyar követ kóktélt adott a magyar
írók tiszteletére és a fogadáson a bolgár irodalmi és szellemi
élet valamennyi előkelősége megjelent. Fél hét óra körül meg-
jelent a vendégek sorában *Filov* bolgár miniszterelnök is, aki-
nek *Arnóthy-Jungerth* Mihály magyar követ bemutatja a magyar
írókat, a bolgár miniszterelnök hosszasan elbeszélgetett az írók-
kal és melegen érdeklődött a magyar irodalom időszzerű kérdéseiről
és az írók szófiai benyomásai iránt.

Este 9 órakor a bolgár közoktatásügyi minisztérium nevé-
ben *Jocov* Boris államtitkár adott vacsorát a magyar vendégek
tiszteletére. Az ünnepi beszédet *Jocov* Boris kultuszminisztériumi
államtitkár mondotta, amire dr. *Drucker* György min. titkár, a
magyar vallás- és közoktatásügyi minisztérium képviselőjében
válaszolt. Ezen a vacsorán még több igen lelkes és bensőséges
pohárköszöntő hangzott el az írók részéről.

Március 16-án délelőtt a magyar írók megtekintették a
szófiai első leánygimnáziumot, amelynek növendékei igazgató-
juk és teljes tanári karukkal együtt az iskola hatalmas lépcső-
házában a magyar himnusz hangjaival köszöntötték a vendége-
ket. A magyar íróknak bemutatták az iskolát, majd a díszterem-
ben frissítőt szolgáltak fel, eközben pedig az iskola énekkara
bolgár népdalokat, két leánycsoport pedig bolgár nemzeti tán-
cokat mutatott be. Meg kell jegyezni, hogy az iskola növendékei
nemrég nagyobb számban jártak Magyarországon, ahol meg-
tekintették a fővárost, a Balatont és Szegedet és az a lelkesed-
és, amely ebből a fogadtatásból felénk áramlott, már a régi
jó ismerősök szívéből fakadt.

Az írók ezután a bolgár miniszterelnökségre mentek, ahol
a déli órákban *Filov* miniszterelnök fogadta őket. Az írók cso-
portjának élére ekkor *Arnóthy-Jungerth* Mihály szófiai magyar
követ állott és az írók vele együtt több mint negyedórát töltöt-
tek a bolgár miniszterelnök dolgozószobájában közvetlen és ben-
sőséges beszélgetésben.

Délben a Bolgár Irók Szövetsége adott ebédet a vendégek
tiszteletére és ez alkalommal *Csilingirov* elnök mondotta az

ünnepi pohárköszöntőt, amire *Zilahy* Lajos válaszolt.

Este fél hétkor a bolgár Tudományos Akadémia nagyteremben ünnepi ülés volt, amelyen dr. *Hankiss* János egyetemi ny. r. tanár és dr. *Drucker* György, a Külügyi Szemle szerkesztője tartották meg előadásukat. A bevezető szavakat dr. *Tomov* Toma egyetemi tanár mondta, majd dr. *Hankiss* János rövid francianyelvű bevezető után német nyelven tartotta meg előadását a magyar irodalom jellemző alkotásairól és alkotóiról. A nagy hatással fogadott előadás után dr. *Drucker* György a magyar közönség külpolitikai neveléséről mondott német nyelven igen érdekes és mélyenszántó előadást. A nagy és előkelő közönség mindkét előadót hosszantartó tapsal ünnepelte és az előadásokért *Tomov* mondott hiteles beszédben köszönetet.

Este a szófiai Nemzeti Színházban a bolgár opera rendezett előadást a magyar írók tiszteletére. A *Nesztinárka* című bolgár nemzeti táncdrámát mutatták be ebből az alkalomból és az opera igazgatósága a táncjáték meséjének érthetőbbé tételére magyarnyelvű ismertető füzetet is adott ki az írók tiszteletére. A bolgár népzene elemeit pompásan visszatükröző zene szerzője, *Goleminov* Marin, szintén megjelent az előadáson. Mind a muzsika, mind pedig a pompás balettkar nagy hatást keltett és a magyar írók elragadtatva nyilatkoztak a pompás táncdráma zenéjéről, koreográfiájáról és a nagyszerű balettkarról. Előadás után intim vacsora volt, amelyen a szófiai bolgár írók, a magyar vendégek, valamint az opera igazgatója, a zeneszerző a balettkar és igen sok bolgár színművész is megjelent. Itt már teljesen fesztelet, mondhatjuk bohém hangulatban voltak együtt írók és színészek és egyik szellemes, lelkes felköszöntő a másikat követte.

Március 17-én a magyar írók vendéglátóik kíséretében a

riai kolostor megtekintésére utaztak. A középkorból származó bizánci stílusú kolostor és templom nagy hatást tett a magyar írók csoportjára. Utközben egyik kisebb bolgár városka kultúrházát és könyvtárát is megtekintették, ahol *Zilahy* Lajosnak bemutatják a könyvek sorában helyetfoglaló „*Két fogoly*” című regényének bolgár fordítását is.

Az írók az esti órákban tértek vissza Szófiába, ahol intim baráti körben *Fehér Géza* egyetemi tanár adott vacsorát tiszteletükre. Itt meg kell említenünk, hogy a magyar írók három pompás napjának rendezésében és előkészítésében a bolgár írók mellett, *Fehér Gézát* illeti a legteljesebb elismerés. Ő volt az, aki a bolgár írókkal együtt nemcsak előkészítette, hanem személyes részvételével és munkásságával létre is hozta a nagyszerű ünnepségeket és figyelme még a legaprólékosabb körülményekre is kiterjedt. Az ő lelkes és odaadó munkássága tette teljessé a sikert és valóban elmondhatjuk, hogy *Fehér Géza* a magyar szellem, a magyar művelődés igazi nagykövete a Balkánon.

A magyar írók csoportja március 18-án reggel utazott el Szófiából, ahol a vasútállomáson a kora reggeli órákban búcsúztatásukra megjelent *Arnóthy-Jungert* Mihály követ, a bolgár kultuszminisztérium képviselőjében *Jocov* államtitkár, a Nemzeti Propagandaigazgatóság nevében pedig *Szprosztranov* a propagandaigazgatóság vezetője, akik egyébként a három nap során valóban fáradhatatlanul az igazi házigazda mélyeséges szeretetével vettek részt az irodalmi ünnepség minden mozzanatában.

A pompás szófiai magyar irodalmi napokat magyar részről már a közeljövőben viszonzni fogjuk.

MEGALAKULT

A MAGYAR-BOLGÁR TÁRSASÁG

A mindinkább elmélyedő magyar-bolgár barátság fontos és jelentőségteljes eseménye volt március 4-én Budapesten a Kereskedelmi és Iparkamara nagytermében. Ezen a napon alakult meg a Magyar-Bolgár Társaság s az alakuló közgyűlésen a magyar politikai és kulturális élet számos előkelősége vett részt s a Budapestben élő bolgárok küldöttsége is megjelent. A vendégeket vitéz *Gyulay* Tibor, a kamara miniszteri biztosa, mint házigazda üdvözölte, majd a Társaság elnöke, a vitéz *Técsői Mór* Kálmánt, a Magyar Külügyi Társaság alelnökét választották meg. Az elnök székfoglalójában hangsúlyozta, hogy a bolgárok felé való közelődés minden magyar szívügye. A társaság megalakulása a magyar ársadalom jelentős külpolitikai gesztusa a bolgár nemzet felé. A hagyományos és szuverén magyar külpolitikai hagyományok a Balkán felé mutatnak s Magyarország Bulgáriával fenntartás nélküli barátságot remélhet.

A nagy tetszéssel fogadott elnöki beszéd után a jelenlevő *Tosev* Dimitri bolgár követ is felszólalt s hangzott, hogy a bolgár-magyar barátság a honfoglalás korától való vérrokonságon és a bolgár-magyar sorsközösségen alapszik. Meglehetősen lehet megállapítani, hogy sokoldalú kapcsolataink állandóan erősödnek mind kulturális, mind pedig gazdasági és politikai téren. Ezek a kapcsolatok minden bizonnyal tovább fejlődnek s ehhez a fejlődéshez járul hozzá a most megalakult Magyar-Bolgár Társaság. A Társaság díszelnökének választotta *Hóman* Bálint kultuszminisztert, *Tosev* követet, vitéz *Szombathelyi* Ferenc vezérezredest, a honvédezerkár főnökét, *Bornemisza* Géza volt miniszter' *Ulein-Reviczky* Antal sajtófőnököt, *Óthy-Jungert* Mihály

szófiai magyar követet és vitéz *Gyulay* Tibort, a kereskedelmi és iparkamara miniszteri biztost. Alelnöknek választották *Alföldi* Béla országgyűlési képviselőt, *Ujpey* Elemér követségi titkárt és *Coelkov* Lázár bolgár követségi titkárt, főtitkárnak *Atzél* Nándort, a Kereskedelmi Hivatal titkárárt, sajtóelőadónak *Badnár* Richárdot, kulturális előadónak *Agotay* Károlyt.

Ezután az elnöki tanácsot, a társaság többi vezetőjét és a bizottságok többi tagjait választották meg. Az elnöki tanács tagok közül a magyar közelet sok előkelősége foglal helyet, így *Bornemisza* Félix, *Öttevényi* Olyvér, *Haggenmacher* Henrik, *Hovszky* János, *Kolosváry-Borcsa* Mihály, *Náray* Antal, *Schandl* Károly, *Szent-Iványi* Domonkos, gróf *Telesi* Mihály, *Zilahy-Sebess* Jenő és *Zimmer* Ferenc.

EGY DÉLVIDÉKI TRÓNÓ SZÉP, SZINES ÉLETE ÉS SZÜRKE SZOMORU HALÁLÁRA

A „vajdasági” irodalomban, egy időben „bánati” és „bácskai” írókat akartak megkülönböztetni. Ennek az elkülönítésnek sem felfogásbeli, sem más jellegzetesség alapján nem volt jogosultsága. *Gergely* Boriska „bánati” volt lakóhelye szerint, de irányt-kereső lelkével a Bácskához esatlakozott, amikor a láthatára még csak a bácskai városokig nyult... ahol kisebbségi magyar napilapok, folyóiratok jelentek meg... és amikor egy szerkesztőségi frásztal volt a teljesülhetetlen végső vágy, valahol egy bácskai metropolisban...

Később a láthatára kitágult... felkerült néhány hónapra Pestre... felfedezte a fővárost, színházaival, könyvtáraival, szabadegyetemeivel... csodálkozva eszmélt rá láthatatlan kapcsolatokra... s elindult további kapcsolatokat kutatni a román uralom alatt fuldokló Erdélybe... ahol kisebbségi magyar irodalom fakadt, erő

sődött, terebélyesedett... írókat, költőket keresett fel... mesés álom-utazás volt az erdélyi út... mely emlékekkel, pazar benyomásokkal, meglátogatott íróemberek emléksoros, színes könyveivel megrakodva érkezett vissza... és mindezt az örök dilettáns szeretetével raktározta el lelkének és könyvesállványának polcain...

Meghitt, polgári kuriáján rendezte meg *Gergely* Boriska a „*Törökkanizsai Irói Helikont*”. Az udvar évtizedes, vastagderekű fái között szorgos női kezek piros, fehér és zöld-fényű villanykörtéket szereltek a kifeszített drótokra... lámpiókat rejtettek a lombok közé... szép szivárvány-színű, kicsit falusi ízü lámpiókat... a kertbe: *Élő* írók, költők sétáltak... suttogtak... egy riporter bele szeretett egy kanizsai lányba... és hosszú hónapokig versekkel ostromolta a főszerkesztőt a tündéri est szép emlékeképpen... Mindezt láthatatlan kezekkel a háziasszony irányította... *Gergely* Boriska legszébb napja lehetett...

Szép, színes volt *Gergely* Boriska élete... élt, meséket mondott *nagyjainkról* *kicsinyeinknek*, akik ilyenféle mesét az iskolában nem hallhattak... elbeszéléseket írt naptárakba az árva magyar földművesnek... novellát a városi népek... verset az érvékeny szívűeknek... citálták a községházára, hogy ne magyarkodjék annyit... a *Szobor* című regényével választott a szerb jegyzőnek...

Egy pesti kórházban röppent ki színes lepke-lelke és talán elindult a bánati, tiszta Tisza-táj felé... viszont megpihent, lőrödött testét szürke, szokványos bűcsűzató nélkül tették a magyar földbe, s nem úgy, ahogy a szép szokás kívánja, ha elmegy valaki közülünk, aki szepet akart és cselekedett, tekintet nélkül az utókor érték-mérésére...

Szürke Dénes Sándor

Német népi írók a magyar rádióban

A közelmúltban február 26-án a magyarországi német népcsoportnak a Volksbundba tömörült része lépett a magyar rádió mikrofonja elé, hogy 20 perces program keretén belül bepillantást nyújtson a szövetségben folyó kulturális munkába. Az első adás legkiemelkedőbb eseménye a Volksbund elnökének, dr. Basch Ferencnek ünnepi beszéde volt. Rövid beszédében köszönetet mondott a magyar kormányoknak a német adás engedélyezéséért és felvázolta ezeknek az ezentúl minden hét péntekjén megismétlődő népi német rádióközvetítéseknek a célját. Kifejezte azt a reményét, hogy ezeket az adásokat nemcsak a német népcsoport tagjai, hanem a magyar államnép részéről is mindig többen és többen fogják meghallgatni, s ezzel lehetőség nyílik arra, hogy a V. D. U. munkáját és szellemét közvetlenül minél szélesebb körök is megismerhessék, mert aki a saját népét szereti, az éppen a népi német rádió-közveti-

téseken keresztül fogja a németiséget megismerni és megbecsülni. A magyar kormány ezzel a lépésével a fegyverbarátságon kívül egy újabb erős összekötőkapcsot teremtett az egész világ németjeivel. Szolgáljon a népi német rádióóra egyforma hűséggel a népek és a hazának a javára.

A másort ének, szavalat és a Szentgyörgyi-Schnur városnégyes egy zeneszáma töltötte ki.

A magyar rádió eddig is nagy gondot fordított arra, hogy az ország németajkú fiait is teljes mértékben élvezhessék a magyar rádió adásait és anyanyelvükön tájékozódhassanak a legfrissebb világeseményekről. Az a tény, hogy a magyar kormány beleegyezését adta ahhoz, hogy a hazai németeknek a Volksbundba tömörült része a rádióon keresztül is nyilvánosságot kapjon, önmagában is fényes bizonyítéka a magyar kormány bőkezű és megértő nemzetiségi politikájának. Aki tisztában van a rádióknak a mai időkben betöltött felelősségteljes nemzeti hivatásával, annak a szemében ez a tény semmi további magyarázatra nem szorul

K Ö N Y V S Z E M L E

SEBESTYÉN ENDRE: HATEZER ANGOL ÉS AMERIKAI SZÓLÁSFORMA ÉS EZEK MAGYAR JELENTÉSE. Debrecen, 1941. A szerző kiadása, 208 lap, fűzve 4.50 P.

A debreceni egyetem angol előadójának gazdag kifejezésgyűjteménye a magyar nyelvű anglistikai irodalom jelentős gazdagodását jelenti. A huszas és a harmincas évek angol nyelvtanulási láza meghozta gyümölcseit a gyakorlati célú nyelvkönyvek megszorodásában, az anyag nagyrésze azonban selejtes volt. Yolland nagyértékű úttörő szótárai mellett nincs még megbízható kisebb terjedelmű angol—magyar és magyar—angol szótárunk. Nyelvet magánúton tanító könyveink szerény igényűek számára készültek. Nem látott még napvilágot magyar nyelven komolyarányú angol leíró nyelvtan sem. Csupán az idiomatikusok irodalmában mutathatunk rá értékes kezdeményezésekre és változatos termékre. Kundi Ernőnek szótári segéd-könyvül szánt kötete és Erdős Adolfnak dazdag, de rendszertelen gyűjteménye után a nyelvet évtizedes amerikai lelkész-kedése és szaktanulmányai folytán alaposan ismerő debreceni szerzőnek áttekinthetően összeállított szólásforma-gyűjteménye adja a jelenleg leggyakorlatiasabb szellemű kötetet az angolul olvasó és fordító kezébe.

Az angol nyelvet pusztán szavak és nyelvtani szabályok elsajátításával nem lehet elsajátítani, hanem meg kell ismerni azt a tömördek idiomatikus kifejezést és szólásformát is, melyet a legtöbb szótárban hiába keresünk. Legnagyobb részüknél a szavak eredeti értelmének semmi köze sincsen ahhoz az értelemben, melyet az illető szavak a szólásformákban és kifejezésekben a közhasználatban nyertek. A magyar főbe harapott kifejezés a magyarul tanuló idegennek éppolyan rejtély, mint az angolul eléggé nem tudóknak Shaw színdarabcíme: *The apple cart*. Se szeri, se száma továbbá az angol nyelvben azoknak a szavaknak, főleg igéknek, melyek prepozíciókkal és határozószókkal jelentősen módosítják értelmüket. Fejtvöröst okoz az olvasónak az angol szövegekben előforduló sok közmondás és idézet törmelke is. Mindebből a kimeríthetetlennek látszó anyagból a tudós szerző a hatezer leggyakoribb szólásformát nyújtja könyvében célszerű elrendezésben, talpraesett és tömör magyar megfelelők-

kel. Arról is tájékoztat, hogy az angol szólásforma közmondás, szólásmondás vagy az alantas nyelvből (slang) származó kifejezés-e. Kár, hogy az amerikanizmusok megkülönböztetésére nem alkalmaz külön jelet.

A nyelvtanulónak és műfordítónak nélkülözhetetlen könyvecske természetesen nem mérhető ki az anyagot. Remélni lehet azonban, hogy műve sikere, melyet gondossága megérdemel, arra fogja ösztönözni a szerzőt, hogy a Biró—Schlandt magyar—német szólásgyűjtemény mintájára, könyve régebbi nélkülözött ellendrabáját, az ígért magyar—angol szólásformagyűjteményt is rövidesen megjelenteli.

Országh László

ÁCS TIVADAR: NEW-BUDA. Szerző kiadása, Budapest, 1942.

Ács Tivadar egyik legszorgalmasabb kutatója a külföldre vándorolt magyarok történetének. Az utóbbi években két könyve is jelent meg, amelyek — sajnos, csak a szűkebb szakkörökben — érthető feltűnést keltettek. Az egyik „A kik elvándoroltak”, a másik pedig „Kossuth papja, Ács Gedeon”. Ács Tivadar most folytatta sok türelmet és elmélyülést kívánó levéltári kutatásait és a múlt századbéli amerikai magyarság egyik érdekes fejezetét világítja meg; egy városalapítás történetét. Ez a város, amelyet budaméri Ujházy László volt sárosi főispán, az 1848—49-es szabadságharcban hősiességgel védekező Komárom kormánybiztosa alapított, az északamerikai Yowa államban feküdt, a Mississippit és a Missouirit közt. Ujházy elgondolása szerint itt kellett volna összegyűjteni és letelepíteni a magyar szabadságharc hőskatonáit, akik a világsi fegyverletétel után külföldre vándoroltak. Sajnos, az elgondolás csak félig sikerült. *New-Budát*, vagyis magyarul *Uj Budát* sikerült ugyan megalapítani, de a teljes magyar kolonizáció csak álom maradt és az idők folyamán a magyar város is megszűnt, lakói szerteszéledtek, házai eltűntek. Pedig az alapítás nagyon szépen indult, Uj Budának már postája is volt, egész sereg magyar emigráns telepedett le s épített házakot, de — a sors különös szeszélye — elsőnek maga a városalapító hagyta ott az új várost és vándorolt tovább Texasba, ahova magával vitte Uj Budán elhunyt felesége földi maradványait is és ott a *Sírmezőnek* keresztelt új telepen hantolta el. New Buda elnevezése Szemere Bertalan fejében született meg s hogy csak néhány

nevet említsünk, a letelepedettek sorában helyet foglalt Xantus János geográfus és városalapító, Kerényi Frigyes, a költő, Madarász Vilmos, Varga Ferenc, Majthényi József volt somogyi főispán és egész sor más nyelvennyolcas emigráns magyar. Később Kerényi is elhagyta Uj Budát és Ujházy után vándorolt, ott is halt meg Texasban, Sírmező közvetlen közelében — már nem tudott Ujházyhoz eljutni.

A könyv egész sor rendkívül becses és nagyértékű levelet közöl s ezek között legérdekesebbek kétségtelenül Ujházy László és Majthényi József levelei. Különös véletlen, hogy Majthényi és Ujházy leveleiből két ellentétes női jellem hantakozik ki; az egyik asszony, Ujházyné a legnagyobb megpróbáltatások között is bátran követi férjét az emigrációba s ott hal meg férje oldalán a megalapított új városban, — a másik asszonyt pedig hosszú években át hiába kérleli férje, hogy menjen utána, biztosít részére rendes megélhetést és kényelmet, az egyedüllevő férj levelei nem találják meghallgatásra, az asszony ott-hon marad és nem indul az új hazába. 5 különösen szép részletek azok, amelyekben Ujházy László texasi életét írja le, amint hogy Majthényi József feleségéhez intézett levelei is sokszor egészen költői magasságba emelkednek.

Ács Tivadar szép és megbecsülésreméltó munkát végzett ezeknek a fontos kútforrások összeállításával s az amerikai magyarság történetének eddig ismeretlen részét tárta fel és mentette meg az elenyészéstől.

Csuka Zoltán

„MAGYARORSZÁG ÉS A NEMZETISÉGEK.” Ezen a címen tartott a Magyar Külügyi Társaság rendezésében nagy és előkelő közönség előtt előadást dr. Sipos Sándor miniszteri titkár. Dr. Sipos Sándor bátor közvelenséggel és nyíltsággal tárta fel hallgatói előtt azokat a veszélyeket, amelyek a nemzetiségi kérdés helytelen szemlélete és kezelése miatt magyarságunkat fenyegethetik s mutatott rá a legnagyobb magyarok által is oly világosan megjelölt helyes útra. A jelenlevők az előadást őszinte és meleg tapsal jutalmazták.

A DÉLVIDÉKI SZEMLE első számáról írt és a Látóhatár márciusi számában megjelent ismertetésünkkel kapcsolatban szívesen leszögezzük, hogy dr. Eperjessy Kálmán „A Délvidék magyarsága” című cikkében nem Ujvidékről, a középkori városról emlékezett meg, hanem a mondat értelmére szerint a későbbi Ujvidék helyén a középkorban állott falvakról, illetve azok magyarságáról.

S A J T Ó S Z E M L E

VOIX DES PEUPLES, 1942. január 15.

Ez a szám főként a vitápolitikai érintő cikkeket közli. Közlelbi érdeklődésünkre tarthat számot W. A. Liebeskind tanulmánya az amerikai bennszülött nyelvek helyzetéről. Ebben a részben a tupi-guarani, Paraguay köznyelvének a hivatalos spanyol nyelvhez való viszonyát rajzolja. Ma a n-p ezt beszélt származásra való tekintet nélkül, viszont a spanyol a „jó társaság”, a hivatalos, s az iskolák nyelve. A viszony a két nyelv között körülbelül az, mint a svájci nemet s az irodalmi német közt. Prof. Liebeskind úgy látja, hogy a guarani, melyet ma még a nagy többség beszél, előbb-utóbb ki fog menni a használatból. Végezetül az amerikai bennszülött nyelvek helyzetét a következőkben foglalja össze: 1. Amerika országaiban a beszélt nyelv nem ad semmi felvilágosítást a beszélt nemzetiségéről. 2. Az indiánok őntudata Mexikóban ébredőben van. 3. Mégis se Mexikóban, se Paraguayban a kormány nem támogatja az indián nyelvet, ellenkezőleg, a spanyol nyelv terjesztését szorgalmazza. Egy másik cikk Henri Schubert tollából a harmincéves kínai köztársaságról szól. Kína ezelőtt 30 évvel alakult át köztársasággá. Ez akkor mindenki előtt csodálatos volt. Kína hagyományai s akkori helyzete miatt. De éppen ezek a körülmények siettetették átalakulását. Az örösbírodalom abszolút uralkodók alatt állott, akik elzárkóztak minden reform elől. De az 1894-95-ös japán háború s a boverláadás fellobbantotta nemzeti őntudatát s ennek fényében a kínaiak meglátták elmaradottságukat. Reformokat követeltek. Az uralkodó tett is némi engedelményt, de ez nem elégített ki senkit. Erre a megtett engedményeket is visszavonták. De a folyamatot nem lehetett megállítani; kitört a forradalom, mely előbb a régenst, majd a 6 éves uralkodót is lemondásra bírta s kikiáltották a demokratikus köztársaságot Sun-Yat-Sen-nel az élén. Így lett Kína is példája a forradalmak törvényszerűségének: ahol eldugják a szelepeket, ott robbanás következik be. Egyébként a lemondott császár ma Mandzsúria uralkodója.

Végül Mészáros Gyulának a keleteurópai népek történetéről írott munkáját ismeretli a folyóirat.

Toth Béla

A NOUVELLE REVUE DE HONGRIE JUBILEUMI SZÁMA.

Tizedik évfolyamát fejezte be karácsonykor Magyarország franciayelvű félhivatalos folyóirata, s ezt az évfordulót egy vastok, kétszázoldalmi kötetel ünnepele meg. Az egész kötetet egy mindig időszerű, de soha ki nem merithető tárgykörnek szentelte: „Magyarország Kelet és Nyugat között”. Bevezetést a folyóirat körül csoportosuló francia-barát közéleti férfiak társaságának elnöke, gróf Esterházy Móric írt. A magyar-francia barátságokról írt figyelemreméltó tanulmányt Cie Robert de Dampierre, a budapesti francia követ. Markás megállapításaival érdemli ki a figyelmet Kádár László; a magyar történelem földrajzi alapjairól szóló tanulmánya megérdemelné a bővebb kidolgozást. Múltigaz Elemér a magyar társadalom elemének keleti és nyugati eredetét teszi vizsgálat tárgyává, Elekes Lajos a magyar középkori dunai népek között viselt vezérszerepét ábrázolja. Toth László a magyar keresztlenség történelmi jelentőségét vizsgálja Kelet és Nyugat között, Gáldi László

a magyar nyelv különféle elemeinek szerkesztésében való részvételét bizonyítja. Bánt Sandor a nemi tradíciók és a katolikus liturgia viszonyát, Lajtha László a magyar tánc eredetiségét tekinti meg. Sikerkelt cikk Rutz Rezső Budapest helyzetéről Kelet és Nyugat között. Figyelemreméltó Baumgartner Sándor térkép-felvezése: a Magyar Birodalom egy 18. századi szép és szemléltető ábrázolása. Van a számban több olyan cikk is, melynek semmi köze a kelet-nyugat-tárgyköröz, amelyeket bátran lehetett volna mással pótolni. A jubileumi szám teljes egészében jól sikerült, sajnálatos, hogy a magyar sajtó nem foglalkozott vele bővebben. A Nouvelle Revue de Hongrie tíz évfolyama, hatalmas, fontos és értékes anyagával fonteltlenül megérdemli a nemzet elítjének elismerését. A világháború utáni Európában, melynek a fracia volt a nemzetközi nyelve, a magyarságnak számlálatatlan sok barátot szerzett. Ma pedig mikor magában Franciaországban a szörnyű inség lehetlenné teszi a rendes szellemi életet, kétségtelen a legterjedelmesebb és legfényesebb kiállítású franciayelvű folyóirat egész Európában.

A HUNGARIAN QUARTERLY SZÉCHENYI SZÁMA.

Az atlanti Nyugatnak készülő évnegyedes angolnyelvű magyar folyóirat 1941-42. évi téli kötetel teljes egészében a Legnagyobb Magyarok szentelt lapjait. Kornis Gyula a fiatal Széchenyiről, Halász Gábor a naplókról, Jó Tibor patriotizmusáról, Lengyel Tamás a magyar hivatásról vallott nézeteiről, Zelovich László közgazdaságáról, Siklóssy László a sporthoz való viszonyáról, Baumgarten Sándor angol könyveiről, Östör József nőismerőseiről, Gál István a külföldi kortársak Széchenyi-képéről ír nagyobb tanulmányt. A szám hátralevő részében Szász Zsombor Románia, Borsody István Szlovákia szerepéről ír az új európai rendben. Dercsényi Dezső Horváth Henrikről közöl nekrológot, Somogyi József a törökkorbéli Budát idézi. A Hungarian Quarterly utolsó száma, mint a rányomott figyelemzető mondja: „kézirat gyanánt”, jelent meg és

Magyarországon nem kerül forgalomba. Kár pedig, mert az egész remekül sikerült szám, a Vayer Lajos által összeválogatott pazar képanyaggal együtt, valamennyi magyar folyóirat közül a legsikerültebb Széchenyi-számot adta. Nemcsak a külföldi magyar kultúrpropagandára mintaszerű ez a kötet, de hazai folyóirat-szerkesztők is okulhatnak belőle.

A TERMINI MAGYAR-OLASZ KÜLÖNSZÁMA. Fiume, VI. évf. 53-61. sz.

A Giuseppe Gerini főszerkesztő vezetése alatt álló kitűnő olasz folyóirat rendkívül gazdag magyar-olasz számot adott ki, melynek rendeltetése, hogy elmélyítse a két baráti nép kulturális kapcsolatát. Az albumalakú füzet korunk legnevesebb olasz íróit, költőit és képzőművészeti műtájtja be magyarul, míg a magyar irodalom és művészeti élet kiválóságaival anyanyelvén ismerkedhetik meg az olasz olvasó. Műtán a magyar-olasz különszám fősélya Magyarországot az olasz művelt közönség előtt megismertetni, elsősorban kiváló magyar tudósok és írók szolgáltatottak önálló cikkeket a különszámhoz s ezek között első helyen kell említeni Babits Mihályt, Korniss Gyulát, Hankiss Jánost, aki egyébként az olasz különszám magyar anyagának szerkesztője is. Ezenkívül Halasi Nagy, Genton István, Várady Imre, Visky Károly, Zolnay Béla, Tóth László, Németh Antal, Gáldi László szerepelnek a magyarok közül tanulmányokkal az impozáns kötetben. Az önálló cikkeket magyar és olasz írók és költők antológiája egészíti ki. Az olaszok közül megemlítjük Bontempelli, Bottai, D'Annunzio, Marinetti, Arnaldo Mussolini, Benito Mussolini, Ada Negre, Papini, Sevolini, Pirandello nevét, míg a magyarokat a következő nevek képviselik: Ady, Áprily, Babits, Harsányi, Herczeg Ferenc, Illyés Gyula, József Attila, Juhász Gyula, Kassák, Kodolányi, Kosztolányi, Kuncz Aladár, Máray, Mécs, Móricz Zsigmond, Nyirő József, Reményik, Szabó Dezső, Szabó Lőrinc, Tamási, Tersánszky Józsi Jenő, Tormay, Zilahy Lajos. A kötetet 100 olasz és magyar képzőművészeti mű reprodukciója teszi teljessé. A Termini különszáma valóban minden elismerést megérdemel gondosságáért, gazdagságáért és feltétlen színvonaláért. Jó munkát végzett.

SAJTÓ ALATT VAN ÉS A LÁTHATÁR KIADÁSÁBAN HAMAROSAN MEGJELNIK:

Ács Tivadar: Magyar úttörők az újvilágban

László Károly 1856–67. évi naplójegyzetei
a Kossuth-emigráció amerikai életéből

A kötet elsőrangú történelmi kútfő mind a Kossuth-kultusz, mind az amerikai magyarság története részére. A napló hősei, magyar mérnökök, résztvesznek a múlt század ötvenes éveiben az amerikai vasútépítkezésekben. Bőföldcsordák, indiánok akadályozzák ezt a munkát. Kanada északi határán kezdődik a leírás, majd Mexikóban folytatódik, ahol a magyar mérnökök állami megbízásból térképeznek. A franciák megszállják Mexikót, a polgárháború rémségei söprik végig a városokat. A magyar mérnökök az erdőbe vonulnak s megalapítják a világ legjelentősebb mahagóni fakitermelő vállalatát. Sok kaland és harc után 1867-ben a kiegyezés hírére hazatérnek. A legérdekesebb és a legizgalmasabb olvasmány s emellett tudományos értékű kútfő. — Előzetes megrendelésben 5 pengő. Megjelenés után a kötet ára jelentősen magasabb lesz. Még ma rendelje meg a Láthatár kiadó hivatalában Budapest, VII, Baross-tér 15. szám

<i>Ligeti Ernő:</i> Súly alatt a pálma. (Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban.) 214 old. Füzve	5.80 P	<i>Ganzer:</i> Das Reich als europäische Ordnungsmacht 137 oldal. Füzve	4.12 P
<i>székelyi Nyirey László:</i> Történelmi igazságszolgáltatás 1938–1941, számos képpel, 130 old. Füzve	4.40 „	<i>Györgypál—Ecker Irma:</i> Die deutsche Völkserzählung in Hajos einer schwäbischen Sprachinsel in Ungarn. 158 oldal. Kötve	11.36 „
<i>W. Sattler:</i> Die slawonische Drauniederung als deutsche Volksinsellandschaft. Mit 7 Karten und 18 Abbild. (Deutsche Schriften zur Landes- und Volksforschung)	9.90 „	<i>Grosse:</i> Deutschland und der Südosten. 31 oldal. Füzve	—65 „
<i>Buváth Tibor:</i> Magyar történet, 232. l. 2. kiadás. Füzve	3.80 „	<i>Fraudentienst:</i> Jugoslaviens Weg zum Abgrund. 197 old. Füzve	4.54 „
<i>Hegedűs Nándor:</i> Magyar küzdelme a román parlamentben. 96 oldal. Füzve	1.50 „	<i>Haider:</i> Die bulgarische Wiedergeburt mit 4 Landkarten u. 14 Abbild. 127 oldal	1.85 „
<i>Horváth Jenő:</i> Az országalapítás története 1920–41. 160 oldal. Füzve	3.80 „	<i>Höeoy:</i> Grundbesitzpolitik in Ungarn. 27 oldal. Füzve	1.06 „
<i>Juhász István:</i> A reformáció az erdélyi románok között. 276 oldal. Füzve	6. — „	<i>Isbert:</i> Ungarn (Kleine Auslandskunde). Kart.	2.84 „
<i>Lobmayer Imán:</i> Történelmi kapcsolatok Horvátországgal. 36 oldal	1. — „	<i>Jánossy D.:</i> Die ungarische Emigration in dem Krieg ins Orient. 171 oldal. Füzve	10. — „
<i>Mikecs László:</i> Csángók. 412 oldal, számos képpel, 6 térképmelléklettel. Füzve	7.50 „	Füzve 14.20 P. Kötve	17.04 „
<i>Szabó Pál Zoltán:</i> A török Pécs. 1543–1685. Rajzokkal és fényképekkel. 118 oldal	3.80 „	<i>Jahrbücher f. Politik und Auslandskunde.</i> 433 oldal. Füzve	14.20 „
<i>Bauer:</i> Ein Vielvölkerstaat zerbricht, Werden u. Vergehen Jugoslaviens. 129 oldal. Füzve	4.26 „	Ugyanaz kötve	17.04 „
<i>Braun:</i> Die Slaven auf dem Balkan bis zur Befreiung von der türkischen Herrschaft. 263 oldal. Kart.	6.82 „	<i>Kerekes:</i> Was Ungarn von Siebenbürgen und Ostungarn zurückerhielt. Die wirtschaftliche Bedeutung der rückgegliederten Gebiete. 35 oldal. Füzve	1.25 „
<i>Elekes:</i> Die ungarische „Bastei“ und ihre rumänischen „Tore“. 22 oldal. Füzve	—75 „	<i>Kniesz:</i> Zur Geschichte der ungarisch-slovakischen Grenze (mit 6 Beilagen). 69 oldal	6. — „
<i>Ercsényi:</i> Die Genesis des modernen Kapitalismus in Rumänien 1941. 118 oldal. Kart.	7.10 „	Lebenraumfragen europäischer Völker. Herausgegeben von Prof. K. Dietzl, Prof. O. Schmieder, Prof. H. Schmitthener. 735 oldal. Kötve	21.90 „
<i>Fekete—Nagy—Gáldi—Makkai:</i> Zur Geschichte der ungarländischen Rumänien bis zum Jahre 1400. Auf Grund neuester Forschungen. 73 oldal. Füzve	7.80 „	<i>Moravec:</i> Das Ende der Beneschrepublik. 403 oldal. Füzve 9.94 P. Kötve	12.07 „
		<i>Otto:</i> Die Industrialisierung Ungarns. 187 oldal. Füzve	5.54 „
		<i>Riedl:</i> Das Deutschtum zwischen und Barthele. 81 oldal. 1 rajz	4.97 „
		Die siebenbürgische Frage. Studien aus der Geschichte der Vergangenheit und Gegenwart Siebenbürgens. Redigiert von Dr. Emerich Lukinich. 398 old.	12. — „

STUDIUM könyvkereskedés
Budapest, IV. Kecskeméti-utca 8. — Tel. 185-616

Megjelent a

MAGYAROK VILÁGNAPTÁRA

az 1942. évre

ÁRA 3 PENGŐ

A MAGYAR ÉLETERŐ, ÖSSZETARTÁS ÉS MINDEN HATÁROKAT TÚLSZÁRNYALÓ NEMZETI EGYSÉG BIZONYSAGA EZ A POMPÁS KÉPEKSEL TARKÍTOTT NAPTÁR PÉNYKÉPEKET KÖZÖL A VILÁG MINDEN TÁJÁN ÉLŐ MAGYARSÁG ÉLETTÉRŐL. MINDEN MAGYAR CSALÁD ASZTALÁN, IRODÁBAN, MINDEN MAGYAR UZITBEN, MŰHÉLYBEN OTT LEGYEN S FIGYELMEZTESSEN AZ ÓRÓK MAGYAR ÖSSZETARTÓZANDÓSÁGRA. — MEGRENDELHETŐ A »LÁTHATÁR« KIADÓHIVATALÁBAN, BUDAPEST, VII. BAROSS-TÉR 15, VAGY A »STUDIUM« KÖNYVESBOLTJÁBAN, BUDAPEST, IV. KECSKEMÉTI-UTCA 8.